

'2004

)
:

266
U-79

351-112

Ա Ր Ա Մ Ա Յ Ի Ս

Ո Ր Է

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՍՏԵՂՆՈՒԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա Ր Ա Ր Ե Ա Ն

Ի Պ Ա Ր ՈՆ Թ Ա Գ Է Ո Ս Է Ի Ա Չ Ի Կ

Ա Վ Ե Տ ՈՒ Մ Ե Ա Ն Ց

—000—

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՆԵՐՈՒՄ

ԿԱԹՈՒՂՈՍՈՒՄԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՅԵՌԱԶՆՈՐԳՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅ

ՏՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍՈՒՐԵՆԵԱՆՑ ԸՐԹԵՊԻՍՈՊՈՍԻ

ԵՒ ԱՍՊԵՏԻ

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի

Ա Ր Ա Ր Ե Տ Ե Ա Ն Ը Ն Կ Ե Ր ՈՒ Թ Ե Ա Ն

Ի Կ Ա Ն Կ Ա Թ Ա

1846

49 94- w/h

7-69

Պատմութիւն Արամայիսայ 'ի սկըզ-
բանէ անտի առաջադրեալ ելով գրել
վասն Ազգասէր Օրագրին, վասն ո-
րոյ՝ ըստ հանգամանաց նորա փոփո-
խեցաւ և սա, մանաւանդ յոճ շա-
րագրութեանն. որ յաշխարհաբառէն
առ սակաւ սակաւ 'ի գրաբառն վերա-
ծաւ : Եւ զի՝ ըստ տպագրութեանն
'ի յիշեալ Օրագրի, փոխադրեցաւ-
բանն մի և նոյնպէս և յայս գրքոյկ,
վասն որոյ և նոյն ոճ մնաց և 'ի սմին :

Ահն ունելի է ուրեմն՝ զի Պատ-
ուելի Անթերցոյն՝ խմանալով զպատ-
ճառն, մեղադիր ոչ եղիցի վասն նոր-
եղանակ ոճոյն, որ թերևս և ձեռնտու
եղիցի նորափարժիցն հասողութեան :

ԱՌԻ ԲԱՐԵՄԻՏ ԸՆԹԵՐՑԻՂԱՍ

Ի յՈՒՂԱՅՈՒՆԻ ուրեւ զե՛ճ Օ՛ր ծագեցաւ ՚ի Օ՛ր ի
երկոյն Բանասիրոյ, յորոյ Օ՛րն պնդեր Բէ Բանաս-
փեղծութիւնն աստուծու զնաւ ասն զչա՛ն ընծայեր Տա-
րաչ Տարոյ նասարեւանն . և Օ՛րնսն ս՛րն ներհայ
Վիտեր զԲարսեւնէ անփի ծագելոյ, ՚ի մեղի՛ ասար-
լեր զերջինն . Բէ ասեմայն ինչ իտեալ իայ զԲա-
րե՛ճ արսեւնէ Տարոյն . յոր երե զարժեցո՛ր ու ՚ի Տան-
լոսեւնէ, ունչ իարե այնուհետև սքանել Բարսա-
րեան Տարոյ նորն . զի այնպիսին՝ Օ՛րայն ծոզովէ զԲա-
րին ՚ի Բարի մամն Տարոյ իւրոյ, և զխոթանն ՚ի Բոյ
ընկենաւ : ՚ի պայասարեւնէ Բարե՛ճ արսեւնէ՝ ուրե՛մ,
ծագի զնանն . ոստի՛ յայդպիսի տեղոյ, և ունչ
Տարեանն զերծ ման ՚ի պարասանոյ :

Ես՝ զի ոչ շիջաներ աստի՛ն ՚ի իարժեաց իւրոյ,
որոշեցաւ յերկոյնոյն իողմանց մալ զՏասնարարեւան
Ընթերցողոյ : Յայն սոյն՝ ել-Վ Վիտայ զի՛ճիս . Տա-
րոյննէ՛ճ արդ զաստի՛նոյն գործ Բարոյնայն սփեղ-
ծաբանարեւանն ՚ի անարսիւն Բարե՛ճ արսեւնէն յերոյ :

Կալիբր 1846 :

Թ . Խ . Ա :

Պ Ա Ր Ո Ւ Ն Ա Վ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

- Գ. Ա. Նախագնացութիւն Արամայիսայն և յամանահի
 Ի — : Հանքիպոսն Պարոն Աւանգի : 12 1 :
- Բ. Տեոսութիւն նոր Բարեկամայ և նոր վարդապետ-
 րութեան : 7 :
- Գ. Փոխ-իսութիւն քարաշու Արամայիսայ և ար-
 իած իսասայն : 13 :
- Դ. Պարտութիւն Տէր Յոսիան : 19 :
- Ե. Ես — : Պարոն Աւանգի : 25 :
- Զ. Ես — : Պարոն Բաբիլէնի և Պարնայ Պարոսրեան :
 Այսէլութիւն ի քաղաքն Տէր Յոսիան : 31 3 :
- Է. ՚Ի վերայ լեւոնագիտութեան և զգետառ : 35 :
- Ը. Նիւրագրութիւն արհեստանոցայ և Եւրոպայի
 քիմիոզ Բանգարանին : 44 :
- Թ. Պարապոսն Արամայիսայ ՚ի քան Պարոն Աւ-
 նագի : 51 :
- Ժ. Չոս և իբրոս Պարոն Աւանգի : 58 :
- Ժ. Ա. Նոր արամաբանութիւն Պարոն Ջարմայրայ . և
 նոր արիած : Արամայիսայ ՚ի քան նորա : 65 :
- Ժ. Բ. Պարապոսութեան վան աստուէիայ զԱրամայիս-
 ի քաղաքան . և իբրոս Տէր Յոսիան : 71 :
- Ժ. Գ. Արաբասանութիւն գրոյ և հնար : Միսոնարայ : 77 :

- ԺԿ. Հովտաձորի Վրդապետական կրօնի տարազան-բիւն
 Ազոնաբանարաց : 83 :
- ԺԸ. Նիւրագրոս-բիւն Տանկանիան փոյ : 88 :
- ԺԹ. Օճանաբ Արամայիտայ և պարսոս-բիւն անշից
 Տարազ ասորաց նորա : 92 :
- ԺԿ. Պարսոս-բիւն Նոր Զոսուայ : 96 :
- ԺԸ. Եւս . Շիւրագույն , Բասարայ , Բասուէտայ , Սոս-
 րոսայ և այլայ տարազայ Հնդկաստանէայց : 105 :
- ԺԹ. Եւս . Բարձրաստանայ , Մարտրոսայ և Կալ-
 իսայ : 113 :
- Ի . Գրոսոր աշխարհ-բիւնի Արամայիտայ շինի էլա-
 նէլայնի դարաստանէ : 125 :
- ԻԱ . Զոսուէնի պարագոսանն նախահարց Բուէտալ ,
 արեւնայ Արամայիտայի Տեճոս-բիւնէ . և ասո-
 ջարդէ Բնակէլ ասանիին : 131 :
- ԻԲ . Սոստոսոս Արամայիտայ շիւրդէճ Բնոս-բիւն-
 և ազէրուլի շէրանն տնօրի : 138 :
- ԻԳ . Հիւանդոս-բիւն Արամայիտայ . և իրտան զոր
 տարէլ լիւնի անօրի : 144 :
- ԻԴ . Յայտնոս-բիւն յապազման պարաստաննայ գրոյ .
 և արշ Պարոն Վահագնի : 150 :
- ԻԵ . Եւս Արամայիտայ և նասանիոյս-բիւնն : 155 :

Ա Ր Ա Մ Ա Յ Ի Ս

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Մ՝-ր և ՏԷ՝ .

ՈՎ որ երբէք ծով մտել չլինի, չէ կարող երբէք
զգալ զքաղցրութիւնն որ մին ճանապարհորդ կ'զգայ
յիս նաւահանգիստ հասանելոյն: Եւ թի սեւագոյն
ջուրն որ սկսումայ սպիտականալ, որոք թռչուն
որ երեմանայ, և կամ մին ճիւղ ջրի երեսին՝ որ-
քան են մարդոյս սիրան ու բախացանում: Մտա-
ման է իւր կրած բոլոր անհանգստութիւնն. սրում
է աչք՝ ականջք և միտք, համարում է մտքումս
թէ քանի՞ մայրիկնում պիտի հասանեն, թռչի լուր
թէ ջրիխորութիւնն քանի՞ դրկաչափ է, և ականում
է որ զուցէ զցամաք երկիրն ինքն յառաջ քան զան-
նեսին տեսնի: Թէ կամիցիս ճաշակել զքաղցրու-
թիւն զզայմանցս, մուտ և տես. նեղութիւն կրեա
բնակութեան, շրջելոյ, և՛ թէ ճանապարհորդու-
թիւնն երկարաձգի, ու տեսլաց և ջրոյ. քանի՞ օր որոք

Թարմ պտուղ կամ արմախֆ մի՛ ուտել, և՛ ՚ի պա-
կասութենէ, կարմեւրանդ և ժանդահամ ջուր ըմ-
պիր, յետոյ դու ևս ինձ հետ կ'կանչես.

Ողջոյն ընդ քեզ աւետարեբ թուչունդ ծովային
և ձեզ ճիւղ և տերև ծառոց, ձե՛զ ևս ողջոյն,
Հազարանի բարութիւնք կան ՚ի վերայ աշխարհի,
որոց յարգն շատ փոքր է հասկաման մարդս, մին-
չև որ չի ընկաման նեղս թեան մէջ:

Ամենայն մին բան որ յառաջ իւր աչքումն ա-
նարդ և արհամարհ էր երևում, յայտնի քարոզումայ
իւրն իւր Մարդասէր Ստեղծողի խնամքն և բա-
րիքն: Մարդ՝ որ միշտ յաջողութենում է լինում,
և ինչ իրի որ ցանկաման այ խկոյն գտաման այ, այն
մարդն (մի դարմանար) երջանկութիւն կորցանում-
այ: Բանի որ նեղութեան և դառնութեան համե
առած չլինի, ոչինչ քաղցրութիւն իւրն ախոր-
ժեւէ չի լինելէջ. փոքր փոքր իւր ախորժակ այս-
ինքն մաւսողութիւնն ասնուլ կտայ, կ'սկսի հա-
մեմութեան շացանել իւր ճաշակելիքն, այլ դեռ
ևս քաղցրութեան համե չի գգալ: Քանզի դեռ
նեղութեան ճաշակն չի ստէլ. մին փոքր դառն դեղ
քսեալ իւր լեզուին, յետոյ ջուրն իւրն օշարակ
այսինքն շաբաթ կթաւայ: Այսորիկ վան՛ մեր
Մարդասէր Ստեղծողն մին դեղ է պատաստէլ, որ է
նեղութիւն. դառն, շատ դառն դեղ. քանզի ամե-
նայն դեղ հիւանդին դառն է և անախորժ, այլ
վերջումն առողջացուցիչ: Երանի՛ այնմ, որ

խրատ արհամարհելէց չի . այլ՝ թէ և սկիզբն գտան
 թուայ իւրն , համարի սրպէս զեղ առողջացուցիչ :
 Երանի՛ այնմ , որ զկնի առողջանալոյն զգուշանայ
 կրկին չհիւանդանալ : Երանի՛ այնմ , որ կ'զգուշա-
 նայ իւր ախորժակն կրկին չաւերիի , այլ կբա-
 ւականանայ ամենայնիւ , հաստատելով ՚ի մտի թէ
 բարեբար Ստեղծողն իւր համար յայդ քանեոյ աւելի
 բարի չէ գտակ : Սակայն երկու տեսակ զգու-
 շացողք կան . մինն նեղութենից Չափեցած , զգու-
 շամանայ անափ և հարկաւոր բանում ևս , յետոյ
 իւրնից յետ իւր բոլոր զգուշութիւնն պէտք չի
 գործան իւր յետամնայից համար . և միւսն՝ նեղու-
 թենից միայն իբրովէլ զգուշամանայ ըստ հարկին՝
 այլ միևնոյն ժամանակումն պէտք այ գործան ըստ
 իւր իտրուր-Յէան իւրայնոց ամենեշտն ըստ պիտե-
 լոյ : Սո՛ւ է կատարեալ մարդն :

Այ՛նու . ի՛նչ բանի վերայ սկսեցի , և ի՛նչ բանի
 վերայ եմ խօսման . ծնօլն որ ակզ , քարոզութիւնն
 օր : Դերողատերս ընթերցող՝ ներողամիտ լիւր առիտ-
 իմ պէս կարծեմ այլոց ևս հանդիպէլ լինես որք
 խոսակցութենում մի և նոյն պէս լինեն վար-
 ման . այսինքն սկսելով մին բան և վերջ տալով այլ
 իմն բան . և առանց միտ զնելոյ յարմարութեան՝
 որ պիտի ընդունել զուարճալի չի լինում . քան-
 զի թէ խօսողն միտ չզնի իւր խոսակցութեանն ,
 ունկնդողն դորայ կարելի որ մտք զնի : Ատան
 որոյ խնդրեցի ներեսցես սիրով , և ունկնդիր լիցիտ

պատմութեանս, որ քանի տարով յառաջ պատահած ճշմարիտ պատմութիւն է :

Չկնի կէսօրին հասայ ՚ի—: Իջի ՚ի նաւէն, և յերեկոյացեալ հասայ ՚ի ցամաք :

Բազմութիւն ժողովեցան ՚ի նաւակն իմ բարձեալ ունելով զսեւազոյն կրելիս, որ յետոյ իմացայ՝ կոչի Գուրգի . 1 . Թոյլ ա՛ւր ինձ ընթերցող, նկարագրել աստ իմ զգացմունքն սկզբի : Առանց հասկանալոյ զմի բաւ զոր զոչէին ուսողք Բերէն՝ շուարած մնացելի, քանզի անց շային ինձ անցանելոյ : Մին զոչէր Սահէբ, միւսն ձեռն զնէր ՚ի ճակատի, և ճանաչելով որ ես նորեկ ւտարական էի, ջանային մի քան զմի ընդունել զիս ՚ի կրելիս իւրեանց, յուսով որսալոյ զմեծազոյն վարձ կամ պարգև : Ի վերջոյ քաջ կշռեալ զիս, բռնի մուծին ՚ի մի ՚ի կրելիաց . և իմանալով որ ես Հայ էի . յուն յու, յին յի . յուն յու, յին յի եղանակաւ առեալ զիս տարան : Ո՛ւր . ո՛ւր տանեն զիս . ին՝ զճ՝ Արամայիս : Մեր երկրումն այսպիսի բան անեսալ էի . վասն

1 . Փուլի որ է պարգարուի նշանալի Գուրգի—լուսի այսինքն մին շորորդ ճառն լուս առաջոյ, որեջն հաւաք առաջի : Անուշի յեք այդոմն գոհմարոյ արժաւորութեան ստայոսածոյ Գեր լիկելոյ, ի շիէին այն ծախանալի ճարտիլ մին Գուլի պահել . և մեր նախնիքն ևս Յիգ միջոյ այս Յուն պահելին ՚ի ծախս իւրեանց, ի պարտելով լուսնայն շորժոս իւրեանց հեքիստ :

որոյ ձեռս եղի սրտիս՝ տեսի ամբողջման էր, աչքերս
ևս առարկայք սեաման էին, և ոչ շուռնչս էր կապ
կերէլ. ուրիմն այս ինչ էր, Բարձեան ամանիլ,
և այն ևս եղանակելով: Միայն մին բան էր պակաս:

Մին փոքր ևս և կանգնեցան. և որ պակասն էր
տեսի յանդիմանս կանգնած: — Տէրաէ՛ր, — Ուրիմն
կարծածս բոլորն ուղիղ էր: Ուսողքն կոչէին զիս
նշանաց: Ելանել, այլ ես կարծու մի կենդանի պի-
տի չլինեմ. մասն որոյ շարժէի իսկ ոչ: Սակայն
շարժեաց զիս ձեռն ուրու մն և “բարի երեկոյ որ
զեակ.” այնքան քաղցր հնչեցաւ յունկն իմ որպէս
թէ նոր հողի տուէց. Հայի ձայնն որպէս թէ իսկոյն
զիս կենդանացոյց: Կանգնեցի և տեսի զձերու նա-
զարդ քահանայն մեր քաղցրագէմ, առաջի զբան
Սբբոյ Եկեղեցւոյ մերում. որ հարցանելով զողջու-
նէս և զանուանէս՝ հրաւիրեաց ի վեր. այլ մաստա-
կած և շուարած՝ ներումն հայցելով խնդրեցի հաս-
կացանել Բերէ+ան, զակղին ուր կամէի դնալ. մինևոյն
ժամանակումն խոտանալով զկնի սահաւուց յայցե-
լու թիւն գալ Սբբակրօնին: Ելի կրկին յերկիւզալի
Քուլին և հասայ ի տուն Պարսն Ահազնի:

“Բարձլ, հազար բարի, իմ սիրեցեալ Արամայիս:
Նախ տո՛ս տեսնեմ որպիսի ճանապարհորդութիւն
արարիր, ոչինչ նեղութիւն կրեցիր ճանապարհին” —
“Փառք Աստուծոյ, լու հանգիստ եկաք: Այլ իթէ
յետանայինք ևս ճանապարհին, քանի առաջ նե-
ղութիւն ինձ թուալէց չէր. քանզի փորձառու-

Թիւնն ունեմ բաւականին : —“Այժմ ասան տեսնեմ մեր ընտանիքն դ՞որ են :” —“Ողջ լաւ առողջ և տեսած իցդ յետ այլ երկու ոգիք յաւելացեալ են մեր տան :” —“Տղայ, թէ աղջիկ :” —“Երկու քն և սողայ մեր Ասէէի որդիքն :” —“Շնորհաւ (այսինքն երիցս շատ) ուրտամ : փոքր ժամանակից յետ միւսք ունեմ գնալ իւրեանց տեսանել : կարծեմ երբէք իւրեանք ազնկալում չեղնեն : զգուշ գաւ ոչինչ չգրես իւրեանց այս մասին : Այժմ ասան տեսնեմ կերակուր կերածս վերեկէլ նա ից՝ թէ անթի :” —“Ոչինչ դեռ կերէլ չեմ այսօր :” —“Եկ ուրեմն,” զայս ասելով ասանց ժամանակ տանուլ տալոյ խկոյն տարաւ զիս կերակրի սեղանն և հրամայեաց սպասաւորաց ինչ որ պատրաստի կայր բերել : Ինչ արժանաւոր սովորու թիւն է այս մեր Ազգի, որ թէ մեքձաւոր և թէ օտար ճանապարհորդի պատահէլն, խկոյն ուտելոյ հոգան են առում : Քաջ ցուցանելով հին նահապետական ժամանակի հիւրասիրութեան սովորու թիւնն : Սեղանի վերայ ևս շատ փոքր խօսեց, ըստ մեր սովորութեան : յետոյ ասաց, “Թէ փոքր ինչ յառաջ հասած լինէիք, մեր կերակրի ժամանակին կըլնէիք : քանզի մեք նոր պաճանք : Ինչ և իցէ, այժմ փոքր ինչ հանգստութի կառավարի (Բանի) վերայ, կարծեմ յերկոյս այցելութեւն ունենանք : Մին բան ուրտես եմ նկատել որ Հայոց ծէսդ դեռ չես թողէլ : Ինչ՝ դեռ ևս այդ զգեստովն են մերազննքնի—” —“Հրամարեա” —“Ուրեմն դեռ լաւստեա-

բնաւ շին : Տես ես ևս նոյն զգեստովն եմ . քանզի իմ
կարծիքն է որ այս կարճ կապէն ոչ թէ միայն մեզ
ջոկու՛մ է այլազոյց և ցուցանու՛մ լինել մին Ազգ ,
այլ՛ . առաւել համեստ զգեստ է : Բայց շատոնց
կզտանես ներհակ իմ կարծեացն :” Ջոյս ասելով
թողէց ինձ միայնակ առ ՚ի հանգիստ առնուլ և
ինքն գնաց իւր սենեակն (օրօրն) :

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Հայմբանութիւն

- “ Կոր սճէրի էսայ կարգն .
‘ Շային մայիս , ‘ դիր մին շարքն .
Այսպէս ասա , ‘ Հայցէ հարկն , ‘
Քանզի զարատ աս գրու՛մ : ” 1 :

Ինչպէս որ Պարոն Արհազն ակնկալեալ էր , փոքր
միջոցից յետ երկու երեւելի անձինք ունեցաք մեզ

1: Սէրոյ մին քանս սքանաւորն մին Երեւելի Աշտուտ
խանի Բանաստեղծութեան է , որ ԻԲԵԼ 30 իմ 40 քարով
չառաւ , իւր ծամանալէ առվորութեանց վերայ է գրեալ :
Այլ՛ երանի՛ այն ծամանալին , որ մէջ ու պարի՛ գրա-
բատին էին հեղեռան . այնքան որ՛ Հայ սղառաւորս ևս
օրովան ծախսի փեղբոսն գրաբատին ազատ գրել .
որոյ մին՛ քիտանայ գրելոյ ‘ միս վասն շուն ‘ գրեալ է
վերայ Բանն ‘ Շային մայիս :

այցելուս : Պարոն Աբայն առաւել տեսօք էր քան զՊարոն Գեղամ . շատ ուրախութիւն ցուցին իմոյ տեսութեան , և քաղաքավարութեամբ հրաւիրեցին զիս ՚ի ճաշ առ վարդի :

“ Եւ շատ ուրախ եմ տեսութեանդ ,” ասաց Պարոն Աբայն ՚ի սեաննել զիս յէզս աւուր յիւրում տան . “ թոյլ տուր ինձ ինտրօպիւս առեմ Ժանօ՛ւրայոց . նէ՛՛ քեզ իմ Փամլին ընթանէ՞ս :” Զայս ասելով տարաւ զիս ՚ի ներքս . և ՚ի ծանօթացուցանելն՝ Պարոն Բարիկէն , որում այս առաջին անգամն էր տեսութեանս , զկնի խոնարհ յարգանաց մերձեցաւ , ձեռն տուէց . “ Հաւ ջիւ դու ո՞րդէ՞ս էս . համեցէք նրատիր :

Զիմ կարող տան նկարագրութիւնն տալ , քանզի իմ միտքն այդ չէ . այլ թէ կամենայի ես՝ պարզն ասեմ կարող չի . քանզի պարնաց քաղաքավարութիւնն միանգամայն միտքս զրաւեալ էր : Այս քան ասեմ որ տունն մեծ էր և լաւ զարգարած աննդինօք , որոց մասն՝ ոչ թէ միայն հարկաւ որ չին , այլ շարժման ևս արգել ին դառման :

“ Կեռ այդ դերութեան նշաններեց Քրի ուշաք չես ելէլ .” ասաց Պարոն Բարիկէն . և տեսնելով որ միտքն չհասկացայ , “ ինչո՞յ այս զօրին կամ կապէն որ դեռ վերնիցդ չես դձել : Մեք քրիստոնեայ եմք . պիտի քրիստոնէի դրեաով շփե՞սք :” Պատասխանեցի արդէն իմ բոլոր զգեստս Երօփացւոյ էր , բայց ՚ի կապէս որ մին պարկն շտ հագուստ այ և

միևնոյն ժամանակում չօկումայ մեզ այլ ազգից .
 և գօտին ևս՝ թողեալ սիրունութիւնն , շատ ա-
 սողջարար և պիտանի է , քանզի մարդոյս մէջքն
 տաք այ պահում և բան ու գործում թեթեւու-
 թիւն տալման : Որպէս Սուրբ պատմութենում
 կտեսնեմք որ՝ ով ուզումայ ելէլ մին բանի ձեռ տալ
 կամ ճանապարհորդութիւն առել , նախ մէջքն այ
 պրկում ելէլ :

“Չէ , չէ . ուղիղ սիղան պարճաւ շուտի : Անց ,
 քանի օրից յետ քեզ կլուսաւորենք , յետոյ ա՛ք կօս
 ՚ի հարչիէ կնիինս կիւնես ինչանախնա , որ մեք ուղիղ
 եմք . կարծեմ ՚ի նկիղեար ոչինչ չնս հասկամանն :”

“Չէ ,” — “Բին փոքր սովորելէ կտեսնես միտքդ
 ինչպէս կլուսաւորվի : Բառերդ կսկսես լաւ ու մէյ
 առել ինչեւ և քաղցր բառեր բանացանել , և կիմա-
 նաս ինչ տեղում որն գործ ածել . որպէս մին
 օրինակ տամ . մնի որ գիր լինես գրում , դու կը-
 գրես ՚ի սճա ծրարէճ և այլն . մեք գրում անք
 հաճիճ ծրարել ՚ի սճա . տես ինչ քաղցրութիւն այ
 տալման այդ հաճիճ բառն . գուցէ դու չհասկա-
 նաս՝ քանզի ճաշակն դեռ չես առել : Ամ՝ կտես
 տանդի հարչին պահանջէ . որքան կոշտ բառ այ պա-
 հանջէ բառն , մեք կասենք հարչին հոյսէ , որ շատ
 դաւար այ և ոչինչ թուացանելէց չի կարդացողին .
 այլ կարծեմ ներկայ ունայն գլխացաւութիւն ամ
 առում , փոքր ժամանակից յետ այ հօպ չուսած դու
 քեզէն կհասկանաս :” Աստ Պարոն Արայն ընդմիջեց

մեր զուարճալի խօսակցութիւնն ասելով “կերտ-
կուրն մէզին սէզանին այ . քնչ կկամենաս , մին թաս
շէրքի թէ բրանդ ։” Պատասխանեցի ես թէ՛ ոչ ինչ .
որ տեղիք տուեց Պարոն Բարկէնին կրկին ինձ
ծաղր ասել և ասել թէ շատ յետ էի մնացել
Լաս-Արո-Բէնի՛ջ՝ “քանզի մին թաս բմպիլիք նախ
քան մէզ նստել լաւ ապիտայտ ախորժա՛կ կտայ ։”

Թէ և ես պէտք չունի ախորժակ դասնելոյ , քանզի
արդէն լաւ քաղցեալ էի . սակայն կամելով օգուտ
քաղել յամենայն բարի խրատուց , ես ևս մի թաս
զինի բմպիցի և հոտանք ՚ի սեղան ։

Լի կէսօրեան խօսակցութեամբ , մտքս հան-
դարման չէր որ թողնէր հանգիստ քուէն Ինի ։
Քաղաքավար խօսակցութիւնն , շարժմունքն
Տօչէնանին , և նորութեան հրապոյրն անդադար ել
և Էջին առում իմ մտքումն ։ Ինչ երկարաբանեմ ,
մին զիշերէն միջում Լաս-Արո-Էջայ , և այսքան
տարէն իմ մեծաւորաց հետեօղութիւնն կորուստ
զեաց . յէզս տաւաօս իմ ուշ և մտքն միայն այս
եղև որ զերութեան նշանն վերնիցս բառնամ ։

Միտք մարդոյ ՚ի խնամս շարին Հատաստեալ են ,
սակ Սուբբ Գիբք . որ իրօք իմ վերայ ճշմարտե-
ցաւ ։ Քսան տարի դու մնի քարոզիբ , հասկաց-
րուբ և խելքումն բեր . մին փոքր բան , մին նո-
րութիւն , և կամ մնի օրինակ շատ բաւական ան
քարոզութեան օգուտն կորցանել ։ Քանզի մարդոյս
մտքն ապականեալ է . և մեր խարոզ թշնամի չար

սատանէն մեր հետնէն : Ով որ այս գիտենայ , միշտ
իւր զգուշութենումն կլինի . և զգուշանալով կշա-
նայ իւր կրից հետ կառուել և ըստ կարեւորին յաղթել :

Ո՛րքան ուրախացաւ բարեկամս՝ իմ յառաջա-
դրութեան վերայ . քանզի ամէն անձն կուրախա-
նայ իւրն հետևող գոանել , իւր օրինակն կ'ուզի
Բարի լինի կամ թէ շար :

Արտի մտօք հետևեց մազէրս փոքրել տալ ըստ
Քեզէնի նոր Ժիւի , և հանդերձս ևս Նքօթացւոյ սու-
նից գնելով , ինքն անձամբ անձին կանգնեց ինձ
զգեցուցանել :

Համբերութիւնս զոգցես հաստաւ այս շոր հազա-
նելում , քանզի կուրակապս կապին մերձ մին քա-
սորդ ժամուտ ակեց . մինչդեռ ՚ի մանկութենէ սա-
ղորելի ես էտքան միջոցում միանգամայն զգեստա-
ւորիլ , լուացվելովն հանդերձ : Ով լուսաւորու-
թիւն , լուսաւորութիւն . թէ այս է քոյ սկզբի
դուռն , դ՛ու ինչ պիտի լինես :

“ Տես , պան մայ ուղբող Իրաւի , ճրքան սիրու-
նացել աս . այժմ միայն մին իրատա սամ քեզ . ”
սասաց իմ բարեկամս . “ թէ լաւ մտումը պահես
Քրատ ուէս աստի՛ն անձն կգառնաս : Խօսելուդ
ժամանակում՝ լեզուդ մին փոքր թեքելով և շրթ-
թունքդ պանչլինիդ կուշ բերելով , ջանացիր քան
Ինզիլիզանուն ևս քաղցր արտաբերես քոյ բառերն :
Չոր օրինակ . փոխանակ ասելոյ , ‘ Էւզ քու ին քու ’
սասա՛ : Էւզ ջիւ քու՛ : — Այսօր պիտի զնամ կուտն

դադարաբանութեան, վասն վկայութիւն տալոյ իմ բարեկամ Օ.ի համար. և անբոյ գաղտնի կհամարեմ ինձ՝ եթէ դու ևս ինձ կըմպլնի ընկերութեան առես:”

Բնականապէս պատճառն ուզեցի իմանալ. զոր պատմեաց լինիլ այս: Ինքն իւր բարեկամ Օ.ի տանն այ լինում, որ մին սպասաւոր զիբ է բերում. որում Պարոն Օ.ն սլամ շոք Բարե տալով արձակում այ. որ ‘զեռ չէր գնացել’ կրկին յետ եկաւ. որոյ վասն Պարոն Օ.ն բարեկամալով եհար Բալէշ գնա. և իրաւունք ունէր՝ քանզի մեր էջովբոսէ շէնն իւրաւորութեանն խախտումէր: Այսր աղագաւ՝ ‘մարդ մարդի վերայ’ դարձան Պարոն Օ.ի տունն և կոչեցին ‘ի դատաստան:

Լաւ միտ զիբ ընթերցող, թէ քաղուած նշանի մէջ անկեալ երեք և երեք բառերն՝ Հայեար ինչ նշանակութիւն ունեն, և Ինկլիզեար թարգմանելով տես ինչ կնշանակեն: Հայեար՝ առաջինն կնշանակէ թէ ‘գնաց և իսկոյն յետ եկաւ’. և երկրորդն թէ ‘մարդ զկնի մարդոյ’ Այն ինչ Ինկլիզեարում՝ առաջինն թէ, ‘զեռ տեղն էր սպասաւորն’ (ուրեմն չէր կարող կրկին յետ գոլ.) և երկրորդն թէ, ‘մարդ շալակեալ ‘ի մարդոյ’ Ինչ և իցէ գնացի և ես. և տեոի որ իմ բարեկամն՝ վստահ լինելով իւր կարողութեանն, առանց միջոցի թարգմանի յառաջացաւ իւր վկայութիւնն տալ: Մի և նոյն բանն որ վերն պատմեաց ինձ, մի և նոյն պէս Ինկլիզեար թարգ-

մանեւ լով սկսաւ ասել : Երբ հասաւ սկզբի երեք
 րատն՝ դատաւորն ականջ քն սրեց ի վաս ի՞նչ . և
 նոյն կրկին լսելով , տեսին շանակեց ՚ի վերայ թղթի .
 երկրորդ րանն որ հասաւ , ամենայն բազմութիւնն
 շարողացան իւրեանց ծիծաղն զսպել , “ Կան
 ըպան ման ճա՛րտ ճա՛րտի վերայ . այս վկայի խել-
 քըն գլխին չի . զ՛ուրս : ”

Գունասեալ և շուարեալ գուրս եկաւ բարեկամս
 գլխակոր , և առանց նայելոյ յերես իմ աներեւու-
 թացաւ : Ես քան թէ իւրն շուարած , չիմացայ
 ի՞նչ անցք անցին որ իմ խեղճ բարեկամս այսպէս
 խայտառակեցաւ : Արդ՛եօք , ինչզիչ գատաւորն և ս
 դեռ լուսաւորեալ չէր : Մտայ իմ վախացանօղ
 փալքին և զնացի ՚ի տուն :

Գ. Լ. ՈՒ Խ Գ .

Ինտնահասունութիւն :

“ Զգո՛յշ լիւր յամբարտաւանութենէ . զի գովին
 մեղօք և հրեշտակք անգամ կործանեցան յերկնից : ”

Շէտղիէ

Պարոն Ասհազն ինձ սկիզբն չճանաչեց , այլ
 զկնի ճանաչելոյն երեսի գոյնն միանգամայն փոխարկ-
 ուեց . և տխուր եղանակաւ ասաց . “ ի՞նչ Աբա-
 Ճայիս , է՛սպէս շուտ : Այսպէս շոյտ՝ սիրելի , շար

օրինակ և շար խորհուրդն արմատախիլ ուրիշ արարին քոյ սրտից՝ Մեողացդ բարի օրինակն : Ա՛՛վ տարաբաղդութեան , Ազգիս տարաբաղդութեան , Այո՛ , սիրելի , թէ և քեզ համար ցաւ իմ ես , այլ ցաւս աւելի վասն Ազգիս է : Ինչե իցէ յուսամ լեզուդ ծռէլ շի՛նես :

Որպէս կասեն մեր երկրու մե թէ . « Է . վերելն ըն մի՛ն ամօթ , վեր գոլն միւս , այսինքն ուելի ամօթ . » այս պէս ևս ներկայ իմ բանն կր ելէլ : Շնտ կր ինձ թու՛ման , ամաչմանի վեր գի . այսինքն լաւ իմամանի որ վեր մ՛մ ելէլ , այսինքն սղալութիւն ամ գործէլ , այլ ամաչմանի վեր գու այսինքն սղալութիւնս ընդունել և ուղղել : Այս ախտն՝ ընթերցող , սկզբնական ախտերի մինն այ . որ յետ անկման Առաջին Մարդոյն տիրէց մարդոյս սրտին . որով նոյն ինքն Ազամ ջանացաւ իւր սղալութիւնն շնորհուհել : Վասն որոյ չկարծեմ որոք մարդ լինի , որ ՚ի սմանէ մասն չունենայ . այլ զովելոյ արժանի է նա՛ որ ջանայ յաղթել այս թերութեան : — Ես իմ մեղքն խառտովանիմ , որ յամասեալ մնացի իմ սղալութենու մե . և ջանացայ պաշտպանել իմ կարծիքն :

« Ա՛՛հ . տեսմանամ մին այլ լուստորութիւն և սս զտէլ . » կրկնէց Պարոն Վահագն : — « Կարծեմ հարկաւ որ այ , » ստացի ես , « որ սմէն մարդ իւր կարծիքն պաշտպանի . քսնդի առանց սղալութեան կամաց մարդս ազա՞ս չի լին՛լէց . այլ կլինի գերի այլոց կարծեաց : »

“Երմ մանայ, Արամայիս, այս փոքր ժամանակու մն՝ մեծ լուսաւորութիւն առ գաւլ, և թէ ես քեզ սիրում չեմք, իրանն ասեմ, որ աւելի զիսացաւութիւն չի առելէք քեզ հետ: Այլ իմ պարտականութիւնն այ, սիրելի, որ հարկաւորն քեզ ասեմ. վասն որոյ նախ ասեմ՝ որ քոյ ասութիւնն ուղիղ չի, և քոյ աված պատճառն ևս ուղիղ չի: Մարդոյս՝ արդարեւ, ազատ կամք է պարզեւեալ մեր Ստեղծողն ի սկզբանէ, բայց միևնոյն ժամանակու մն ճանաչողութիւն ևս այ առել, որ իմանայ որն է լուս և որն մաս: Մարդ չկայ որ որոք սղալութիւն չգործի, քանզի չար սատանէն միշտ մարդոյս հետնէն այ. բայց զկնի գործելէն իսոյն կիմանայ իւր արարած սղալութիւնն: Եթէ զկնի իմանայոյն, իսկոյն ընդունի և ջանանայ ուղղել իւր արարածն, ուրիմն նա աշափ մարդ այ. այլ թէ կտաւ բնահան՝ զկնի իմանայոյն գեռ ևս ջանանայ պաշտպանել իւր սղալութիւնն, էն մարդն աշափ մարդ չի, այլ գերի այ. այն, գերի այ եղբայր. գերի իւր կամոցն, գերի իւր կրիցն. որով չար սատանայն ջանաման այ մեզ կորցանել:”

“Բայց.” ստացի ես, յետ ձեզ մտածելոյս թէ ինչ պատասխանեմ. “բայց՝ հարկաւոր չի մարդի որ աւելի լեզու խրաբ լինի, յատկապէս մեք՝ որ Ինդիզի նշանի ներքոյ ամք բնակման, հարկաւոր չի մեզ որ Ինդիզեւոր լու խրաբ լինենք:”

Յետ ձեզ ձեզ ականելոյն ինձ, “բաւական այ,

Սիրելի, " ասաց Պարոն Ահազն, " բաւական այ-
 քեզ պէս շատ ամ տեսէլ, որ փոխանակ խեղոյն շնոր-
 հակաւ լինելոյ այն անձնից որ սղալու թիւնն ուղղու մ
 այ, կ'ջանան քեզ պէս երկխեար մին բանից միւս
 բան թռել. յանձն կառուն ծաղրալի գառնաւ,
 այնքան լինի որ շտնարհեն. առանց մտածելոյ թէ
 որքան ուղինանք մեղ բարձրացանել՝ կ'տնարհենք.
 և անդրադարձն թէ մեք մեղ խոնարհեցուցանենք՝
 խեղապէս կ'բարձրանամք ըստ վկայութեան Սուրբ
 Գրոց: Մեք խօսմանինք կամաց ազատութեան վե-
 րայ, դու թռար լեզու սովորելոյ վերայ. թէ ես
 սկսեմ լեզուի վերայ, դու կ'թռես մին այլ բանի
 վերայ. որով ինձ անօգուտ աշխատանք կ'լինի.
 Ասան որոյ լեզու սովորելէ կամ խօսելէ վերայ՝ այլ
 ժամանակ որ հանդարտ լինես, քեզ հետ կ'խօսեմ:
 Այժմ պատրաստուիր յերեկոյիս զնամք մին քանի
 տեղ քեզ ցուցանեմ (Եւանջ Գաճ:)

Այս բոլոր խօսակցութիւնն այնքան հանդարտ և
 մեղմեղանակաւ էր առում Պարոն Ահազն, որ ա-
 ւելի ինձ ամաչացանումէր. քանզի ես ինձ միան-
 դամայն տանուէի տուել: Ասան որոյ շատ ուրա-
 խացայ որ մին պատճառ զտայ վեր կալոյ:

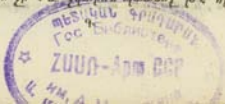
Ի ճանապարհի մեր ձին խրանեց, և Պարոն Ահ-
 ազնի ամենայն ջանք և կառավարութիւնն ունայ-
 նանալով, կառքն (Բեզգիւն) յորում նստեալ էաք
 շրջեցաւ, և անկաք ՚ի գետին: Բարեբաղդապէս մին
 երև ելի Ինգլիզի հանդիպեցաք, որ թէ է՛ անձ անօթ:

մծաւ քաղաքավարութեամբ չբախրէց մեզ յիւր
տունն . մինչ մեր համար միւս մին կառք պատրաստու
ուէր . քանզի մերն խորտակեալ չորհէլէր :

Ահա ժամանակ՝ Պարոն Աւհագնին ցուցանելոյ
զանազանութիւնն որ ՚ի մէջ իմե իւր . ահա ժամա
նակ՝ որ հաստատի ցերեկեան կարծիքս , և նշանց
տայի Պարնին թէ որքան ամ գերազանցել երկու օրէն
ԼՄԱՄՈՐԱԲԷՄԵՆ : Սահայն՝ ամաչեմ ասել , բո
լոր ջանքս ունայն եղև , և բոլոր հնարքս ՚ի զմէր :
Թէ շապկիս կուլն բարձրացրի , թէ լիզուս թեքեցի ,
և թէ շրթունքս կուշ բերի , սահայն այս ՚նդլիզ
պարոնն՝ որ անծանօթ էր երկփիս ևս , այն կապա
ւ որ Պարոն Աւհագնին՝ որ ՚նդլիզեար ևս չէր կա
րողաման վարժ խօսել , առաւել մտադիր էր երման ,
և առաւել պատիւ էր տալման , քան ինձ :

Մի տարաբարզ պատահմունք՝ որ մեզ այս տունն
բերէց . ճի դատն ժամանակ՝ որ շուշուտ չէր անց
կալման , որ մեր կառքն պատրաստուէր : Այսպիսի
խայտառակութիւն : Յերեկ իմ բարեկամս խայաա
ռակուէց՝ բաւական չէր , պիտէր այսօր նոյն ձա
խորդութիւնն իմ գլուխն ևս գայր : Ամօթ . խայ
տառակութիւն : Եթէ առաւօտս միայն մին սասանայ
էր մակէ սիրտս , այժմ՝ զունգազունգ անդիք գտան :

Որքան պտտմանի , այնքան այսահարման էի , և
որքան այսահարման էի՝ այնքան դահավիժու մի ինձ
անդնդի մէջն : Որպէս մին դեարնակ մարդ , այլ ոչ
ինչ հասկաման չի . և շարեւ պատմել թէ որպէս ,

կամ Երբ հասաք ՚ի տուն : Ընդ հասանելս՝ առանձնացայ իմ սենեակն շքախն . նդովեցի այն զգետտն՝ զոր առաւօտս այնքան յանդուզն պաշտպանումի . և պատրաստուեցայ մտանել յանկողին , թէև հաստատ էի աչքս խփուելէց չէր :

Ողորմի իմ Հօրն , ողորմի իմ Մօրն , հազար ողորմի իւրեանց հողւոյն . որ սովորեցուցեալ էին ինձ՝ աղօթք առել նախ քան քուն ելնելս : Այո՛ , պատուելի ընթերցող , թէ և խղճերն զրել կարգալ չէին դիտել , և ոչ կարող ինչպէ՛ն Բէնիչ Լոկել , սակայն՝ որպէս հասարակ սովորութիւն է մեր երկրնէրու՛մ , չէին թողնելէց ինձ՝ և ոչ մին զիշեր , առանց աղօթք առելոյ ննչել . թէ պատահէր՝ քնատեղից ևս մեր կ'կայնին և աղօթք առել կ'տին : Այո՛նպէս՝ յամեն առաւօտ պիտէր եկեղեցին գնայի , թէ կարևոր չելնէր՝ պիտէր տանն աղօթք առի :

Այսպէս ուրեմն՝ սկսայ աղօթք առել , և երբ հասայ յայն բան թէ՛ . և մի տանիր զմեզ ՚ի փորձութիւն . այլ փրկեալ ՚ի շարէ .՝ ցերեկեան ինձ պատահած փորձութիւնն միտս եկաւ , և սիրտս լցուէց : Եւ որքան աւելի լցմանէր , այնքան աւելի ևս անդորրամանի . քանզի սիրտս լցուելով՝ շար սատանէքն նեղամանին , և տեղ չգտանելով՝ զուս ինչ փախման . և իւրեանց գնալովն՝ ևս սատանայական տանջանքից ազատուեցայ , և հանգիստ քուն ելայ : Ահա՛ , այսքան զօրութիւն ունի աղօթքն , և այսքան՝ մին կաթիլ արտասուքն :

Գ Լ Ո Ի Խ Գ .

Խանարհու-Բիւն :

Քուէն ո՛վ անուշակ քուէն . մի՛ի մեծագոյն պարզեաց Մարգասէր Ստեղծողին : Քանի՛, քանի՛ք կան որ քոյ յարգն չեն իմաման . և այն որ շնորհեալ է մեզ վասն հանգստութեան , վասնու ման ընդունայն անդ ՚ի պէտս անհանգստութեան : Այլ շոյա հասաման այ ժամանակն , որ նոյն անձն՝ ընդունայն անդ կորուսած քուէն ուղումայ , սակայն գտաման չի . քանզի անհանգստութիւնն՝ վասնմամբ քնոյն , շուտով կանչում այ բերում այ հիւանդութեան , յայնժամ՝ ո՛վ , որ քանայ փախագման քնոյ այն հիւանդն . նոր իմաման այ քոյ յարգն . երանի՛ թէ այլ չհորցանի :

Կանուխ ընդ առաւօտն վեր կացայ յէզս առաւօտ . անդարբ , զուարթ և կայտառ : Քանզի սատանէքն սրտիցս փախէլ էին . և ես մաքուր սրտիւ անոյշ քուէն և առողջարար հանգստութիւն էի գտել : Իսկոյն ելի զնալ յիկեղեցին . ուր ընդ մտանելս իսկոյն Ճանաչեցի ազգու . ծայն քահանային , որ՝ յառաջին երեկոյի որպէս պատմւամ , ինձ այնքան ներգործել էր : Այլ , ո՛վ զարմանալեացս . զուցէ անհաւատալի թուիցի . բայց ես իմ ահանջովն պարզ լտեցի մի ըստ մտջէ . Մարտի՛ գուտտի էր

և ոչ իմացաւ . Սրբազրօն քահանայն՝ որ սաղմոս էր քաղաւմ , յտակ՝ բառ առ բառ կեսաղբութեամբ՝ ազգու եղանակաւ և բարձր ձայնիւ կարգաց վերոյ տունն . որ կրկին և խնայն ներգործէց իմ սրտումն :

1.՝նչ . Ես իմ պատիւն չեմանամ , այլ իմ ձեռամբն կորցանեմ : Պարոն Ահազն ինձ սիրում այ պատվում այ , ես՝ փոխանակ սիրոյն սէր յեազարձուցանելոյ , ապտտամբվեմ ընդդէմ նորա և իմ պատիւն կորցանեմ : Չէ , չէ . քաւ լիցի ինձ հաւասարիլ անասնոց անբանից :

2.՝ Ես կարծում , բարեմիտ ընթերցող , որ շատոյց՝ գուցէ ամենեցուն , սյտղիոի բան պատահման այ որ երբեմն մին բան , մին բառ , կամ մին նշան՝ յարմար իւր կենաց անցից , լսում այ կամ կարգման այ : Զորմէ օգուտ քաղել վասն անձին , որ քան շահ կլինի . դու ինքնդ իմացիր : Իմ մտաին պարզն աւետ , թէ և արդէն յանցեալ երեկոյի ամբարտաւանութիւնն որոնցս կսրել էր , սակայն և այնպէս այս մին տուն սաղմոսն ինձ աւելի խոնարհացրէց : Այնքան՝ որ զկնի տուն գնալոյս խնայն մերձեցայ Պարոն Ահազինն և ձեռն համբուրեցի : Ոչինչ ծանր չթուաց ինձ և ոչ ամաչեցի , ընդունիլ և խոստովանիլ իմ սղալութիւնն , վասն չորագլխութեամբ հակաճառելոյս ընդ իւրն յերեկեան աւուր :

“ Զօրանաւ , Արամայիս , զօրանաւ . շատ ուրախ ամ իբաւի սեսանել քեզնում այդ առաքինութիւնն : Խոնարհութիւնն կբարձրացանի մարդոյ .

լուտ այնմ թէ՛ որ խնարհեցուցանե զանձն՝ բարձրացի։ Եւ ես յուսամ ե ՚ի սրտե ցանկամ տեսանել զքեզ յառաջ միում բարձրացեալ ըստ արժանեաց քոց։ Արդ՝ ասանտեսնեմ, ուստի՞ զաս։” — “Յեկեղեցւոյն։” — “Տեր Յուսկին հանդիպեցա՞ր։” Ուզեցի ասեմ թէ ինտրօզիւս ատող ԺանօՒաշանող չէր. այլ կուլ տիի ե ասացի “Չէ։”

“Ախսն.” ասաց Պարոն Աահազն, “ուրախ կլինի թէ հանդիպէլ լինիիր. ե շատ ուրախ կլինեմ որքան ժամանակ որ աստ լինես, ձեռնհաս ժամանակուսդ զնաս իւրն հանդիպես։ Քանզի ինքն շատ արժանաւոր անձն այ ե ճշմարիտ շովիւ քաջ։ Իւր մին քանի սնցքն պատմեմ որով կանենս ասու թեանս ճշմարտութիւնն։—Միշտ իւր պաշտօնին հատուտ այ. այլ այդ իւր պարտականութիւնն է. վասն որոյ այս մասին հարկ չեմ համարում խօսել։ Սակայն զկնի իւր ասուտեսան ե բեկոյեան պաշտամանցն, մնացեալ բոլոր ժամանակն յատկացեալ կարգադրէլ այ. թէ յիւր ժամ պիտի կարգալոյ պարապի, ե իր ժամու գրի. զկնի այնու թէ հարկ պատահի կզնայ զուրա, թէ ոչ տանն մին արհեստի հեանայ միշտ զբաղած կզտանես իւրն։ Եարաթն զոնէ մին անգամ ես պիտի զնայ զպրատունն, մանկանց յառաջադիմութեանն վերահասու լինելոյ։ Եւ ինչ ուրախաման այ երբ այն աշխոյժ գտանու կնէրի՝ (որպէս ինքն այ կսչում մանկանցն) մի զմիով ել ե կջն ճէկ ասելն այ տեսման։

“Արդէն՝ դու ինքնդ լսէլ աս իւր կարգալն, ի՛նչ է պատճառն այդպէս անողալ և կետադրութեամբ կարգալոյն, եթէ ո՛չ որ օրն երկու ժամ անխափան պիտի կարդայ: Թէ աւելի ժամանակ ևս դռանի, այն ևս ընթերցողութեամբ այ անցուցանում: Քանզի շատ թշնամի է պարագութեան: Եւ թողեալ այս, մին մարդ որքան որ կարդայ այնքան առաւել բան այ սովորման, և այնքան առաւել կատարելութիւն այ ստաման: ”

“Շարթթն ՚ի զլուխ վեց օր այսպէս այս քաջ հոգիւս պարագման այ մին նոր բան սովորելոյ, իսկ Աիրակի օրէրն միշտ սուրբ է պահում ըստ պատուիրանի Տեսան. և ըստ Աւետարանական օրինաց՝ զկնի ժամերգութեան, փութայ դռանել զօչխարս հեռացեալս. միտիթարել զարամեալս. դեղ առել եթէ հոգւով և թէ մարմնով ախտացելոց. և եթէ մին ՚ի նեղութեան մէջ լինի, ըստ կարեորին ինքն ինքեան օգնում այ. և կամ կարողացէ օգնութիւն այ ինք առման նոցա համար: Եւ այս սրբազան պաշտօնն կատարում այ անաչառապէս, եթէ ամեն և թէ փոքունս. եթէ առ հարուստ և թէ աղքատ. որոց վանն մշտապէս պատուեալ և սիրելի է ամենեցուն: ”

“Կարծեմ՝ քեզ անհաւատալի այ թուման այս պատմութիւնս, ” ասաց. երբ տեսաւ որ պաշարած քնայել էի.— “Չէ.” ասացի ես, “անհաւատալի չի թուման. քանզի ի՛նչ բան կայ որ մարդ ուզենայ

առել և չկարողանայ . մինչդեռ այս պատճառով
չաստ մին թեթեւ բան այ և կարենոր ամենեցուն , Իմ
պաշարած մնալոյ պատճառն էր , որ ընդէր ամե-
նեքեան սորա նման չեն :

“ Այն . սիրելի , ես ևս հողովս ուրախ կլինի որ
ամենեքեան այս Տէր Թուսիի օրինակին հետեին ,
Մեզ տուած չի այդ մասին խօսել . թէ այդպի-
սիք ուղենան իւրեանց ժամանակն ունայն անցու-
ցանել , այդ տուած այ իւրեանց Սրբազան Մեծա-
ւորին քննել :

“ Ինչ լու կլինէր , թէ Սրբազան Մեծաւորքն
մին քանի կանոններ հաստատէին . որով ամենեքեան
բառ արժանեաց վարձատրոյին : Ինչ լու կլինէր , թէ
մին կանոնն ևս այս լինէր , որ ստիպէր ամենեցուն իւ-
րեանց երկրիցն որ դուս ան գնաման , հետեւն մին
ուսում և կամ մին արհեստ սովորեն . որ զկնի յետ
գառնալոյն կարողանան իւրեանց երկրումն նոյն ու-
սում և կամ արհեստն ծագիկցնել , կարողանան
իւրեանց Ազգի մանկանցն նոյն ուսումն և կամ ար-
հեստն սովորեցնել : Տես էստից որքան օգուտ կծա-
ղի : Ի՞նչ . կարծես չեն կարող իւրեանց թեմի մի-
ջոցումն մին արհեստ սովորեն որ իւրեանց հետ յետ
տանեն : Չեն կարող գոնէ իւրեանց տեսած և լսածն
զրելով մին զիւրք շինեն . կամ մեր հայրենասէր
Նախնեաց պէս ընտիր զրքէր օրինակել , որով և իւ-
րեանց յիշատակն անմահացուցանեն : Ե՛տ լու
կարողան սիրելի . իբրևն ամ ասում , ես մին կարգա-

ւոր ամ տեսել, որ՝ երկու տարւոյ միջոցում մին լեզու սովորեց, զիւր կարգաբանի հանդերձ. այնքան՝ որ սկսաւ թարգմանու թիւն առել նոյն լեզու ից. ՚ի հարկէ իւր ազգային լեզուի ու ժոյնէ էր որ կարողացաւ: Ահա, ահա. թէ այսպէս սովորեն, և՛ զհնի իւրեանց երկիրն յետ դառնալոյն, իւրեանց Ազգի մանկանց սովորեցանեն, որքան լուսաւորու թիւն կծագի:

“Արովհետեւ այս միջոցումս զու պիտի գնաս զբարոց, վասն Ինգլիզեւր սովորելոյ, և ես միտք ունեմ գնամ ՚ի — մեր ընտանեաց տեսնելոյ. վասն որոյ մին քանի արժանի տեսանելոյ տեղարէնք կտանեմ քեզ նշանց կտամ. թէ կենդանի մնացի այլ տեղարէնք ևս զհնի յետ զուր նշանց կտամ: Սակայն այսքան ասեմ, որ որքան փոքր որ տեսնես այս փոքր միջոցում, զեռես համարիք զու շատ աս տեսել քան զբազումս, որք՝ թէ ցանկանան, կարող ան ճշմարտապէս լուսաւորիլ տեսնելով և բան սովորելով:

“Չեմ մոռաման Պարսն Օ. ի ասու թիւնն. որոյ Հետ մին օր զնացելի մին արհեստի զործատուն: Դեռ չէինք հասել՝ ուղեց Պարսնն յետ դառնալ: — Բաւ ահան այ ՚ի նշ որ տեսանք. ես միայն անմի համար ուղեցի տեսնել՝ որ թէ խոսք պատահի ասեմ ես ևս այս տեղն տեսելամ: — Ինչեիցէ՝ նախ կգնամք Արբակրոն Տէր Յուսկին տեսու թիւն. յետոյ միւս տեղարէնք:”

Գ Լ ՈՒ Խ Ե .

Բարեխառնութիւն :

“ Ո՞ր դալար սիրտ հանդուբեցեց անմեղ սիրունութեան, զարդարելոյն ՚ի զգեստ առաքինութեան . զի ծնունդ է այն կրկնային, որ առ ՚ի ամոքել զժիշտ և ազնուացուցանել զբնութիւն, առ առ մահկանացուաց երկրի : ”

Չի՛նչ է այն՝ որ երբեմն մարդոյ սիրտ այ անկանում, և՛ առանց որո՞ պարճառի, ու բախացանում է կամ տխրացանում : Անծանօթ երազոյ պէս, որ երբեմն ՚ի զիշերի տեսման ամբ . որոյ պատճառն՝ որքան որ մտածեմք, չեմք կարող իմանալ . քանզի՛ երբեմն այնպիսի իմն երազ ամբ տեսման, որ մեր մտօքն երբեք անց չի կացել : Որպէս կ'պատահի որ ուրախ սրախ քուն կ'լինեմք, և տխուր երազ կ'տեսնեմք . և երբեմն տխուր քուն կ'լինեմք, և ուրախ վեր կ'կամք :

Այս օրինակ երբեմն ՚ի ցերեկի այ պատահման, որ մարդոյս սիրտն տխուր այ ելման, սակայն՝ ներսնային անհասկանալի իմն պատճառաւ յանկարծ ինքն ըստ ինքեան և առանց որոք պատճառի ուրախութիւն խնդութիւն այ զգաման . կամ ուրախ այ ելման, և տխրման այ :

Սոյնպէս և արդ ինձ պատահեց, որ ուրախ սրբ-

տիւ նստած Պարոն Աւհագնի զուարճալի պատմութիւնն էի ըսում. յանկարծ սիրտս բռնկեց, և զալար իմն տիրութիւն մեզմով փոխանակեց ուրախութեանս: Եստ ջանացայ իմանալ զպատճառն. այլ ինձանէ մեծամեծ փիլիսոփայք անզամ այսպիսի երազայ պատճառն ուղիղ չեն կարացեալ իմանալ. ուստի՝ ես որպէս էի կարողս Իմ կարծիքն այ, որ այս ցերեկեանն ես՝ զիշերայնոյն պէս, ոչ այլ ինչ է բայց երազ: Սակայն՝ զու ընթերցող, տես. զուցէ զու կարողանաս որք մին պատճառ գտանել այս բանում:—Պարոն Աւհագն նստած մին զուարճալի պատմութիւն էր ասում. շոք լսու. ես ուրախ որտիւ նստած ըսում էի. շոք լսու. իւր պատմութեան վերջումն յիշեց, թէ ՚ի միջոցի քանի աւուրց պիտէր ինքն գնայր ՚—, և ես ՚ի զպրատունն. շոք լսու:—Այս պատմութենումն ինչ կայ, որ ինձ «խրացանի» մի թէ՛ երեկեան տասն Պարոն Աւհագն՝ այսօր այնքան սիրելի էր և զեալ ինձ, որ իւր բաժանուելն ինձ այսքան տխրալի էր թուման:—Չէ. Բայց պարնի քանն՝ այլ ոչ ոչ շոք լսու:

Այն, կային. և ես մեծ ներողութիւն պիտի լինզրեմ յիմ Պատուելի ընթերցողաց, վասն անցեալ Գլխելբում քանի անձանօթ պարնաց՝ առանց ծանօթացուցանելոյ, հանդիսացուցանելոյս: Իբրև, որ սկզբից պիտէր ծանօթացուցանի, սակայն այժմ ես յետի չի:

Տէր Յուսկան պատմութիւնն՝ արդէն Պարոն Ահազոն արար․ այժմ՝ այս պարնի պատմութիւնն պօրտ է ինձ սխալ, յետոյ այլոցն մի ըստ միջէ։

Արդ՝ որպէս փոքր ի շատե տեղեկացել կլինես, ընթերցող, Պարոն Ահազոն մին հեզահոզի և ազգասէր պարոն էր Քրիստոսի սափիճանի։ Իւր նշանածն և սուր պէս համեստ, քաղցրարարոյ և զթած մայր էր։ Չորս զաւակունս ունէին, երկուքն աղայ, և երկուքն աղջիկ։ Արտերապոյնն՝ աղջիկ էր, միջակքն աղայք, և Սաթիւնիկ՝ նազելին Սաթիւնիկ, էր մեծն ու անդրանիկն։—Ըհը՛՛՛։

Ընդէր հազացեր, ընթերցող․ խնդրեմ թողուս պատմութիւնս առեմ—Պարոն Ահազոն փաճառականութեան էր պարապեալ․ օրն ողջոյն իւր բանի ու գործի հետեւէն անխոնջ կխոստակէր, և յերեկոյին՝ զկնի իւր գործատունն փակելոյ, զընթէ բոլոր ժամանակն իւր մանկանց հետ կանցուցանէր։ Ահեստ էր կ'տեսներ թ'նչ ան կարգման․ թ'նչ ան սովորման, սիրտ կ'տէր կ'քաջալերէր, պարզե կ'խոստանէր․ երբեմն՝ մին սիրուն իքմին ի՞նչ Քի կնծայէր, զոր օրինակ պատկերազարդ զիրք, կամ աղաման․ իւրեանց հետ կ'նստէր դասերն կ'սերտացանէր, իւրեանց կարդացածի պատմութիւնն կ'աւելը նոցա համար, միշտ ջանալով առաքինութիւնքն զովիւ և մոլութիւնքն փնտրել, սրով և նոցին մատաղ սրանէրու մտքն կել առաքինութեան սէրն։ Առաւել քան զամենայն՝ փոյթ ունէր Սրբազան Պատմութեամբ, և

Աստուածորհրտութեան եռանդիւ վառել զնոսա, որով փախազէր արժանի զնոսա կացուցանել Աստուածային օրհնութեանն:

“Միբելի,” ասաց ինձ մին օր, “այս է ժամանակ ի մատաղ միտս նոցա արշալուսելոյ զլոյս Աստուածորհրտութեան: Ամենայն ծնողի բնական ներգործութիւնն այ, իւր մանկանց Բարոյն և օգտին հետեւել. բայց՝ այս բնական ներգործութիւնն մասամբ իւրք ամենայն կենդանիք ևս ունին. ձուկն ի ծովի, թռչունն օդային, և անասունն ի ցամաքի ունին զնոյն ներգործութիւն, իւրեանց ծննդոց հետեւելոյ. բայց մարդ՝ որ է պատկերն Աստուծոյ, շնորհազարգեալ է բանականութեամբ առ ի ճանաչելն ինչ միայն շէշիւմը բարիս և զօգուտս, այլ և՝ որ ի վեր է քան զերկրաւորս, այն է շէշիւմընն. և որպէս զիտես՝ որ չար սատանայն առաւել անմեղ և միամիտ մանկանց հեանայ և առ ի շուտով խաբել և կորուսանել, վստն որոյ՝ պարտականութիւն ծնողին է, որ իւր գաւակաց՝ անմեղ և միամիտ ժամանակաւ մն, լաւ հետեւէ, և Աստուածային ճանապարհն ցուցանէ նոցա. ծանուցանելով իւրեանց Սակզձողն և Փրկիչն և խոստացեալ Արքայութիւնն: Եւ հաստատ լիք, որ այսպիսի Աստուածորհրտութիւն կ'տայ մանկանց իմաստութիւն. ինչ թէ միայն իմաստութիւն՝ այլ և օրհնութիւնն Աստուածային կ'իջանի այն մանկանց և այն տան վերայ:”

Մին սովորութիւն ևս ունէր Պարոն Վահագն,

այն է հանուել քուն լինել, որով և առաւօտն ևս
 հանուել կ'յառնէր. և այս հանուել վեր կան' իւրն
 միշտ աշխոյժ, զուարթ և առողջ էր պահուամ'։ Այս-
 քանս իւր անայինն էր, արտաքինն ևս նոյնպէս՝ էր
 շատ վայելուչ. այսինքն ընդ ամենեւեան սիրով ըն-
 թանայր և խաղաղութեամբ. և յիւրմէ կարենոր
 օգնութիւնն չէր խնայել ՚ի կարօտաւորաց։

Պատուելի Տիկինն Վահագնի՝ գինի պարնի բան աւ-
 զործ գնալոյն, իւր անային զործոյն կ'հեանէր. և ե-
 թէ ՚ի կարից պարապէր՝ և ոչինչ այլ բան չունենէր,
 պարապ ժամանակն ընթերցողութեամբ կանցուցա-
 նէր։ Իւր ուշ և մտքն գրեթէ բոլորովին էր իւր
 դաւակաց վերայ, զորս իրաւապէս կ'համարէր իւր
 ճշմարիտ զարդն։ Նման այն Հոսովմայեցի տիկնոջն՝
 որ երբ իւր գրացին ցանկացւէ նորին զարդեղէնն աւ-
 սանել, զիւր դաւակուսան եցոյց, ասելով՝ ահա իմ
 զարդքն։ Սոյնպէս այս Հայ տիկնոջ աչքն ոչ զարդ էր
 զովման և ոչ այլ ինչ՝ բաց յիւր դաւակաց, որոց
 մի ոքն՝ Պարսն Վահագնի յաննեղկայութեանն, ինքն
 կ'ընանայր զարդարել իւր կարողութեան հա-
 մեմատ։ Մին բան ևս ունէր՝ որ իւր սունն միշտ
 յոտակ և մաքուր պահել կ'տայր, առանց որոք
 աւելորդ զարդարանաց։

Երբ Պարսն Վահագն սուն զայր, և պատահմարար
 տխուր, կամ մաւժողութեան մէջ, և կամ որոք
 պատճառիւ իւր քաղցր ընտրութիւնն կորուսեալ
 լինէր, կ'ընայր արժանաւոր տիկինս այս փարատել

դիվիշան՝ ոչ միայն իւր զուարճալի խօսակցութեամբն
այլ և կենդանի հաւատով առաջի գնելով նորա այն
սուրբ և երկնաւոր Յոյն, որ ոչ երբէք ամաչեցու-
ցանկ զունոյս իւր և այսպէս ամենայն ջանիւք զուն
կզորձէր մտածողութիւնն բառնալ ՚ի մտաց Պարնին:

Երկու տղայքն յամէն աւուր ուրախ ուրախ կեր-
թային զպրատուն. քանզի իւրեանց դասն սերտած
լինելով, միշտ զովաստանութիւնն կ'առանային յիւր-
եանց վարժապետէն փոքրիկ աղջիկն նոր այրուրենն
էր սկսել տանն կարգալ, իսկ Սաթիւնիկ ՚ի տան պա-
րապէր վարժել զսովորածն և օգնական լինել իւր
մօրն:

Շատ զեղեցիկ էր Սաթիւնիկ, — Ընչէ՛ս — Արիֆն հա-
զացեր՝ ընթերցող. աղաչեմ զքեզ թող պատմու-
թիւնս առեմ: — Բայց իւր զեղեցիկութիւնն ոչինչ էր
համեմատութեամբ կատարելութեանն: Երբ խօսման
լինէր հետզ, կ'ցանկայիր որ անընդհատ խօսէր. — Ընչէ՛ս
թող Պարնն պատմութիւնս աւարտեմ: — այնքան
քաղցր կերպ ունէր, և այնպիսի նազելի — Ընչէ՛ս,
Ընչէ՛ս: Ուրեմն՝ Պարնիք էլ չեմ ստելէց. քանզի
երեւի զուք ուզում էք ստել թէ բան հասկացաք, և
կամիք ստել թէ հասկացեալ էք վերոյիշեալ տեսու-
թեանս պատճառն: Երբէք որ չէք իմացեալ: Աս
միայն Սաթիւնիկան առաջինութիւնքն կամեցայ զս-
վել, չկարծես թէ — Ընչէ՛ս:

Գ Լ ՈՒ Խ Զ .

Ա Ն Չ Թ Ի Ե Բ Ի Ե Ն Ի :

Մին մարդ երբ մեծարանում էլուսն լինի, կամ
 գուարճարանում ծոյեքն Կարբուսն, և կամ միտքն
 այլ լինելով՝ այլ իմն բան խօսման լինի, ինչ շոյս
 կ'կարուի իւր խօսքն՝ եթէ մին հազարոյ ձայն սրպէս
 Ընչէ իւր սկանջն անկանի, որքան որ ջանանայ որոք
 մին կերպ կցկցելով շինել, չէ կարող. այլ ինքն
 ինքնին գինքն կ'մասնէ. քանզի՝ մին շարժուածք իսկ
 երբեմն բաւական է միանգամայն ամբողջել, վեր
 ՚ի վայր առնել և կարճել զպատմութիւնն :

Այսպէս ևս յանցեալ զլիայ ինձ պատահեցաւ, և
 չկարողացայ Ստթիկան— Ընչէ :—

Ինդրեմ՝ ներսս . աստ հազարոյ բան չայ . միայն
 լեզուս փոքր ինչ թեքուէց : Ասմէի սակել, թէ չկար
 թողացայ Պարսն Ահազանի տան պատմութիւնն
 վերջ տալ : Ինչ և իցէ՝ հարկաւոր է այժմ միւս
 Պարնայ մասին ևս փոքր ՚ի շատէ ծանօթութիւն
 տամ, մանաւանդ իմ սիրեցեալ բարեկամ Բարկէնի

Արդ՝ Բարկէնս այս էր մի միայն գաւակ Պարսն և
 Տիկին Չարմայրայ . որք զոլով էրորչ աստիճանի,
 իւրեանց ու շն միանգամայն այս էր՝ որ գոնէ իւր
 բանց զաւակն իւրեանց աստիճանիցն բարձրանայ :
 Այսու զխմամբ միշտ կ'յորդորէին, կ'ստիպէին
 Բարկէնին որ Ինզիղէար և Յրանազէար խօսի .

քանզի կարծում էին խղճերն՝ որ Կնդլիզե և Գռան, սգի լիզուն որ սովորի, Երօփացուց բոլոր գիտութիւն, ուսումն և իմաստութիւնն խեղճի կ'մտի իրեանց որդւոյ խելքն: Եւ մին չէին մտածում որ՝ «Սկիզբն իմաստութեան է երկուք Տեառն.» քանզի «Տէր զերկիւղածս իւր փառաւոր առնէ:»

Բարկէնն մի միայն որդի լինելով, որպէս առացար, և իւր ծնողաց միտքն այն լինելով որ Քըստ սէտաւէն անձն դատեայ, վասն որոյ չտիոյ դուրս սէրն մին կողմից, յորդորանքն միւս կողմից, լիալիբ արձակութիւն էին սուէլ իւրն Լուսաորգէլոյ: Թէ որքան լուսաորութիւն էր դուէլ, չգիտեմ. երկու անգամ հանդիպելումս՝ որքան որ իմացեալ էի, արդէն ծանուցի. մնացեալն այսուհետ զհնի իմանալոյս կ'ծանուցանեմ:

Այժմ Պարոն Աբայի և Պարոն Գեղամի մասին ասեմ, որ որդիք էին ծերունազարդ առն երեւելոյ տաւէն աստիճանի, Պարոյր անուն: Որոյ էր և դուստր մի—Բէշտի—Չէ, չէ. հազարք թոզ՝ ընթերցող, միայն մի անգամ հանդիպելումս՝ ոչ ձիգ ծանօթութիւն եմ դուէլ, և ոչ կարող եմ տալ: Որքան որ լուէլ եմ այս է, թէ ծերունիքն և թէ իւր օրհիւնն շատ սիրեցեալ և պատուեալ էին ի համայնից ազգայնոց:

«Տէր ի տանէ քումմէ մի պակասեցի.» շատ մեծ որհնութիւն այ վասն Ազգի, որպէս քաջ գիտեք. վասն որոյ և ես ցանկամ որ այսպիսի յարգելի ծե-

բունիք մի պակասեցին ՚ի մէնջ, զի իւրեանց բարի օրինակաւ, բարի խրատութեամբ, և բարի օրհնութեամբ զօրացին, աճեցին, և նոցին նման առաքինութեամբք ծերացին մեր սիրեցեալ պատանիքն :

Այսքանս առ այժմ՝ բաւական կ'լինի վասն ձերոց ծանօթութեան : առ ՚ի իմանալ թէ որպիսի ոք էին հանդիսացրածս անձինքն . որոց այսուհետ պատահելով՝ յուսամ առաւել ծանօթութիւն կ'ստանէք : Արդ՝ համեմատ չորորդ գլխում պատմածիս, զնացաք Տէր Յուսիին տեսութիւն, և զտաք զնա զբաղեալ ՚ի ապարանի :

Չկնի սովորական ողջունատութեանց և յարգութեանց, եհարց զուարճալի քահանայն . “Այս պարնիկն կարծեմ՝ նոր է եկեալ, և բերեալ ես տըպարանս տեսնի :”—Որում պատասխանի արար Պարօն Ահազն թէ՛ եկեալ էաք յայցելութիւն վիշիւ, և բարեբաղտագէս դոտաք զինքն անդ . որով՝ որպէս կասեն, երկու ճնճղուկք միասեղ որս շարարինք : “Բայց՝ իբուի զարմաման ամ, հրամանքդ վաստակման չեն այսպիսի միշտ աշխատութեամբ :”

“Աստակ, սիրելի, ՚ի՛նչ վաստակ . ինձ համար այս զուարճութիւն է : Մի թէ՛ զու ինձ չես ճանաչում, որ այդպիսի հարց ես սօսում : Պարագութիւնն է ինձ աշխատութիւն . այլ այսպիսի գործ՝ իմ միտքս միշտ զբաղելով, ինձ զուարճացանում է . և որքան վաստակման եմ, այնքան առաւել ցանկաման ամ աշխատիլ . քանզի ինձ սովորութիւն է

եղէալ : թողեալ այս , իմ պարտականութիւնն է վաստակիլ վասն Ազգիս :

“Բայց՝ հրամանոց վաստակն արդեօք հասկաման են :

“Սիրելի , ես շնորհակալ եմ : Այս կողմարէնքի ժողովուրդքն միշտ ազգասէրք են եղեալ , և միշտ ևս կ'լինեն : Աստուած իւրեանց հաստատուն պահեցէ : Այս գործն փոքր բան է . քան զայս մեծամեծ բանէր են արարէլ . այսինքն զանազան Ազգային շինուածք են հաստատէլ , որպէս զյաւերժական իմն մահարձան անմահ յիշատակի իւրեանց :

Յետոյ սկսաւ այս արժանաւոր անձն , իւր յառաջադրութեանց վերայ խօսել . թէ ի՞նչ այ ուզում տպել տալ , և կամ որպէս ծաղկեցուցանել զգրագրութիւն . և այսպիսի բաներով ձիգ միջոց անցուցանելոյն յետ , զարձաք 'ի տուն :

'Ի ճանապարհի լաւ նկատեցի որ Պարոն Վահագնի միտքն բոլորովն զբաւեալ էր տպագրատան վերայ , “Երանի՛ թէ , Արամայիս ,” ասաց ինձ . “Երանի՛ թէ այս բոլոր առաջադրութիւնքն 'ի դու իս զնան :

Որում՝ և ես յիմում սրտի , կրկնեցի ամէն :

Գ Լ Ո Ի Խ Է .

ՃՆՏՈՐՓՈՒԹԻՒՆ :

“ Հապան, միւս անգամ՝ բարեկամք իմ, միւս անգամ օ՛ն է խրամատն ։ ”

Այսպիսի մտածողութեամբ՝ զկնի է տուն հա-
սանելոյ, հրաւիրեաց զիս Պարոն Ահազն նստիլ
իւր մօտ ։ “ Արամայիս, սիրեցեալդ իմ, սիրեցեալդ
իմ Արամայիս, ” ասաց . “ ահա այրն՝ որում խոր-
հրդատրեցի քեզ միշտ հանդիպես, և օրինակ առուս ։
Քանզի՝ մարդ ում հետ որ ընկերակցութիւն պահի,
նորին օրինակին կհետեի . վասն որոյ ցանկամանամ
որ դու այսպիսի ազգասէր և բարի անձանց մէջ մը-
տես, ընկերակցութիւն պահես, և իւրեանց խրա-
տանուն և բարի օրինակին հետեւիլով՝ ջանաս գու-
ևս օրինակ բարի գառնալ է վերայ աշխարհի ։

“ Չեմ ստում թէ անձնային օգտիդ չհետես .
չէ, այդ չէ իմ միտքն ։ Այլ կամիմ ասել, թէ՛
քեզանէ կարևոր ազգասիրութիւնն շինայես ։ Չա-
նազան տեսակ ազգային բաների կհանդիպես քոյ
ժամանակումս . որոց՝ քեզ անմնաս, կարող կլինես
օգնել և յառաջացուցանել խորհրդով, բանիւ կամ
գործով . ահա՛ յայդպիսի բաներում պիտի ազ-
գային արիւնդ շարժես ։

“Նաև պիտի անկեղծ սրտիւ Ազգիդ սիրես, և Քիչտ պաշտօպան կաս Ազգիդ փառաց: Քո եղբարց մէջ թէ մին գտանովի՝ որ սղալ կարծիք ունենայ, ջանաս քաղցրութեամբ ուղղել. համարելով նորին սղալութիւնն յառաջ եկեալ յանհասկացողութեանէ: Այլ եթէ յայլազգեաց արհամարհանք լսես ընդդէմ Ազգիդ, զգոյշ չտանես. հա՛, չտանես. ընդդէմ քեզ արհամարհանաց այնքան փոյթ չունենաս, որքան քոյ Ազգի: Ախ. թէ ամենեքեան հետեւեկին այսմ օրինակի. Ի՛նչ շոյա մեր միամիտ գտանոց հօտն զերծ կ'մնայր ՚ի մնասու:”

Գեանաախ ծի Կաթիւիւնի վերայ բազումք հիտման են, որ ՚ի սակաւ միջոցի զանազան գոյն և փոխում. բայց մարդոյս սքանչելի դէմքն առաւել պիտի հիացանէ, որ ՚ի միում վայրկենի տեսանեսս պարզ ճերմակ, մին էլ տեսիր դաշկացաւ գեղնաչաթուէց, փոքր միւս և ս և կ'տեսնես կ'կարմրի. և այս բոլոր փոփոխութիւնքն ՚ի քթթիւ ական անցանում է, և նոյն պայծառութիւնն այ գորման կրկին:

Սմին նման և Պարոն Ահազգիի զուարթ դէմքն՝ վերոյ դրեալ հակիրճ պատմութենումն, երեք կերպ գոյն փոխէց. սկիզբն սպիտակ պայծառ, բայց վերջի պարլերութենումն՝ չգիտեմ յինչ պատճառէ շարժեալ, փոխեցաւ դաւիաճար, և վերջումն կարմրեց որպէս արիւն: Սակայն անցաւ ամենայն յական թօթափել. և բնական զուարթութիւնն թագառ-

րեա յարժանաւոր արժան իւր՝ աշտինքն ՚ի դէմս պարնին : Որ զկնի սակաւ Հանգարաման , կրկին սկըսաւ խօսել :

“Քանի որով յառաջ՝ դու ցանկացար իմ հետ առարկու թիւն առես , Արամայիս , ՚ի վերայ լիզուազիտութեան . յորոյ վերայ խոստացայ Հանգարա ժամանակու՞մ խօսել : Ահրկայ միտքս լջեալ է այդպիսի բանիւք , եթէ և դու յօժար կլինես ՚ի լսել՝ պարտասու՞ եմ ես ՚ի ճառել :” Եւ տեսանելով որ դէմքս բաւականին յօժարութիւն էին ցուցանում ունկնդրութեան , սկսաւ սակել :

“Արդէն դու բաւականին կարգացել կլինես զանազան գրութեանում , որ Հորիկ և պարտ է մեզ՝ մեր լիզուն լաւ կերպ սովորեմք առ ՚ի մեր Ազգութիւնն պահպանել . վասն որոյ աւելորդ Համարիմ գլխացաւու թիւն պատճառել չեզ կրկնութեամբ : Ատմիայն կ'իտօսեմ , թէ արդեօք Հարկաւոր է մեզ այլոց ազգաց լիզուս սովորել , և կամ որքան :

“Այս քան զամենայն պիտի ընդունես որ մեր Ազգն առաւել քան զայլ ամենայն ազգս ունի ընդունակութիւն վասն զայլ և այլ լիզուս սովորելոյ : Ես չիտօսիմ ՚ի վերայ միոյ անհասի , քանզի քաջ գիտեմ որ յամենայն ազգաց միջի կ'գտանուեն մի մին մարդիկ , որ կարող են բազում լիզուս խօսիլ . իմ ասութիւնն ՚ի վերայ բոլոր Ազգի միոյ է , և ես աներկիւղ հրաւիրեմ՝ կամ քոյ բարեկամ Քարկէնի պէս ասացից՝ ՚ի Քոյ : ի՞նչ , ո՞րք և իցէ՝ ասու-

թեանս ներհակն ցուցանել, Այն որոք մարդ որ կարողանայ գոնէ մին Հայ ցուցանել՝ որ երկու լեզու գիտակ չլինի. — իմացիք, ես Հայ եմ ասում որ Հայերէնն լաւ տեղեակ լինի. — այն ինչ երեք, հինգ և եօթն լեզու խօսելն գողցես հասարակ է ՚ի մեր միջի : Չէ, չէ. ընդ ամենայն աշխարհ և ոչ մի Ազգ կ'գտանուի, որ յայսմ հաւասարեսցի՝ կամ գոնէ կիսով չափ համեմատեսցի ընդ մեզ :

“Այս կարողութիւն մտաց՝ որ յատուկ սեպհական է Ազգիս, կամ՝ պիտի համարենք որ առանձին իմն շնորհ է Ստեղծողին, որ մեր Ազգն միայն կարողանայ ՚ի բազում լեզուս խօսել, և կամ պիտի համարեմք որ մեր լեզուն լինելով նախկին լեզու մարդկութեանս՝ որով և արմատ ամենայն լեզուաց, այնու աղագու հեշտեաւ կարողաման եմք սովորել զայլ լեզուս՝ որպէս՝ զբաժանեալ Տիւրս մերոյ լեզուի :

“Արդ՝ տեսցուք եթէ արդեօք հարկաւոր է մեզ զայլ և այլ լեզուս սովորել : — Որքան լեզուս կարէ ոք խօսել, տակ Մեծն Կարոլոս, այնքան անգամ և ինքն մարդ է : — Շատ խելօք ասութիւն իրաւի. քանի լեզու որ մին մարդ կարողանայ խօսել, համարելի է որպէս այնքան մարդիկք է նա : Սակայն հարկաւոր է քննել, թէ որքան պիտի սովորեմք :

“Առ այս կապտասխանեմ, թէ այնքան պիտի սովորեմք՝ որ լեզու քն մեզ համար որպէս մին զործիք չլինեմք, զասն մեր բան ու զործն յառաջ՝ կամ որք

յառաջագրութիւնն ՚ի գլուխս՝ տանելոյ : Ջոր օրինակ մի հիւսն խոտոտ , որ տեսակ տեսակ գործիք այ բանացանում վասն իւր յառաջագրած գործն շինելոյ . նոյնպէս և մեք պիտի զանազան լեզուս որպէս զգործիս բանացանեմք վասն մեր ազգային յառաջագրութեան , կամ առանձին բան ու գործի համար :

“Արտաքոյ յայտմանէ՝ ևս աւելորդ համարիմ , և ոչ միայն աւելորդ այլ և Վնասալոր իսկ : Անասալորս Քիւնն այլ ճառում կարգացէլ կլինես , վասն որոյ աւելորդութիւնն քեզ ցուցանեմ :—Ի՞նչ ակնկալութիւն , կամ ի՞նչ գիտում պիտի ունենամք մեք , վասն այլազգի լեզու նախադասելոյ կամ աւելի սովորելոյ քան զմերն : Ես ոչինչ չեմ տեսման : Եթէ տեսեմք՝ որ առանց Երօփացուոց լեզուի , մեր Ազգն չէ կարող յառաջանալ , ևս կտեսմ չէ , այդպէս չէ . Երօփացուոց լեզուն ոչ՝ այլ նոցին ուսումն , գիտութիւն և արհեստն է , որ մեզ կ'յառաջացանի : Քանզի Ինգլիզն իւր լեզուաւն , Փրանսիզն իւր , և Գերմանացին ևս իւր լեզուաւն են յառաջաման . միայն թէ՛ մինն միւսի լեզուն իւր համար մին գործիք է շինեալ վասն նորին գիտութիւն և արհեստն շահեցուցանելոյ իւր Ազգին : Ասան որոյ և մեք մեր լեզուաւն կարող եմք միւս ազգաց պէս յառաջանալ . այլոց ազգաց լեզուն մեզ համար մին գործիք չինելով :—Ամ վասն առանձին օգտի՝ ի՞նչ ակնկալութիւն պիտի ունենամք . արդեօք զինուորական թէ քաղաքական : Բայց՝ առաջին պաշտօնի միջում ևս

այնքան զեղևցիկ կարող կլինի Հայն իւր լեզու աւթուր բանացանել, որպէս միւս այլ ազգք . որոյ ՚ի վկայութիւն կարծեմ հարկաւոր չէ լինել որինակ տալ . և ՚ի քաղաքականութեան միջի՝ կայ ներկայ Երեւելի անձն, որ երեք Թաղաւորաց փոփոխութիւնք է տեսեալ, և յամենիցն ևս պատուեալ և փառաւորեալ . և՛ թէ և շատ սակաւ ծանօթութիւն ունի Եւրոպացւոյ լեզուի, սակայն և ոչ Եւրոպացին կարաց գտանել զայլ ոմն՝ առաւել յարմար վասն խաղաղութիւն զձեւոյ ՚ի մէջ երկուց մեծամեծ Տերութեանց, որպէս զնոյն Հայն : Որով երեւի թէ՛ և ոչ վասն այսպիսի մեծամեծ պաշտօնաց հարկաւոր է մեզ զայլազգի լեզուս նախագասել քան զմերն : Բայց թէ ներհակ այս կարծեաց՝ գտածուի ոք որ հարկաւոր համարեացէ, դեռ ևս քանի անհատ անձանց չամար՝ հարկաւոր չէ լինել ողջոյն Ազգին կամ Հասարակութեան, զնոյն լեզուն սովորել : — Տեսցուք այժմ վաճառականութեան, կամ որք այլ գործում հարկաւոր կլինի : — Բայց հազարաւոր տարէ մեր ազնիւ վաճառականաց սովորութիւնքն և յառաջագիմութիւնքն յայտնի քարոզում են, որ անհարկ կլինի ինձ այս մասին տելի տեսել :

“Ուրեմն երեւի՝ որ ոչինչ լեզու հարկաւոր չէ մեզ նախագասել քան զմերն, այլ՝ որք լեզու որ հարկաւոր լինի կարող կլինեմք սովորել այնքան, որքան որ մին գործիք շինեմք մեր բան ու գործն և յառաջագրութիւնն ՚ի զլուխ տանել . և զի որպէս

ասացաք, ունիմք մեք մտաց ընդունակութիւն, կամ մեր արմատական լեզուի կարողութիւնն, և կամ՝ թէ Հաճենաս, Աստուածային յատուկ շնորհն, կարող կլինեմք երբ որ կամենամք՝ կամ որքան որ ցանկանամք՝ սովորել: Վասն որոյ միայն հարկաւ չորն՝ է մեր Հայոց լեզուն, արմատն ամենայն լեզուաց. որում ամենայն Հայի պարօտականութիւն և օգուտն իսկ է լաւ կերպ սովորել, և ջատագովել առաջի ամենայն ազգաց:

“Մին սնտաի կարծիք՝ կամ ուղիղն ստել, ամաչողութիւն իմն է մտեալ ՚ի մէջ ոմանց մերայնոց, որք Երօփացոց ազգաց ևս կամին նախադասել քան զմերն: Վասն զի՝ Երօփացոց ուսմամբ անձանց հանդիպելով, իսկոյն նոցին ողջոյն ազգի վերայ մեծ համարում են ստաման. անի, թէ նոցա երկրումն նոցին բոլոր ժողովրդեան ևս մին անսնէին, յայնժամ կիմացուէր թէ ի՛նչ համեմատութիւն ունեն ընդ մեր պատուելի Ազգին: Այն տառապանք, այն հալածանք, և այն աւերում որ մեր քաջ Ազգն և տննելի Աշխարհն այ կրէլ, որ Ազգ էր կարող գիմանալ, Ահաներ չորէք կողմն աշխարհիս և տես, քանի ազգք են եկէլ և զնացէլ, և միայն իւրեանց անուեն մնացեալ պատմութեան միջում. սակայն՝ փնաք Աստուծոյ, որ Ազգն Նախկին, Ազգն ընտրեալ, և օրհնեալ Ազգն Հայոց կայ և մնայ յաւիտեան:—Առաքեալ զնա ՚ի լուսաւորեալ ազգաց մէջ, անու անի կլինի. զծիր բարբարոսաց մէջ, նոյնպէս պատուելին կլինի: Քանզի սիրե-

ցեալ է ՚ի Մարդասիրէն, և օրհնեալ ՚ի Ստեղծողէն :

Այս անտի կարծիքն՝ քանի օրով յառաջ, քոյ զլուինն ևս մտեալ էր, Արամայիս • որով քոյ զգետունն փոխեցեր և լեզուդ ևս կամէիր ծաւլ • այլ հաւատամ որ այժմ նայն կարծիքն փոխարկեալ կ'լինես : Քանզի՝ բաւական փորձառութիւն գտար որ այդ կարծիքն ուղիղ չէ, երբ այն երեւիլի Ինգլիզն՝ շատեմ ինձ, այլ Հային առաւել պատիւ տուեց քան քեզ : Եւ ի՛նչ էր պատճառն • նախ որ քեզ չճանաչէց ինչ Ազգից լինելիզ • վասն որոյ՝ համարէց յիւրեանցէ, կամ որոք այլ Քրիստոնեայ յազգաց • և որովհետեւ իւրեանց միջում մեծ խրտուրութիւն ունին, վասն որոյ՝ առանց ծանօթանալոյ իւրեանց ատիճանի համեմատ պատիւ չեն տալ • և երկրորդ՝ եթէ համարեմք որ ճանաչէց, ուրեմ իմացիւր որ՝ այդ Ինգլիզի պէս երեւիլի անձինք, միշտ առաւել յարգ և համարում ունին յայնպիսի անձնէ, որ իւր սզգութեան պաշտպանն լինի :

“Այս բանն յիշելիս յուսամք քեզ վատ չթուայ, քանզի գիտումս ոչինչ չէ՝ բայց այս միայն, զի որովհետեւ հասակաւդ փոքր լինելով՝ դեռ փորձառութիւն չունես աշխարհի, ցանկամք քեզ հասկացանել որ այսպիսի փորձութեանց պ'ս շատ փորձութիւն կզայ զլուսդ որպէս խրատ • զի զո՞ սիրէ Տէր խրատե՛ վասն որոյ ջաննա՛ յամէն փորձութենից օգու • քաղես, և հասկանաս մեր Մարդասէր Խնամողն այսպիսի պատահմանց համար միտք է տուեալ, որ իմանաս՝ թէ

որ միանգամ պատահման է, բարութեան համար է լինում. վասն որոյ՝ փոխանակ վատ վեռուլոյ, պիտի շնորհակալու սրաիւ ընդունեմք: Որպէս լինուի ծռելոյ համար՝ Բարկէնի գառաստանատան պատահմամբ քեզ ցոյց տուեց, որ կարծիքդ սղաւ էր. և զգեստդ փոխելոյ համար, մեր —

“ Ինչեւիցէ, այն օրէ մեր խօսակցութեանմն՝ ոչ թէ իմ միտքն էր այս կապէն պաշտպանել, քանզի կուզի կապայ լինի՝ կուզի դօտի լինի. իմ միտքն այս էր միայն՝ որ շատ հարկաւոր է մեզ մին ազգային զգեստ ունենամք մեր համար, որով ճանաչվեմք: Որպէս նշանն՝ որ զհազանում է այս ազգն այն ազգից, նոյնպէս ևս մեք մին զգեստ ունենամք՝ որով որպէս թէ մին նշանաւ ճանաչվեմք թէ միմեանց և թէ այլոց: Կաւից որ վեր եկեր, տեսնր Բէրէն՝ քեզ որպէս ճանաչեցան. վասն որոյ հարկաւոր այ՝ կրկին ասեմ, որ այսպիսի մին նշան ունենամք որ ճանաչվեմք: Իցէ՛ թէ այս ասութիւնս կարողանայի հասուցանել Արևելից Արևմուտս, և ՚ի Հարաւոյ ՚ի Հիւսիս. և յորդորել զնոսա՝ որք կարողքն են, այս որոշիչ նշանն հաստատել ՚ի մեր մէջ: ”

“ Յուսամ, սիրելի, այս ասութիւնս լաւ տպաւորես ՚ի մտիդ, քանզի քեզ պէտք կգայ. մանաւանդ ՚ի գարատանն: ”

Գ Լ Ո Ի Խ Ը .

Մեղարժանութիւն :

Օ՛ն . եկ ուխտագնաց , մտան հոգ ըստ իս ,

Բոլոր երկրածին հոգք են սնտաի .

Մարդ լոկ սահաւում կարօտի յաստիս ,

Եւ ոչ սահաւումն ձիգ կարօտասցի :

ԳՅԼԴՊԻԸՊՅ ՎԷԻՄԵ ՄՓ ՎԷԻՓԻԼԸ :

Որքան ձանձրալի է ձիգձիգ պատմութիւն կամ խօսակցութիւն , քանզի մինն միայն խումանայ , և միւսն՝ բերանն խուփ նստման . որոյ կամ քունն կ'ըսնի և սօշտիկ կ'այ , և կամ միտքն այլ տեղաբէնք կ'պտաի , զանազան մարդկօք և այլնայլ բաների վերայ կ'սկսի ինքն ինքնին իւր սրտու մն խօսել :

Վերջնայն պէս և ինձ արդ պատահեցաւ , որ բերան խուփ նստած Պարոն Վահագնի խրատանին էի լսում . քանզի միտքս զնաց իմն Զարգելի Մենասրի խրատ տարոյ կերպի վերայ : Ասա՛ այլ ձև ունէր խրատ տարոյ . այսինքն յերեկոյէքն 'ի ժամ ընթրեաց կ'սկսէր , յորում ժամու բերանիս շարժողութիւնն չէր թողնել քունս բռնէր . երբեմն տնու շեղինօք՝ զոր օրինակ փստողով կամ նողլով , կանցուցանէր զժամանակն . բայց իւր ստութիւնքն ևս միշտ կարճ էին . յորոց վերայ իմ դիտողութիւն և կարծիքն կհարցանէր , տեսնել արդեօք միտքս ձրի-

տու մէր իւր խրատուցն , և կամ տպաւորում էի յիմում սրտի :

Միտքս սցս բանի վերայ էր՝ որպէս ասացի , երբ Պարոն Աւհագն զկնի , կարծեմ՝ երկիցս և երիցս մեղմիւ հարցանելոյ և պատասխան չգտանելոյն , նհարց ու ժգինն . “ Լաւ միտ եղեր , Աբամայիս . ” որ ընդոստուցանելով զիս , սկսայ կմկմալ . “ Հրամանքդ—հրամէլաս—հրամանքդ—փստուղ—նօօղլ—”

“ Ինչ նօղլ , Աբամայիս . ինչ փստուղ , սիրելի . ճիւղ քեզ փստուղ տուէց , կամ ճիւղ նօղլի անունն , Երևի իմ խօսելոյ ժամանակու մն քոյ ու շն այլ տեղ այ ելէլ , որ մեծ անբաղաքաւարութիւնայ . յուսամ միւս անգամ այդպէս չես առելէց . քանզի նախ քաղաքաւարութեան կանանից գուրս է , և երկրորդ այդպէս առելովդ , խօսողին կ’թաւացանես . որ կհամարի իւր խօսքն ոչինչ չես համարում : Ինչեիցէ՝ կարծեմ՝ քունդ տանում է , վասն որոյ զնա հանգստութիւր , մինչ վազն զնամք քանի տեղ ման գամք : ”

Այս մեղմ՝ յանդիմանութիւնն ինձ մեծ խրատ եղև , և սկսայ յանկողնի մտածել թէ՛ իբրքան անբաղաքաւար գտանուեցայ Պարոն Աւհագնի մօտ . որ նեղութիւն յանձն առեալ , իմ համար պատմութիւն էր առում , և ես միտ չէի գնում : Այլ՝ հաւաստի եմ , իմ Պատուելի Ընթերցողքն յինէն առելի քաղաքաւար են , և լաւ միտ կզենն իմ պատմութեանն :

Ի վաղիւ տարաւ զիս Պարոն Աւհագն Թուղթ յօրինելոյ արհեստանոցն . ուր՝ ոչ թէ միայն մտքս զբաւեցաւ զմայլմամբ , այլ և հիացմամբ : Յայս կողմ՝ մին տաշտում զբջած բամպակ էր , միւս կողմ՝ միւս տաշտում , էր վուշ - շն նոյնպէս ջրում զբջած . երկու տաշտի միջինն ևս ինքնին շարժման էին , և խողովակօք շնոթալնէրով անցանում էին յերորդ իմն տաշտ , ուր բամպակ և վուշն խողովան էին . և յայս երորդ տաշակ՝ ընդ այլ խողովակ անցնալ որպէս պիտոյր ջուր , ընդ աստիճան աստիճան գնալով գնայր և ջուրն պարզէր . մինչ ՚ի վեր ջին աստիճանի սպիտակ նիւթ ինչ որպէս թան՝ պարզելու քոչման էր ՚ի վերայ լայն կտաւ ի պէս զործած պղնձոյ . և այս պղնձի կտաւն քաշանալով և բարձրանալով պատասաման էր ՚ի վերայ պղնձի զլանաց Թուղթէրի : յորոց միջում լցած էր ջերմ ջուր . և այսպիսի պատասովելովն՝ զայս սպիտակ նիւթն ևս իւր հետ ասնում պատատում էր ՚ի վերայ զլանացն . որոց ջերմ ջրոյ զոլորչիքն շորացանում էին զսպիտակ նիւթն . և ահա , կազմեցաւ Թուղթ : Եւ այս ամենայն՝ զողցնս , սուանց մարդոյ զօրութեան . քանզի զօրութեամբ հրոյ և զջրութեամբ ջրոյ՝ անիւ շարժանոյ մէջ անցմամբ , զործիւր ամենայն :

Ա՛յլ հրաշալիաց արհեստի , ո՛վ կարողութեան մտաց մարդկան . ինչ հնարք և ինչ արհեստներ ան ծագում ՚ի վերայ աշխարհի , որք ըստին ըզխում են մին պատուտիկ գնաից , որ է մարդոյս գլուխն .

յորոյ մէջ թագաւորում է այն կարողութիւնն՝ որ է Միտք, սերեալ ՚ի Արիկնից :

Չայս օրինակ անցին աւուրք բազումք, յորս ման եկի ընդ Պարոն Վահագնի ՚ի զանազան գործատունս ալրոյ, կտաւի, դարբնի, և հիւսան Խառփ : “Այսպիսի գործատունք են, սիրելի,” ասաց Պարոն Վահագն մին օր. “որ զԵւրոպացոց Ազգերն լուսաւորեալ են և յառաջացուցեալ : Արքան հարկաւոր է և մեզ միտ զնել այսմ, և մեր պատանեաց մասն այսպիսի արհեստից յաշակերտութիւն տալով յառաջացուցանել. որով մեծ օգուտ և ճշմարիտ լուսաւորութիւն կծագի մեր միջումս—Եկ այժմ զհամք այլ տեղարկէք. եսանել. բայց զգոյշ չսպլտատ չգրէք. քանզի՝ թէ շես զգուշացէլ, յանկարծ սող գուրտ կ'արծանի կ'սպլտատ :”

Յետ այս զգուշաւորութեան, հասաք առաջի հոյակապ տան միտջ. և ընդ հասանել յատիճանն լուսաւորութեան ՚ի վեր ելանել, “Չգոյշ, Արամայիս” — իտլոյն վեր թոսյ, ականեցի ս իս տակն, բայց ոչ ինչ շտեսի սպլտեցուցիչ, և պաշարած ճնացեալ էի թէ ինչ էր պատճառեալ Պարոն Վահագնի ծիծաղոր զինի հանդարտելոյ, “Ասա չէ, սիրելի. այլ ՚ի վեր անդր. ՚ի վեր անդր՝ ուր մեծ քանակութեամբ Արօփի օճառ առաջն է պատրաստած, և քաղաքավար տանու տեարքն պատրաստ կանգնած որ սիրգ տակն գծեն, և սպլտացանեն : Բայց՝ հաստատ եմ, զուր զգոյշ կլինես. քանզի տեսի որ շուտով սանկրիդ ականեցեր :”

Չայս ասելով հասաք ՚ի սրահ մի մեծ և ընդարձակ ,
 գարգարեալ ազգի ազգի նորածե բեհեզովք , կտա-
 ւովք , գլխարկովք և այլ անթիւ զարգարանօք .
 որոց անիւն միայն յապշու թիւն զբաւեաց զիս
 Անտուտայ այլ կողմանէ գարգարած օրկին մի եկաւ
 մերձեցաւ , և խոնարհ յարգանօք ողջուենելով զմեզ ,
 “Վարձեմ ,” ասաց , “հրամանոց պատուելի ամուսնոյ
 համար հանդիսի զգեստ ես ցանկաման զնել . ես
 շատ մին պատուական կերպսս սոփն ունեմ , որ նոր
 առաւօտս ընկալայ ցամաքային ճանապարհաւ շէշ-
 շանք ՚ի Գաղղիայ . որոյ թագուհին իւր իսկ համար
 պատուիրեալ է յօրինել վասն այս ձմեռան . և իմ
 բանակասարն բարեբաղտապէս կարողացեալ է զաղա-
 նի ՚ի ձեռս բերել անտի , և առաքել ինձ . ես
 հաստատ զիտեմ շատ յարմար կ'լինի հրամանոց զե-
 ղեցիկ ամուսնոյն :” Չայս ասելով սկսաւ պարզել
 ցուցանել զպատասան . բայց ես իմ զգուշութե-
 նու մն անընդհատ սորա ձեռնէրին էի ականուամ . որ
 Պարոն Վահագնի ծիծաղն էր շարժում . “Միբիլի
 ձեռնու մն չէ , այլ ՚ի լեզուին . չտեսիր որպէս զը-
 ձեց օտիս տակն :” — Յայս կոյ՛ ականեցի , յայնկոյս
 ականեցի , և ոչինչ օճառ չտեսի . և յայս բոլոր
 ժամանակ Պարոն Վահագն զուն գործէր զիւր ծի-
 ծաղն զսպել :

“Գիտեմ ,” կրկնեաց կրպակասերն , “այս զեղեցիկ
 Պարնիկն և ս նոր տարւոյ համար վերաբերու կ'կամե-
 նայ : Հրամանքդ Պրինս Ալլրբօին շես անեսալ , իրա-

էի սա որքան նման է նմա : Պրինսն բոլոր Երօփաց-
ւոց Տէրութեանց վարպետ դերձակաց ՄԵՆԷՆԵՐԻ
ձեռագրութեամբն , իւր հաճոյից համեմատ մին նոր
վերարկու է յօրինել առեւալ . որոյ նման մին հաս-
յերեկի ընկալայ ՚ի Անդոնայ , որ գիտեմ հաւաս-
տեաւ համեմատ կգոյ ։”

“Չգնչ, Արամայիս ,” — այս ձայնն որ ահանջս
անկաւ վեր թռայ անցի Պարոն Ահազնի միւս
կողմն և աչքերս չուծ սկսայ ահանել այս Տիկնօջ
ձեռներին և բերանին : “Գձեց , Արամայիս , գձեց .”
սոսաց Պարոն Ահազն . ևս սկսայ վերվեր թռել :
Տիկինն որ ոչինչ չէր հասկաման , կարծեմ ՚ի քա-
ղաքավարութենէ ստեղծալ՝ միարանեցաւ ընդ Պա-
րոն Ահազնին ՚ի ծիծաղ . և ևս յամեն վայրկենի
ակնկալում էի որ մերձ ընդ մերձ կ’սպլտամ վայր
կ’անկանեմ :

“Հանգարտիր , Արամայիս , հանգարտիր .” այլ
ինքն քան զիս առաւել իւր ծիծաղն չէր կարողա-
ման հանգարտել : Մինչ զկնի ձիգ միջոցի՝ յորում
քրտուէք և արիւն զլիտիս էին առեւալ , ձեռա-
բանեց և սոսաց . ոճառն որ սոսացի սոցին քաղաքա-
վար խօսակցութիւնն է , որով զբղեն զմարդոյ սնա-
ղարծութիւն : Տես , սիրելի , ևս մին հասարակ մարդ
եմ , և սա իմ ամուսնոյն տարաւ . Գաղղիոյ թագուհւ
ւոյն համեմատեց . և զքեզ Պրինս Արթուրին : Ես
յառաջ սպլտեալ եմ , որոյ վասն այժմ միշտ զգու-
շութեամբ եմ անց կալմանս՝ Առքա որ չգգու շանան”

Յայտ բան երևելի Տիկին ոմն եմուտ ՚ի ներքս : “Տես Աբամայիս , այժմ կանոնես սպլտալն հրպէս կլինի . եկ այտ Տիկնջ հեանէն զնամք տեսնեմք ինչ կ'առնու : Սորա առն ես լաւ կճանաչեմ , որ է երևելի զինուոր . և այժմ ճակատեալ ընդդէմ Պանջարայ : Կա անդ յաշխատութեան , և ՚ի վաստակս , զուցէ և ՚ի նեղութեան , և կամ իւր արիւնն պիտի թափի . և սա աստ՝ առանց իրիք փութոյ , եկեալ է իւր մարդոյ դառն աշխատանաց փողն վասնել ՚իւշայտնէլ :

Արպակատէր տիկինն խոնարհ յարգանօք մերձեցաւ սմա . “Հրամանքդ ,” ասաց “զդակ ես ուզում : Ես մին ամենապատուականն ունեմ միեւոյն Ալիտօրիտ թագուհու զդակի նմանն , որ հրամանոց պէս երևելի տիկնջ շատ համեմատ կլինի :

“Սպլտաց , Աբամայիս , սպլտաց այտ միամիտ տիկինն .” ասաց ինձ մեղմով Պարոն Ահադն . “ես իւր թեւերի վերայ իմացայ , որ սիրամարդի պէս սկսաւ բանալ : Երեւի սա ևս սնապարծութիւն ունի : Տեսցուք ինչ զին կառնու :

“Չի՞նչ է զին այտօրիկ .” եհարց երևելի տիկինն անտոյթութեամբ . զոր քաջ հասկանալով կրպակապահին , եթէ որպիսի ոք է իւր վարմի Բոանի մէջ անկածն . “Այտ զդակն ,” ասաց . “մեզ վերայ շատ թանգ այնտեւ . թողեալ ճանապարհի ծախքն՝ որ շատ մեծ այ , պիտի հաւտասա՝ մի միայն կերպասի «տփինի , ժապաւինի Ֆլի , և ծաղկանց զինն՝ կա-

բերոյ վարձն ևս թողած, բովանդակելոյ Հինգ պօն
ինն և տասն շիւինգ և տասնըմփն պէնս . (որ է իբրև
զվաթսուն և ու փիս) : Բայց մեք ոչ այնքան մեր
օգտին, որքան ձեր պայծառութեանն ցանկանա-
լով, և մնաս յանձն առնելով զին եմք Հաստատել
Տ՛ Գ՛ն չորք զօլմօհր . (վաթսուն և չորք ու փիք .)
որ չնչին իմն է առաջի պատուելութեանդ :”

Երևելի Տիկիկնն զրիչ վիռեց որ անունն ձեռնա-
զրի : “ Եկ, Արամայիս, ” ասաց Պարոն Վահագն .
“ բաւական է ինչ որ տեսար . սոյն զդակի նման՝ եր-
կու ամսոց յես, շատ զդակնէր աճրդով ւէլմձ-վ
կվաճառուեն երկու և երեք ու փով :”

Գ Լ Ո Ի Խ Թ .

Հ՝Մ՝ԻՐՈՒԹԻՒՆ :

Յոր կողմ և յածիմ՝ զաշխարհ տեսանել,
Սիրտ իմ անզբօս՝ անձկայ դարձ առնել .
Առ քեզ՝ Եղբայր իմ, զառնայ կաթոզին,
Ձի ընդ քարշ յածի Դ տար աշխարհին :

Գ՛ՆԷԴ՝ՏԻԼ՝ՈՅ Ծ՛ՆՆՈՎՈՐԿՆՈՐԿՆ :

Ձայս օրինակ զկնի բազում աւուրս անցուցանե-
լոյ այսպիսի շրջագայութեամբ, “ Արամայիս, ” ա-

սոց ինձ յաւուր միում Պարոն Վահագն , “ որովհետեւ այժմ պիտի իմ գնալոյ պատրաստութիւնն տեսնեմ , զասն որոյ ժամանակ չեմ ունենալ այլ ևս շրջագայելոյ ընդ քեզ . այլ յուսամ բաւականին ոգուտ քաղեալ կընենս յամենայնէ զոր տեսերդ , Բանգի այդու իկ զիտմամբ տարոյ ես զքեզ ՚ի տեղիս տեղիս և կարծեմ աջողակագոյն կերպն ևս այդ է , որ ամենայն նորաճատ անձանց այս եղանակաւ տանել ման աալ . եթէ ուսանելոյ բան լինի՝ սովորեցուցանել , թէ զովելոյ լինի՝ յորդորել ՚ի նոյն , և թէ միջնովելոյ՝ ջանալ հեռացուցանել անտի : Զկնի մեծանալոյ՝ շատ դժուարին է բան սովորեցուցանել մարդոյ , զասն որոյ պիտի քանի որ ծառի ճիւղն դալար է՝ մեկնել , որ զկնի մեծանալոյն մեկն զուրս զայ : Ինձ այդպէս են ուսուցէլ , զոր և ես քեզ ուսուցանեմ բարեկամարար . իմ աշխատանաց վարձն շատ բաւական կամարիմ ինձ , եթէ զու ոգուտ քաղեսցես անտի : Գնան զու այժմ , և ես գնամ իմ բանի հեանէն . մինչ տեսնեմ ինչ պատասխան կգտանեմ քոյ Սեծաւորիցն : Պիտեր՝ ըստ իմ ակնկալութեանն , մինչ որս գտէլ լինի . և չկարեմ իմանալ զպատճառ յետանալոյն : ”

Արքան որ գառն էր ինձ Պարոն Վահագնի բաժանուելն , այնքան ևս քաղցր թուեցաւ իւր յիշելն՝ թէ այլ միաք չունէր տանել զիս ՚ի շրջագայութիւն . քանզի ոչ թէ ակորժելի չէր ինձ գնալ ման գալ , այլ չգիտեմ զինչ պատճառաւ սիրտս չկա

մէր տանից գուս գնալ : Նման նաւի կողմնացուցի սլաքին , որ որպէս կամիս շարժել՝ շարժիր , այլ խկոյն յետ թողուլէդ կ'զողայ կ'զգզայ մինչ հաստատեցի ՚ի կէտն , առ որ մագնիսական զբուծիւնն ձգէ անզգայարար • սոյն օրինակ և իմ սիրտ՝ չգիտեմ՝ զինչ մագնիսական ազդեցութեամբ զանգեալ , թէ դէտն շարժիւր յարհեստանոցս , և թէ զէնն ՚ի թանգարան շառ , սակայն խկոյն սկսանէր դողալ զզգալ՝ մինչ հաստատիւր ՚ի կէտն ուստի շարժեցաւ , որ էր առնն Պարսն Աշահգնի :

Մի ընդունայն աշխատ եղիցի իմն Ընթերցող , հետաքրքիր լինել առ ՚ի իմանալ զզօրութիւնն , որ անզգայարար և ակտրժական հեշտութեամբ ձգէ զսիրտ մարդոյ • քանզի լուծումն խնդրոյն յոյժ դժուարին է : Մեծամեծ Ֆիլիսոփայք դարուց ՚ի գարս յոյժ աշխատ են եղեալ , և չեն կարացեալ իմանալ զջերմ՝ զօրութիւնն՝ որ ՚ի ստանձամանեաց շիւսիսոյ ձգէ զզանգեալն մագնիսաւ • պիտի շատ մեծ փիլիսոփայ լինի , որ իմանայցէ զզօրութիւնն՝ որ ձգէ զսիրտ մարդոյ : Գուցէ , Ընթերցող , դու կամիցիս ասել՝ թէ կարծեսօք իմացեալ ևս ինչ զօրութիւն էր որ զիմ սիրտ ձգէր • այլ ևս պարզն ասեմ՝ քեզ՝ որ քոյ կարծիքն բան չէ գալ , եթէ ճշմարիտ չլինի :

Պարտապումն իմ ՚ի տանն չ այլ ինչ էր , բայց մայն՝ երբ Տիկինն Աշահգնի զբաղիւր յառանին զօրծըսիւր , նստէի ևս կարգացանն զայբուքնն փօք-

բիկ աղջկան , և — աղաչեմ որ հէ ոք այլ չհա-
զայցէ— ըստ իմ կարեաց հասկացանել Սաթինկան
զպատմութիւն Սուրբ Գրոց :

Չայո օրինակ պարագեալ էի ես յառուր միում
ընդ Սաթինկան , պարզարանել որ միանգամ դժ-
ուարահասկանալի երևիւր նմա . յորժամ ես ինքն
մին մեծ դժուարութեան պատահեցայ , որում
ամենայն վարպետութիւնս չկարաց յաղթահարել ,
Բանն շատ հեշտ էր , բայց ես չկարողանայի մեկնել .
և արդևօք կամաւ թէ միամտարար ստիպէր զիս Սա-
թինիկի պարզարանութիւն : Քանզի՜ ստէր , ինքն
զբարստ . չհասկանայր բաւականին . և կամէր զի ես
աշխարհարատ պարզարանէի . որ էր մեր Մարգասէր
Փրկչի երկրորդ պատուիրանն , ‘Սիրեսցես զընկեր
քոյ իբրև զանձն քոյ՝’

“Չարմաման եմ .” ասացի ես . “որ այսպիսի դիւ-
րահասկանալի բան , և զո՛ւ չես հասկաման :”

“Չարմաման եմ .” ասաց նա . “որ այսպիսի դիւ-
րահասկանալի բան , և զո՛ւ չես կարողաման հաս-
կացանել :”

“Այլ որպէս հասկացանեմ , զբաժ է ‘Սիրեսցես
զընկեր քոյ իբրև զանձն քոյ .’ որ նշանակէ թէ՜ սի-
րեսցես զընկեր քոյ իբրև զանձն քոյ :”

“Այլ որպէս հասկանայցեմ , զբաժ է ‘Սիրեսցես
զընկեր քոյ իբրև զանձն քոյ .’ և զո՛ւ ասում ես մի
և նոյն պէս՝ սիրեսցես զընկեր քոյ իբրև զանձն քոյ ,
ստանց պարզարանելոյ :”

“Բայց շատ հեշտ է, եթէ դու կամիցիս հասկանալ:”

“Բայց առաւել հեշտ կլինի վասն քոյ, թէ դու կամիցիս հասկացանել:”

“Ուրեմն երևի, Սաթինիկ, որ դու չկամիս հասկանալ:”

“Ուրեմն երևի, Սիր—”

Չի՞նչ պատահեցաւ աստանօր՝ որ կարճեաց ըստուս Սաթինիկան, ոչ կարացի հասկանալ. և ոչ հասկացանել իսկ կարող ինչ եմ, իմ դէմքն՝ սրով հետեւ չէի տեսնան, չկարեմ ասել թէ որպէս էր այլ դէմք Սաթինիկան բոլորովին հարաւ ՚ի կարմրութիւն: Ոչ ՚ի շառագնսութիւն ամօթոյ, ասեմ, այլ ՚ի գոյն ամօթխածութեան, զոր՝ Պիւթիայ արժանաւոր դուստրն Արիստոտէլի, համարեցաւ առաւել անուշակն քան գամենայն գոյնս ՚ի վերայ աշխարհի՝ որ է լծորդ պարկէշտութեան, պահապան համեսութեան, և արտաքին կնիք ներքին առաքինութեան. որպէս Թեսալոսովկայէ, և զոր դու կարես տեսանել յիմաստասիրութեան Բարոյականի ՚ի Հայերէնն. յերես 303:

Ես և ս չկարողանայի ինչ բարբառել, քանզի ներսնային իմն զգացութիւն զոգցես շնչարկել ասնէր գիս. կամի խօսել, այլ խօսք չիլանէր ՚ի շրթանցս. փորձեցի բազմիցս, սակայն ՚ի դուրս. քանզի սիրտ իմ զոգանի հարկանէր և հարկանէր, և ասնէր գիս ապա ան, Եթէ մին բան, կամ գոնէ մին բառ դուրս

եկած լինէր ՚ի շրթանցս յայնժամ, զուցէ ՚ի մեծ
փորձութենէ վրկեալի մնայի յառ. յապոյս. զուցէ—

Այլ՝ զի՛նչ օգուտ ինձ երկարել ՚ի վերայ անցե-
լոց բանից. ամենայն մարդ ունի զսիրտ մարդկեղէն, և
և քանի՞ք են այն սիրտք որ զերծ են մնացեալ ՚ի
զանգամանց մազնիսի: Միայն այսքան տեսմ՝ որ եր-
կոքեանս ևս անշարժ սպառան արձակ իշխանութիւն
սուտք աչաց մերոց. թախանցել մտանել ՚ի ներքս
՚ի սիրտ իրեաց, և ընթեանուլ որ միանգամ անցք
անցանէին անդէն:

՚Ի մէջ այսպիսի անոյշ յաիշտակութեան մտաց
էի, յորժամ Պարոն Արհաղիի ձայնն, “Հաստ ար-
խուր կմ, Աբամայիս,” անկառ յականջս իմ: Թե
յորպիսի անմեղ երանութենէ հասայ յ՞ր սահման
աղերջանկութեան, թողում ընթերցողաց իմոց
նկատել. այսքան միայն տեսմ՝, տեսիլն Պարոն Ար-
հաղիի՝ որ միշտ ախորժիլի էր ինձ, այժմ՝ յայսմ
վայրկենի յոյժ անախորժ երեւցաւ: Ամենցայ յառ-
նել, այլ նոյն ձայնն արդել:

“Հանդարտիր, Աբամայիս, Հանդարտիր, և դու,
Սաթիմիկի, զու. ընդէ՞ր ևս վաւպեալ, Իմ ներկայ-
ութիւնն ձեզ երբէք անախորժ չե եղեալ, և ոչ
յուսամ՝ այժմ եղեցի: Զայս կամէի յայնժամ ա-
սել, Աբամայիս, որ տխուր կմ, և իբրևի շատ
տխուր կմ որ մինչ օրս զրոյս պատասխանն չգտայ
՚ի քոյ Մեծաւորէն: Դու լաւ գիտես որ ամենայն
պատրաստութիւնս տեսեալ կմ, և վաղն ընդ սուտ-

ւօտն պիտի ելաննեմ ՚ի նաւ ։ Այս ակնկալում էի ,
 և ցանկայի ես ' որ նախ քան դզնալս զըոյս պատաս-
 խանն զտանել , որ քոյ համար ես ինքնս անօրինեկ
 թէ որպէս պիտի առնել ։ Ինչ և իցէ՝ մի միայն ճար-
 այս է որ յիմ բարեկամ Պարոն Պարոյրէն կխնդրեմ
 մին երկու օր քեզ իւր մօտ պահի , և պատրաստու-
 թիւն սեանի տալոյ զքեզ յերևելի զպրօցն՝ Անդդի-
 աջւոց՝ եթէ մինչ զոլոյ ամասակիլոք քոյ Մեծաւո-
 ընցն արգելական պատուէր չգայ ։”

Արդէս մին մեղապարտ անձն , որ զգողանի հարեալ
 սպասում լինի ՚ի դատարէն լսել զվճիռ պատժա-
 պարտութեան իւրոյ , և՛ ընդդէմ իւր ակնկալու-
 թեանն , ազատութեան և արձակութեան աւետիք
 լսի , որքան անպատում կլինի իւր ցնծութիւնն .
 սոյնպէս և ես՝ այն ինչ Պարոն Վահագնի սկզբի
 Գիտ-ը Է՞ն լսելով , սպասում էի յանդիմանութեան ,
 կամ զէթ հեղիկ զանգատանաց , և՛ ընդդէմ իմ ա-
 կնկալութեանն , իմացայ որ ոչ յիմոյս կողմանէ
 ինչ էր իւր տխրութիւնն՝ այլ վասն այլ իմն բանի ,
 չկարացի յաղթահարել սրտիս ուրախութեանն ։
 Վեր թաւայ ՚ի տեղընջէս , անկայ զպարանոցաւն և
 սկսայ թըջել զկուլ նորա հեղեղօք արտասուաց ։
 Մին իքմին կոյր յիմում սրտի , որ ՚ի ներքուստ
 սաստիկ եզանակաւ ելման էր . որոյ զուրբչիքն
 բուռն յարձակելով ՚ի վեր , հոսէին թափէին ընդ
 խողովակս զլիտոյս ՚ի վայր ։

Արդե՞օք Պարոն Վահագն հասկաման էր զՃշմա-

բիտ պատճառն , և կամէր գաղիւ . թէ միամտաբար
կարծում էր միայն վասն յի-բէ բաժանուելոյս էր
այս ամենայն . չկարեմ իսկն զիսեւ , Բայց սկսաւ
հանդարտեցուցանել զիս :

“Ենչ պատահեցաւ Արամայիս ,— և կամ գու
Սաթինիկ գու ընդէր լսաւ . զնա սիրելի քոյ մօր մօտ և
Աշու , Արամայիս . ես կարծում էի որ գու բա-
ւականին մարձառաթիւն ես գտեալ , և կարող
կլինես զիմանալ տարբերութեանց աշխարհի : Այս-
պիսի բան շատ կպատահի Սիրելի . կզնամք և կգամք
ևս , կհանդիպեմք և գուցէ կրկին բաժանուեմք :
Վասն որոյ սիրող մեծ պահիր , աշխարհք այ , այս-
պիսի բան շատ կպատահի :”

Գ Լ Ո Խ Խ Ժ .

Թառ ծառ-է-ն :

Խնդրեմ յիմ քաղցրասիրտ Ընթերցողաց սիրով
ներեւ ինձ , վասն մեր բաժանուելոյ պատմութիւնն
չառելոյս . քանզի սիրտ իմ չգօրէ և ոչ ՚ի յուշ
անդամ ածել թող թէ զրեւ , Վասն որոյ յուսամ
կբաւարարուեն միայն իմանալ , որ յէզս առաւօտ
Պարոն և Տիկին Վահագն հանդերձ իւրեանցայ-

նովք ամենն քու մըք ելին ՚ի նաւ , և զնացին ՚ի — .
 և տարան ընդ իւրեանս իմ ամենայն բարեմաղթու-
 թ իւնն վասն Բարի Ճանապարհի :

Սակայն արժան համարիմ մեր բաժանման ժամա-
 նակի իւրտան՝ զոր Պարոն Ահազն տուէց ինձ ,
 յայտնել աստ վասն ամենեցուն ծանօթութեան :

“Աբամայիս ,” առայ ինձ , “իմ սիրեցեալ Աբա-
 մայիս , մին օր էր՝ որ ես նոր զնաման էի աշխարհ
 մտել և բան ու գործի մէջ անկանել , զնաման էի
 իմ ընտանեաց մօտ . և յայն օր մին անգին խրատ
 ընկալայ յարժանաւոր անձնե մտջէ , զոր որպէս
 պատուական զինտ պահեալ եմ յիմ ականջի :

“Այս ազգասէր և մարդասէր անձին յուշ ա-
 ծելով , քանի քանի այլ երեւելի անձինք են միտս
 անկաման . որք մի ՚ի գործոց իւրեանց զայս էին
 արարեալ , ինամ տանել նորահաս մանկանց . ըստ
 պատուիրանի Տեառն թէ՛ Որոք ընկալցի մանուկ
 մի այսպիսի յանուն իմ , զիս ընդունի : Մատ ժ՛՛-
 5 : Արդ՝ այս արժանաւոր անձինքն իմ ընտանիք
 չէին , այլ հայրազորով ինամք ունենալով ՚ի վե-
 ռայ մանկանց ոչ միայն իւրեանց՝ այլև օտարաց ,
 ազգասէր հոգւով և մարդասէր սրտիւ կհեռեւէին
 կիրառեին զամենայն մանկունս անաչառապէս . և
 կ'ընային նոցին յառաջադիմութեանն :

“Որորմի իւրեանց . լոյս դառնայ իւրեանց հոգին :
 Իւրեանց վարձն անշուշտ ՚ի հանգերձելու մի կզը-
 տանեն . և մի և նոյն ժամանակում , նոյն ողորմա-

Ծուծիւնն զոր ՚ի վերայ օտար մանկանց ունեցան ,
 զնոյն սղորմածուծիւն Բարեբարն փոխաօրեաց
 իւրեանց զաւակաց փառօք և պատուով և յատի
 կեանս :

“ Այժմ՝ զնոյն խրատ և ես քեզ տամ՝ Արա-
 մայիս . որ է , նախ՝ Սիրեացես զՏէր Աստուած քոյ
 բոլորով սրտիւ քով . այսինքն քոյ Ստեղծողն քոյ
 սրտի մէջ ունենաս թէ ՚ի նաօելդ ՚ի տան՝ և թէ
 ՚ի զնալդ ՚ի ճանապարհ . սրով իւր սղորմուծիւն և
 բարկուծիւնն ևս միշտ ՚ի մօի ունենալով , թէ եր-
 բէք պատահիցէ որ մեր սխերիմ թշնամի ստամայն
 ջանանայ , չէ կարողանալ մոլորեցուցանել զքեզ
 ՚ի շար ճանապարհ . քանզի երբ զնաս մին վատ բան
 առել , Աստուած ՚ի մօիդ լինելով , կամաշես զոր-
 ծել . համարելով թէ նա ներկայ է և սեման է
 զգործդ :

“ Երկրորդ՝ պատուեցես և նախագահես զքոյ
 Ազգն քան զայլս , որպէս յաւաջ ևս ասացելամ :
 Երբորդ՝ պարտիս պատուել և յարգել ոչ միայն
 զհօգեոր և զմարմնաւոր ծնողս և զընտանիս քոյ ,
 այլ և զօտարին ծերուծիւն : Այս խոնարհու-
 թիւնն մեր միջում ընդհանրապէս կայ , և այդ է որ
 մեզ բարձրացանում է . քանզի խոնարհութեամբդ՝
 Մեծաւորացդ սիրան կուրախացանես , որք ուրախ
 սրտիւ զքեզ կ'օրհնեն . Աստուած կ'ուրախանայ և
 երկար կեանք կ'տայ քեզ , հանդերձ երջանկու-
 թեամբ . և օտար ծերն ևս ՚ի քէն խոնարհութիւն

և յարգանք ընդունելով, ոչինչ ոչինչ որ չստնէ՝
 սիրան կ'բաղջրանայ և բարութեանդ կ'ցանկանայ .
 Աստուած ևս կ'բաղջրանայ և կ'պարզելի : Չորորդ
 ոչու՞մ վատութիւն չտես . թէ լաւութիւն կա-
 բողանաս ստեղծ' արտ' . այլ վատութիւն՝ երբէք՝
 չես : Եւ հինգերորդ՝ զգոյշ կասի վատ ըն-
 կերաց, որք ոչ զխտութեամբ՝ այլ անզխտու-
 թեամբ քեզ փորձութեան մէջ կ'զձեն և վնասի
 պատճառ կ'դատենան : Յետոսմ այս քանի խրա-
 սանիսի մօտի պահեսցես, զի քեզ բարի եղեցի :

Օհնի Պարսն Աւճազնի չու՛ման, որպէս ըն-
 թերցողին յայտնի կլինի, մնացի ես ՚ի սան Պա-
 րսն Պարոյրայ գ. քանի աւուրս : Չստաջինն օրն
 յոյժ դժաւարին թուէր ինձ անցուցանել . քան-
 զի այնքան դառն տխուր էր սիրտս՝ որ չ'ամէի
 հանդիպել ումեք կամ խօսել : Ասան որոյ մտի
 ՚ի սենեակ նշանաւ որեալն վասն իմ, և անկայ ՚ի վերայ
 բազմականին :

Կասեն թէ լացին ևս աւրախ սիրտ կուզի . ո-
 րոյ միտքն մինչ ցայս օր չէի կարացեալ հաս-
 կանալ . մինչ տեսի սիրտս՝ որ տրամութեամբ
 լցեալ էր, սկսաւ թափել արտաքս զմորմնքն
 յեղանակաւ որ ներգաշնակութիւն : Եման Առտա-
 կի ԲԼԲ-ըն՝ որ յոյժ քաղցր զեղզեղէ ընդ ար-
 շաղցան վասն կորուսեալ վարդի, սկսայ և ես
 գաշն եղանակաւ երգել զհետագայ երգն ՚ի ձայն
 Թ-Գ-Գ ԳԻ ԼՃԵՄԸԸԵՂ ՎՂԴԳ երգոյն Անդղիացւոց :

Ուր երթայց որոնել ,
 Ի հովիտ թէ ՚ի ձոր .
 Ուր երթայց գտանել ,
 Ջանու շակ կեանս անդորր :

Երջանիկ կենաց ծառ .
 Անյողղ յողղ ցվախճան ,
 Յաշխարհիս ՚ի թշուտա . ,
 Երբ տեսաւ , յո՞ր անկեան :

Թէ ելից ՚ի խնդիր .
 Ի պալատ Արքայի .
 Թէ ելից ՚ի խնդիր .
 Ի տուն Շինականի :

Հաւասար տեսանի
 Երկնային բաժանու մն .
 Մեծ ըն մեծ ցաւ սէնի ,
 Փոքր է ցաւ և Փոքուն

Միտքան : Ուր երթայց , Քնչ Յո՞ր անկեան :

Փառք , պատիւ , Տոխու թիւն ,
 Ջառողջ կեանս և որ էն ,
 Կրճատե Բաղտի թիւն ,
 Եւ Կախանձ պղտորէն :

Իսկ բաժին աղքատի ,
 Սերտ և միտք անվրդով .

Ընդ կորուստ զոր չունի՝
Ոչ ցաւի հաշելով :

Օ՛ն ուրեմն երջանիկ
Ծառ կենաց ՚ի յերկրի ,
Մի երբէք համարիք
Մի զմարդ՝ և ոչ մի :

Չիք երբէք երջանիկ
Ծառ կենաց յայս երկրին .
Որոնն է թէ կամիք ,
Ճեպեոյցուք ՚ի յերկին :

Միտքան : Ո՛ւր երթայց , Քնչ Յճր անկեան :

Վ հասութիւն սրտիս և յախշտակութիւն մտացս
այնքան դրաւեալ էին զիս զլիսովին , որ ոչնչ զի-
տէի թէ երբ Գեղամ ընդ քեռ իւրում մտեալ էին
յիմ՝ սենեակ : Երբ թէ սոքա քաջ զխտելով
զտիրութիւն իմ վրան անջատման ՚ի Վահագնեանց ,
և ՚ի քաղցր բարեարտութենէ շարժեալ առ ՚ի լա-
վարիւն հաճոյարար զուարճախօտութեամբք իւ-
րեանց զգաւնացեալ ժամս իմ , ելեալ էին յիմ
ինդիր . և չկամելով կարճել զթախժաղին փոճ-
կումն սրտիս , մնացեալ էին անշարժ մինչ ցայս
ժամ :

“Ա՛ , Արամայիս , շատ սիրուն էիր երգում
իրաւի , և եղանակն ևս շատ քաղցր էր ,” ասաց

Գեղամ՝ «Եթէ նեղութիւն չլինի, ուրախ կլինեմք և շնորհակալ թէ ես և թէ Արտեմիս քոյր իմ՝ եթէ կրկին եղանակեսցես:»

Սահայն աղի արտասուք աչացոս փութով կարճեցին զսոս զողորմութեան Գեղամին, որ ՚ի միայ յայլ խոսս անցանելով, ջանայր երբեմն այս ինչ նորալրով և երբեմն այլ իմն զուարճալի պատմութեամբ մեղմել մեղմօրինակ զթախծութիւնսս սրտիս: Եւ ոչ Արտեմիս՝ արժանի քոյրն արժանեաւ որ Գեղամի, պակաս ինչ քան զեղբայր իւր զաւել յիւրմէ կողմանէ: Եւ թէ պարտ իցէ ինձ խոստովանիլ, առաւել արգահասութիւնսս զտի ՚ի փաղաքուշ բանից Արտեմիսայ՝ քան իւր եղբոր: Չի թէ և լ՛զու մի և նոյն պարգեհցաւ ՚ի Ստեղծողէն՝ եթէ սուն և թէ կնոջ, սահայն ոչ ոք կարէ ներհակել թէ լեզու կնոջ սառաւել զօրաւոր և քան սուն: Ի՞նչ սքանչելի արարած և կին՝ կարէ մարդ հաւասարիլ այնպիսի սիրունի, որ զզօրաւոր լ՛զունսս զսրժ զիցէ վասն փառաց մարդկութեան: Չէ, այդպիսի սիրունն յոյժ զերպանց և քան զմարդ, և զրեա թէ նման և մարմնաւոր հրեշտակի:

Արտեմիս ուրեմն համոզակեր բանիւք իւրովք՝ եթէ ոչ ՚ի մտացօնս միանգամայն, զէթ յանյուշութիւն և արկ զթախծութիւն իմ:

Սոյնպէս երբեմն և Քաջն Արտաշէս անբեկճելի կացեալ սղաչանաց Արքային Ալանաց, խոնարհեցաւ ՚ի փաղաքուշ բանս աչագեղ զսակեր նորին:

Գ Լ ՈՒԽ ԺԱ .

ՏԵՆԵՄՆՈՒԹԻՆՆ ։

Չկնի սակաւուց ելի յայց ելանել սիրեցեալ բարեկամին իմոյ Բարկենի , որում ՚ի բազում աւուրց հեռե չէի հանդիպեալ : Ինքն չէր ՚իտան , սակայն Տիկին մայր նորա հրաւիրեաց զես բազմիւղի ահն ունէր շոյս գարծի Բարկենի : Պարոն Չարմայր ևս՝ որ զբաղեալ երեւեր ՚ի զբասեղանին ԴԵՆԻՆ , խոնարհութեամբ զլիոյն հաճութիւն եցոյց զաւստեան իմում : Սակայն յառերեոյթ հաճութեան նոցին , կարէի ես պարզ նշմարել զխրոխա զսագուութիւնն որով յարհամարհանս ունէին զես , վասն զչ զոլոյս ՚ի լուսաւորելոց սակի : Մանաւանդ Պարոն Չարմայր՝ որ երեւեր զամենայն կառավարութիւն տանն յիւր ձեռն ամփոփեալ . և զորս կատարէր բարձր բազկաւ , և զչ իսկ տեղի տայր ումեք միել ՚ի կարգագրութիւնս , եթէ առ տնին և թէ առ Բարկենի յառաջադիմութիւն : Որ՝ ըստ իւր կարծեաց , զերագանցեալ էր քան զսագումս ՚ի լուսաւորութեան մասին , և զկնի սակաւուց ունէր լինել երեւելին ՚ի միջի ամենեցուն : Եւ զայս յառաջադիմութիւն՝ իւրում միայնոյ կառավարութեան զրելով , զչ կորուսանէր զպատահութիւն և զմի՝ ՚ի պարծանս անձին քարոզել զնոյն առաջի ամենեցուն :

“Շատ ուրախ եմ,” ասաց ինձ, “որ Քարկէնի հետ ընկերութիւն ես ցանկաման պահել. և ուրախութիւնս առաւել մասն քոյ է, զի մեծ լուսաւորութիւն ես կարող գտանել ՚ի նմանէ, և շուտով յառաջանալ: Ես առանց պարծանաց կարեմ ասել, որ աւելի քան զբազումս մեծ խնամ և վոյթ եմ ասրեալ նորին ուսման, և ուրախ եմ տեսանել որ օրէց օր յառաջաման է: Շատ զգուշութիւն ունեցայ նորին մանկութեան ժամանակուսն, և շթողութի երբէք Երկրականաց լիզուախօտք. քանզի սրպէս դու լաւ գիտես, եթէ Երկրականաց լիզուախօտն չարղելութի, իւր Հայերէնն կամ չէր ստորել, և կամ՝ եթէ ևս ստորէր, կատարած կտորէր. մասն որոյ՝ մեծ խելք բանացանելով, ջանացայ Քարկէնի ուշն գրաւել բարբառիս Ինգլիզեար և Քաանսղեար լիզուաց վերայ. և ուրախ եմ ասել որ երկքումս ևս մեծ յառաջագիմութիւն է արարեալ, և յուսամ՝ մին օր պարծանք կլինի մեր Ազգի միջում:”

Ո՛վ Երկինք, ևս ինձէն սկսայ խորհել. ո՛վ, ևս որքան յես եմ մնացեալ յայտպիսի լուսաւորութենէ, որ չեմ կարողաման հասկանալ զայտպիսի քաջ արամարանութիւն: Եթէ մին երկտայ Երկրականաց լիզուաւ վարժի, իւր Հայերէն լիզուումս յես կմնայ. բայց՝ սորին ներհակ, թէ Ինգլիզեար կամ Քաանսղեարում վարժի, յես չի մնալ՝ այլ պարծանք կլինի իւր Ազգի միջում: Ինչ նոր արա-

մարանու թիւն է այս, որ գայտալիս հրաշալի հրաշս
գործ է: Չիզ ժամանակ չգտայ աւելի խորհրդածու-
թիւն առկայ ՚ի վերայ բանիս. քանզի ժամանելով
Բարկէնի, ուրախ դիմօք մերձեցաւ առ իս կարկառ-
մամբ ձեռին:

“ Հավ ջիւս գու, Արամայիս:—” — “ Բարկէն,
Բարկէն, ” ասացի ես, “ նախ քան զյառաջանալդ
՚ի խօսս, թո՛յլ տուր ինձ խնդրել ՚ի քէն զի
Հայերէն խօսեցես: Առ ՚ի զգլխացաւ: Եւ թիւն խա-
փանելոյ, չկամիմ աւելի փաստիւք երկարել զբանս.
Վասն որոյ՝ յուսամ և խնդրեմ քաղցրութեամբ
հաւանութիւն տայես խնդրանացս: ”

Ա՛չ այնքան Բարկէնին անհաճոյ երեւցաւ այս
խնդիրս, որքան Պարոն Զարմայրայ. որ արհամար-
հութիւն իւր սկզբանց համարելով զայս առութիւն,
խեթիւ աչաց սկսաւ ականել ինձ: Տիկին Զար-
մայրն իսկ՝ ո՛չ անմտագիր եղև իմումս դիտողու-
թեան. զի քաջ նկատեցի զչարժումն զլիտոյն: Ամ-
բարձ և ս զաչս իւր և ականեաց առ մեզ, այլ “չ-
ինչ բարբառեցաւ: Սակայն քաջն Բարկէն, ո՛չ
այդպէս շոյտ կամեցաւ տեղի ասլ յասպարիզէն:
“ Տեսանեմ, Արամայիս, որ զու զեռ անձոռնի
կործքումդ կաս, և —” — “Վո՛ց, Բարկէն” ասացի
ես, “ եկեալ եմ ես այսօր յայցելութիւն և ո՛չ
իվիճարանութիւն. վասն որոյ յուսամ զուարճալի
բաներով մեր ժամանակն կանցուցանեմք: ”

“ Ի՛նչ բան ունես, Բարկէն, ” ասաց Տիկին

Չարմայր խոժոռ հայեցուածով, “եթէ նա չհամի սովորել, ընդէր ես զլուծից ցաւացանում”:

“Բայց, Մամն, ես մի միայն մին հարց կզձեմ Աբամայիսին,” սոաց Բարկէն. “տես կարող կլինի պատասխանել”:

Յետոյ դառնալով առ իս, սոաց. “Եթէ մին Ինգլիզի հանդիպես, Աբամայիս, չես ամաչել թէ չկարողանաս նորա հետ Ինգլիզեար վարժ խօսել”:

“Ընդէր պիտի ամաչեմ, Սիրելիք. եթէ նոյն Ինգլիզն կամաչէ վասն Չայեար խօսել չկարողանալոյն, ես ևս կամաչեմ վասն Ինգլիզեար չկարողանալոյս”:

“Ա՛. ես ուրախ կլինեմ տեսնել զքեզ մին օր մին Ինգլիզի մօտ կմկմառ”:

Ունայն տեղ Բարկէն ինձ գրդում էր. ինդրեցի որ միճարանու թիւն շատի և ինձ ոչ լուաւ, այլ որպէս թէ բանազատէր զչնաւորութիւն իմ ՚ի գրգիռ. որում սրտիս տխրութիւնն ևս միւս կողմից մղոն տալով, մանկութեան ժամանակում կարգացածս մին առաւի ՚ի միտս անկաւ և սոացի. “Բարկէն, թէ երբէք այնպէս պատահիցի որ մին Ինգլիզի հանդիպեմ, և տեսնեմ նա այնքան անբաղաբար է՝ որ ծիծաղել կամիցի ՚ի վերայ իմ, կասեմ իւրն “Ժր վաւ նանտան պա. Ե՞նչ նասնումս ճշ”:

Որքան բուռն հողմ զօրութիւն ունի՝ սարերի գլխներից ծառեր քանդելով վեր գձել, այնքան ևս այս շոք հաս անզօր բառերն զօրութիւն ու-

նեցան՝ և Պարոն Չարմայրայ նոյնպէս և Քարկէ-
նի բոլոր խոժոռութիւն և արհամարհութիւնն կոր-
ծանեցին : Եւ որ առաւելն է՝ մեծ յարդ ստացայ
յաչս նոցա , մի միայն այս չս ք բառերի շնորհիւ :

“ Ի՞նչ ասացեր , Պարոն Արամայիս . ” եհարց
Տիկին Չարմայր , “ ինչպէս ասացեր . ժբմ , վբժ ,
ժբլ , վբժ : ” — “ Ա . Արամայիս , ” ասաց Քարկէն ,
“ դ՞ու ևս պատ լբ վու սա գիտե՞ս : ”

Պատ լբվու , զի՞նչ բան էր այս . այժմ ևս սկսայ
ամբօխել , այլ շոյս զգուշացայ սեղի շատլ , և նոյն
մեծ համարումն զոր յարուցեալ էի չհորուսանել :
Պարսից առակն միտս անկաւ , որ ասէ՝ թէ թուր-
քերէն չհասկանաս , զլուխդ տմբամբայցն . վասն
որոյ սկսայ զլուխս շարժել :

Յայս միջոցի սեսի որ Տիկին Չարմայրայ ուշն
զբաւեալ էր միանգամայն իմ ասացած չորք բառերի
վերայ , զոր կամէր ՚ի յուշ անել , և մեղմով ժբմ
վբժ էր առում : Քարկէն՝ որպէս թէ նկուն եղեալ ,
մնացեալ էր պաշարած . բայց Պարոն Չարմայրն
յառաջ մատուտ և ասաց , “ Մի հաւատար Քարկէն
Պարնի զլուխ տմբամբայանելոյն . նս շատ զիտկ այլ
նչ կամի ցուցանել : Ես որքան ևմ քեզ յորդորում ,
որ ջանանաս առում սովորել և բալբից յառաջա-
նալ . տես այս քանի օրում այս Պարոնն որքան բան
է սովորեալ , և քեզնից ևս յառաջացեալ : ”

Թե՛ և ինձ համար մեծ պարծանք էր սոցին մեծ
համարումն և զսխտածութիւնն , սակայն զիտու .

Թեանս չափու քաջ սեղէակ լինելով, իսկոյն սկսայ
 դիտել թէ որպիսի մին շնչին բան երբեմն որ քան մին
 մեծ համարու մ է ծնանու մ ։ Բայց և այնպէս՝ չկա-
 մելով միւս սնդամ՝ յարհամարհանս տալ զիս յաչս
 նոցա, ջանացայ ըստ կարի պահել զհամարում նոցին
 յակասանի ։ Սակայն շոյտ տու ժեցի զվնաս մեծա-
 մուս թեանս . քանզի ՚ի բազմելն ՚ի սեղան և ՚ի հրաւի-
 բելն ՚ի բաժակ զինւոյ, ձոցիցի զձեռ իմ և որ մերձն
 էր առ իս վեր առի . որոյ զոյնն շատ նման լինելով,
 կարծեցի մեր երկրի սեաւ զինի իցէ ։ “Ինչդիզի
 բրանդի է այդ,” սասց Պարոն Չարմայր . և ես համա-
 բելով եթէ Ինչլիշի Բրանդի էր անուն զինւոյն, և
 կամելով պահել տալ զմեծ համարումս որ զինէն,
 սասցի . “Ես քաջ գիտեմ.” ընդ նմին և լցի զբաժակ
 իմ ։ Բարկէն, Խոջճուկ Բարկէն, թէ որ քան պա-
 շարած մնաց ՚ի վերայ բանիս . կարծեաց թէ շատ
 մեծ լուսաւ որու թիւն էի գտեալ յայսփոքր միջոցի,
 և սկսաւ աչքեր չռած ահանել առ իս ։ Բայց իւր
 ապշու թիւնն շատ փոքր սեկաց . Լեթեանն ջուրս
 այս՝ զոր ես զինի էի կարծում, հուր իմն զժողայ-
 ին սփռեաց ընդ ամենայն մասունս մարմնոյս . աչ-
 քէրս փայլատակեաց, և զլուխս սկսաւ զիժ գալ
 ման առնուլ . թողի զբաժակն ՚ի ձեռաց և պատեցի
 զբերան իմ թաշկինակաւ ։

Չինչ արդեօք Չարմայրեանք զորձէին յայտմ
 միջոցի, ոչ կարէի տեսնել, զի աչքերս լցեալ
 էին գառն ջրով . սակայն ընդ իեղզ հրճուանք, և

հեղձամղձուկ ձայն ծիծաղի անկան յականջս իմ :
 “Առ ջուր , Պարսն Երամայիս ,” ասէր մին . ձգե-
 ցի դձեռ . , այլ չէր սք որ տայր : “Մի փոքր կարաք
 ի՞նչի կեր ,” ասէր միւսն . բայց իւր էր կարաք :
 Վերջապէս՝ զկնի սահաւուց աչքերս լուսաւո-
 րեաց , և տեսի զթագուցեալ զուարթութիւնն
 ՚ի գէմս ամենեց : Վսրես զուշակել՝ Ընթերցող , որ
 անկարեօր էր ինձ մնալ անգէն աւելի :

Գ Լ Ո Ի Խ ԺԲ .

Արհաւիրք :

Ի վաղիւ ընդ առաւօտն յոյժ դժուարին եղև
 ինձ յառնել յանկոյնոյ . զի ծանրացեալ էր զը-
 լուխ իմ խոշտանդիչ ցաւովք : Լեթ է կեղծեալ
 անուն գետոյ դժոխոց , որոյ ջուր՝ ասի , ՚ի մտա-
 ցոնս արկանէ զանցեալս ամենայն : Որում յոյժ
 յարմար գտի զերեկեան արբեալն իմ . որ բոլորովին
 ՚ի մտացոնս էր արկեալ զանցս աւուրն : Եւ որ ա-
 սաւել յարմարութիւն ունի այս է . զի սասցեալ
 գետոյն են զեք պահապանք կամ բնակիչք , սոյնպէս
 և այսմ ըմպելոյ՝ ոչինչ սղալեցայց ասել , թէ զոն
 այսք բնակիչք . որք խստն ընդ ըմպելոյն սպրդեալ
 երանեն ընդ բերան ՚ի զըլուխ , և ջանան յիմարեցու-
 ցանն զբանահանութիւն զբղիւղ յառաւել ար-

բուժեն և Լշրանի՛ այնմ՝ որոյ բանականու թիւն զօրաւոր իցէ առ ի սահման գնել շափաւ որու թեամբ թէ **ճ** **ճ** շարու թիւն այսոյն ամօթաւի հեռեանաց նշաւակ ասնէ զյաղթահարեալն ։ Յաւելին այն է՝ որ յիս մտանելոյն գժուարաւ ելանել կամին այս անիրաւ այսերն , և ի ժամ հեռացման սկսանին անողորմարար կտակ զգլուխ մարդոյ , և երբեմն զուղոյն անձն զլիտովին ։

Այսպիսի ցաւով ք ըմբռնեալ էր զլուխ՝ երբ զարթեայ ի քնոյ ։ “Ախ . մայր իմ , մայր իմ ,” գուշեցի . “ահա պատու պատու իրանազանցութեանս . սու ժեմ ահա լիուլի վասն զանց զպատու իրանաւ . ասնելոյս . որ պատու իրելով պատու իրեցեր ինձ մի հպիլ ի գինի նախ քան զլրանալ քսան ամօց հասակիս , և մի երբէք մերձենալ ի ցքի մինչ ի սպառ ։ Չլուայ ձայնիդ , վասն որոյ ահա պատժիմ յիրաւի ։”

“Ինչդ օյ , Աբամայիս ,” եհարց Պարոն Պարոյրն ի ժամ նախաճաշին . “աչքերդ շատ սևոտած է . և չես ևս կարողաման իքմին ստել ։” Կամեցայ գողել զանցս երեկեան , պատճառելով միայն զզլտուցաւ . սակայն աշխարհատես մարդ որպէս զՊարոնն՝ ճ էր կարե որ շոյս ի խափս անկանիլ յիմ պէս խակ պատանեկէ ։

“Յ՞՞ր տեղ էիր յերեկ .” եհարց կրկին . և նշմարելով զամաչողութիւն իմ ի պատասխանել . “յուսամ ,” սուաց . “բաւականին իրատ կգտանես յայդ

գլխացաւեզ . և կ'իմանաս և ս որ ես չեմ ցանկանալ
տեղի զանգատանաց տալ քոյ Մեծաւորաց , մանա-
ւանդ իմ բարեկամ Պարոն Վահագնի՛ն՝ որ զքեզ
որպէս զաւանդ յանձնեալ է իմուսն պահպանու-
թեան : Յատկապէս ափսոս այ քոյ մաքուր և առոյգ
արիւնն , որ այդ կերպիւ կ'չորացանես այրելով :

Թէև ՚ի սկզբանէ ատորժակ չունէի ուտելոյ ,
սակայն թէ մին փոքրիկ խորշ կայր՝ զայն ևս Պարոն
Պարոյրայ յանդիմանութիւնն եխից . որոյ քաղցր
բայց իշխանարար ասութիւնն շատ խոր ազգեաց
ապաշաւեալ սրախ :

“Պապէն շատ կոշտ այ .” ասաց Աբայ զկնի յառ-
նելոյն մեր ՚ի սեղանոյ : “Չէ , չէ .” ասացի ես .
“երբէք կոշտ չէ . չկարծես իւր ասութիւնն ինձ
թուաց , անդբաղարձն՝ հաւատն ինձ , ես շատ շնոր-
հակալ եմ որ իսկոյն՝ առանց ժամանակ տանու
տալոյ , իւր խրատն ես . թէև իւր պարտականու-
թիւնն էր որպէս խնամակալու խրատն զիս , սա-
կայն եթէ միանգամայն օտար ևս լինէր՝ դեռ ևս ջը-
նորհակալ կ'լինէի . քանզի հատտատեալ եմ ՚ի սրախ
երբէք զխրատ չանգոսնել :

“Շատ սղալ գիտողութիւն արարեր , Աբայ ,—”
“Անց , Գեղամ ,” ասացի ես . “ոչ մինդ ևս սղալ
չէք . Աբայն կարծեաց թէ Յարգելի Հօրդ խրատն
զուցէ ինձ թուացէլ լինի . վասն որոյ կամեցաւ
փոքր ինչ պոչի՞ք քաղաքավարութիւն գործ դնել .
որոյ միտքն դու չհասկացար :

Այս և այլ զանազան խօսակցութիւնք՝ զոր ընդ երկոցուեց սոցա ունեցայ ՚ի միջոցի երեք չորք աւուրցըն զորս ՚ի տան Պարոն Պարոյրայ անցուցի, ետուն ինձ մանուսրապէս ծանօթանալ բնաւ որութեան երկոցուն ևս - որ էր մարդատէր, հեզ և պարկեշտ: Յի միայն մին զանազանութիւն կայր ՚ի միջի սոցա, զոր և ընթերցողն կարծեմ նշմարեալ լինի ՚ի վերոյ կարճ խօսակցութեան - որ է անաչառութիւն Պետրասին և պաշտօնի քաղաքավարութիւն Աբային:

Յերեկոյի միում ամենեքեան խմբեալ զորով շուրջ զսեղանով ՚ի ժամ թէոյ շաշի, “Արամայիս,” ասաց ինձ Պարոն Պարոյր, “բառ պատուիրանի Պարոն Ահազանայ՝ պիտի վաղն գնաս ՚ի դպրատուն - որոյ կառավարչաց հետ աւարտեալ եմ զիշեր և ցերեկեան համար:”

Ընդ այս ծանուցումն թէ և ոչ անակնկալ, ամենեցուն դէմք զբաւեցան անախորժութեամբ - զի որպէս պտուղն՝ նոյնպէս և զծառն պիտի իմանաս մարդատիրութեամբ լի էր: Եւ նախ առաջին Տիկինն Պարուրայ սկսաւ ցուցանել զանախորժութիւն իւր. “Չինչ զդրատուն գնալ է այս - իրաւի ես շատ զարմաման եմ սորա Մեծաւորի խելքիցն - արդէն սա բաւականին սովորեալ է յառաջ, այժմ իւր բանի զործի մէջ անկանելոյ ժամանակն է որ աչքաբացուի, և կարողանայ իւր զլիու բանի կալ:”

“յի.” ասաց Պարոն Պարոյր. “և ես զիտեմ որ սորա բան ու զործի մէջ անկանելոյ ժամանակն է -

այլ ևս չեմ կարող իւր Մեծ աւարի պատու իրանից
զուրս զ՛.ալ . մանաւանդ որ Պարոն Վահագն ևս մինչ
ամսոյս վերջ ժամանակ եզ . զոր եթէ չկատարեմ ,
իմ բարեկամի կամոցն երկրայ չեմ ներհակ կ'լինի :

“ Ի հարկէ , ” Գեղամն ասաց . “ ինչպէս որ պատ-
ուէրն է պիտի կատարեմք : ” Այժմ Արամիսեսայ
եհաս խօսել և զեւր կարծիս տալ . թէ և զուն զոր-
ծեց , սակայն բարբառ չեւ ՚ի բերանոյն . միայն
չիթունքն շարժեցան անզգալարար . կարծեմ մըր-
տեալ « շէրտի էր ելէլ և ձայնն բռնուէլ էր :

Վասն անծանօթից արժան համարիմ մանաւա-
րապէս ծանօթութիւն տալ « շէրտի բառիս . որ է
Բանգալցիներէն , և նշանակիչ զրեթէ ամենայն
ախտից . քանզի թէ մնի զլուխն ցաւիցի , « շէրտի է
ելէլ . և թէ սուն ցաւիցի , նոյնպէս « շէրտի » է պատ-
ճառ . թէ ջնրմն ուժ լինի արարել , անպատճառ
ի « շէրտի » է , և թէ ցրտութիւն ' անշուշտ է
ի « շէրտի » : Այս քանեաւ յուսամ լաւ հասկացի
ընթերցողս , թէ որպիսի զազան է այս « շէրտի » ,
զոր կարող եմ նմանեցուցանել բազմազլիի Հիդրայ
վեշապին . եթէ նա զլիտոցն շատութեամբ ' սա
անուան բազմութեամբն , կարի իմն ահագին երևի
եթէ որոք ժամանակ որոք մին նոր տկարութիւն ևս
երևեսցի , պիտի հաւատաս իսկոյն որ սըրբի է :

Արդ՝ փոխանակ Արամիսեսայ , Աբայ յառաջ մա-
տեաւ ՚ի խօսել . “ Կարծեմ Պապն , հրամանքդ կա-
րող կ'լինես էլ մին քանի որ Արամայիսայ պահել

ի տան, գուցէ քանի որու մտարգելահան՝ զիբ գայ . և կամ քանի որ յետ մնալովն Ինչ մնաս պիտի գոյանայ Արամայիսայ :

“ Ինչ մնաս , շատ մեծ մնաս կպատճառի ժամանակի կորուստն . քանզի Թէ Արամայիս պիտի գնայ դպրատուն , ուրեմն որքան շուտ որ գնայ առ քան առաւել շուտ կլինի իւրն . մին որ յառաջ իւր սովորելունն կսովորի , և մին որ յառաջ կարող կլինի դուրս գալ և բան դործի հետեւել . որոյ ներհակն՝ Թէ քանի որ աւելի տանն պահեմք , ուրեմն քանի որ յետի բան ու գործի մէջ կ'անկանի . այս փոքր բանովն իմացիր՝ Թէ ժամանակի կորուստն որքան մեծ մնասի պատճառ դառնալ կարող է : ”

Այս խօսակցութիւնն ՚ի ճահ կտրեցաւ ժամանամբ Սրբակրօն Տէր Յուսկան , որ իմանալով զառարկայն խօսից մերոց . “ Արամայիս , ” ասաց ինձ . “ Ինչ որ բարին է Տէրն առաջնորդեսցէ . սակայն մին բան ևս ես տեսմ՝ զոր յուսամ ՚ի մտիդ լաւ պահեսցես : Դու՝ Թէև հասկացող անձն ես , սակայն կարծեմ՝ զեռ փորձառութեան դպրոցում լաւ կրթեալ չիցես . վասն որոյ պիտի շատ զգոյշ լինիցիս ՚ի մասին Լոյս Հաւատոյդ , զի մի՛ գուցէ ուսուցելչք ընդ ուսման զանգիցէ և յիւրեանց խմորոյն : ”

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

Դպրատան :

“Հաստ խնդրաբար կրեի աս,” ասաց Պարոն Ջառլ՝ առաջին վարժապետան—գլխատան, ցՊարոն Պարոյր, նշանակելով զիս . “որոյ յայանիչ նշան՝ դէմք իւր . սյլ՝ ախոս, որ՝ զկնի այսքան մեծանալոյն, նոր էք կամեման սալ զսոյս յուսումն . եթէ ՚ի մասաղաթեան տուեալ էիք, երկրայ չեմ մինչ օրս՝ եթէ ոչ կատարելագործեալ, զէթ՝ շատ յառաջացեալ կլինէր :”

“Ո՛չ այդպէս Պարոն Ջառլ,” պատասխանեաց Պարոն Պարոյր, “սա ՚ի մանկութեան բաւականին ուսում ստացեալ է, մանաւանդ ՚ի Հայերէնն . սակայն՝ չգիտեմ զինչ ակնկալութեամբ, Մեծաւոր սորին կամի զսա կատարելագործել տալ և յԱնգղիերէնն . որոյ ՚ի կատարումն ամի զսա այսրէն, հաւաստի լինելով զի ըստ համբաւոյն և զարդիւնն իրօք ճշմարտեացե . :”

“Առ այդ աներկմիտ լիւր, Պարոն Պարոյր, զի ոչինչ իւրիք պահասեսցուք ՚ի ջանս մեր . սակայն օւրախ եղց իմանալ՝ արդեօք կամք են ձեզ որոք յաւուկ անօրինութիւնս առնել վասն սորա, թէ ըստ կարգադրութեան գլխատանս պարտիք վարել և ընդ սմա :”

“Ո՛րչափ առ յաւուկ անօրինութիւնն,” գար-

ձոյց Պարոն Պարոյր անկասկածանօք, “ չունիմ
ինչ առանձին պատուէր ՚ի Բարեկամացս . որոց
կամք այսչափ միայն յայտնի են ինձ՝ զի ցանկան զնա
վարժեւ Քաջ ՚ի Խօսեւ, կարդաւ և զրեւ յԱնզղի-
երէնն . մնացելոց ուսումն թողեալ են ՚ի կամս Ա-
րամայիտայ, զորս՝ եթէ ցանկանայցէ կամ բաւակա-
նասցի, կարէ ուսանել : ”

Ընդ այս յայտնութիւն տեսի հաճութիւն իմն
սփռեւ ՚ի դէմս Պարոն Զառչայ, որ զկնի սակաւուց՝
Պարոն Պարոյրայ զնալոյն յետ, առեալ տարաւ
զիս ցուցանել զրնակարան իմ : Տունս այս էր ըն-
դարձակ և հոյակապ . լայնարձակ գաւթօք վանն
Խաղալոյ մանկանց . կառուցեալ ՚ի գաշտաւայրի .
որոյ օգոյն մաքրութիւն յոյժ օգտակար էր մանկանց
առողջութեան : Սենեակ իմ էր ՚ի հարաւակողմ
շինուածոյս՝ յերկրորդ գտիկանին, յորոյ ՚ի կարգի
և այլ մանկուէք իմ հասակակիցք ունէին զառան-
ձին բնակութիւնս իւրեանց :

Ի սենեկի աստ լացի երբեմն՝ վանն անկասկած
պատասխանելոյն Պարոն Պարոյրայ, և իմացայ
զպատճառ հաճութեանն՝ որ անտի սփռեցաւ
՚ի դէմս Պարոն Զառչայ . ՚ի սենեկի աստ յիշեցի
չորիւր էմ Պարոն Վահագնի՝ որ ՚ի ժամ չու մանն
այնչափ հոգայր, և կամէր ինքնին անօրինել վանն
իմ ՚ի տալն ՚ի դպրատուն : Լնւ իմացայ՝ որ Պարոն
Վահագն քաջ ճանաչէր զտրամազրութիւն այս-
պիսի ուսումնարանաց, ուր խառն ընդ մեղքահամ

ուսման . սպրդին մտացածին կարծիք կրօնի պաշարել զմիտս միամիտ մանկան . որոյ վասն ցանկայր՝ զի ՚ի անօրինելն , յատուկ պատուէր զիցէ վարժապետաց՝ մի իւրիք միտել յիրս կրօնի իմում . զոր՝ կամաւ կամ՝ յակամայ , պարս էին կատարել , ոչ զուով իմ ՚ի դաւանութենէ իւրեանց : Ինչ և իցէ մատիցուք արդ ՚ի պատմութիւն :

Չկնի քանի աւուրց բարերազգ գտայ ես շահել զչնորհ վարժապետաց իմոց՝ մանաւանդ Պարոն Զառչայ , որ յոյժ զարմացեալ էր ընդ արագ արագ յառաջագիմութիւն իմ : Յերեկոյի միում կոչեալ զիս առ ինքն , “Շատ ուրախ եմ ,” սաց . “տեսնել ՚ի քեզ զայտախտ սրամտութիւն , և ՚ի մի և նոյն ժամանակի յայտնեմ քեզ՝ որ զարմացեալ եմ և չկարեմ հասկանալ թէ որպիսի միջոցօք ժամանես զու ՚ի նպատակն : Գիտեմ որ Լատիներէնի ծանօթութիւն յոյժ հեշտին առնէ զՄիզդիերէնին զիտութիւն , սակայն և այնպէս զիտեմ որ դու չունիս զԺանօթութիւն ինչ առաջնոյն . որոյ վասն զարմացեալ չհասկանամ զմիջոցն զոր դու ՚ի զործ գնես :

Յայտնեցի Պարոն Զառչայ որ միայն իմ Հայերէնի օգնականութեամբն էր իմս յառաջագիմութիւն : “Ինչ , այդքան զօրութիւն ունի Հայերէն լեզուէն” — “Այո ,” սացի ես , “յորոյ ՚ի վկայութիւն բաւական լիցի ինձ բերել զՀաւատով Խոստովանիմն քսան և չորք լեզուա . թարգմանեալ

ի Հայոց յայնքան լիզուս • և տպեալ ՚ի Վենետիկ • որով յայտնի լինի կարողութիւն մերումս լիզուի , որ բաւական առնէ զմեզ աւանել զ՛ և իցէ լիզուս հեշտեալ ։ ”

“ Հաստ հաւանական է ասութիւնդ , ” կրկնեաց Պարոն Ջառլ , “ և ըստ սակաւ ծանօթութեան զոր ունիմ զՊատմութենէ ձերմէ , զիտեմ զերեւելի երեւելի անձինս ազգի ձերում • զորօրինակ Դիկրան , կամ Դրտազ — ” 1 • — “ Ա՛յց , կայց , Պարոն Ջառլ • մեք ո՛չ Դիկրան ունիմք և ո՛չ Դրտազ • այդ սղալութիւն հնչման է , զոր կարես յայտնի տեսանել ՚ի Հայ • և Անգղ • Բառարանի Ջան Բրանդայ , որպէս և յայլ զիրս տպեալս ՚ի Վենետիկ • ուր յանուանակոչութեան այրութենաց մերոց ’ զԲ • Հնչեն P. զբով պէն , զԳ • K. ուլ ՚ի՛ճ , զԴ • T. ուլ Գ • C. ուլ Գ • B. ուլ Է • Ե , զՏ • D. ուլ Գ • ՚ն , և այլն • զոր եթէ համեմատեսցես բաղդատութեամբ Սուրբ Գրոց երկոցուն լիզուացս , իսկոյն գտցես զսղալութիւնն • զի Բ • Հնչի որպէս B. զորօրինակ Բարելան , Գ • որպէս զG. զորօրինակ Գարրիէլ , Դ • որպէս զD. զորօրինակ Դարեհ , Կ • որպէս զC. զորօրինակ Կայեն , Պ • որպէս զP. զորօրինակ Պիղատոս , Տ • որպէս զT. զորօրինակ Տիգրիս , և այլն ։

1 • ՏԷ՛ս զՅաստալուսնու-Բիւն Պարճու-Բէան Վարդա-նայ ։ Անգղի-ձմանն • Գպէալ ՚ի Լոնդոն 1830 • և Բարգճանէալ ՚ի Նեոմանայ ։

Եւ զարմանալին այն է՝ զի ցարդ չին նշմարեալ և ուղղեալ զայս սղօլութիւն , զէթ ՚ի գրութեան : Երանի՛ թէ մին օր յառաջ ուղղին , քանզի վնարով զնայ և տարածի զբազիտութիւն ՚ի միջի մերում . վասն որոյ զկնի առաւել տարածման , առաւել նեղութիւն եղիցի ուղղելն :

“Շատ ուղիղ , շատ ուղիղ ասացեր , Արամայիս .” ասաց Պարոն Զառլ , սակաւիկ մի զուարճացեալ զիմօք . “կարծէի ես միշտ՝ որ դոքա այնքան զիտութիւն չունին —”

“Ո՛չ այդպէս , Պարոն ,” կարճեցի ես . “նչ այդպէս . զի Համալսարան նոցա ոչինչ պակաս է յի և իցէ Վարդապետարանաց . և յաշխատութեան մասին՝ վկային բազմահատոր մատենանքն միշտ նորանոր ՚ի լոյս ածեալք :

“Ի՛նչ շատ երեխայ ես գու ,” կրկնեաց նա , “եթէ կարծես որ դոցին աշխատութիւնն չիցէ առանց իրիք զիտման . քանզի չկարծեմ եթէ առանց Խճորոյ իցեն աշխատութիւնքդ այգոքիկ . կամ զէթ սակաւ մատենանք զերծ իցեն անտի : Տես միայն այս , զի յոչինչ լեզուաց թարգմանութիւնս առնեն բաց ՚ի Լատինացոց :

“Ո՛չ այդպէս ,” դարձուցի ես . “այլ՝ յայլոց լեզուաց և Անգղիացոց իսկ թարգմանեալ են զգիրս , որպէս զՄիլտօնին :

“Միլտօնին ,” գոչեաց Պարոն Զառլ , “Միլտօնին թարգմանեալ , և Հարազատապէս ,” — “Ո՛չ . յեր-

կուս տեղիս միայն փոքր ինչ յապաւեալ են : ” —
 “Կարծեցի՛ այդպէս . բայց ո՛չ կարծեմ՝ եթէ ՚ի Լատի-
 նացւոց թարգմանութեանց երբէք յապաւի իմն .
 անաչառութիւն չէ այդ . քանզի եթէ մին վնասա-
 կար է մասն Հայ ընթերցողի , նոյնպէս և միւսն չերկ-
 բայիմ եղիցի . կամ կրճատելն պիտի անաչառա-
 պէս լինի , և կամ թարգմանութիւնն հաւատար-
 մապէս յամենայն լեզուաց . թողլով զատողութեան
 ընթերցողին : Եւ բախ եղէց տեսանել զթարգմանու-
 թիւնն և բաղդատել , քանզի երկրայիմ՝ եթէ ան-
 սղալ հասկացեալ իցին զամենայն : ”

Եւ՝ որովհետև ունեի ես սախ , իսկոյն չոքայ և
 բերի . սակայն յառաջնում անդ Գլխոյ ՚ի չորրորդ
 պարբերութեան յէջ 29 , յաղթանակ կանգնեաց
 Պարոն Ջառջայ Բանզի բառդ *prati* ո՛չ նշանակէ աստ
 զհատողութիւն Սանդարամտին , այլ զսրամտու-
 թիւն բարկութեան Ամենակարող Երկնաւորին :

Ես ինձէն սկսայ յես այսորիկ խորհել ՚ի վերայ
 զխառութեան Պարոն Ջառջայ , և զտի զմասն ա-
 սութեանց նորա յոյժ հաւանական . քանզի շատ
 զբքէր կան՝ որոց մասն եթէ յապաւեալ թարգմա-
 նեալ լինէին , ստաւել անաչառութիւն յայտնի
 կլինէր . յորոյ ՚ի պակասութենէ՝ հարկաւոր է մեծ
 զգուշութիւն ընթերցողին . և ՚ի դարման որոյ՝
 պէտք են կարգել զքննիչս ՚ի վիճակաւորս , վասն
 ընորութեան մատենից :

Գ Լ ՈՒ Խ ԺԴ.

Շարունակութիւն :

Պարոն Ջառ Սահղիք գտանելով, սկսաւ յեա
այնորիկ առ սահաւ սահաւ բրել ական հատանել
զերօնաւ իմով, զոր յոյժ վարպետութեամբ 'ի զործ
զնէր . քանզի զամենայն զմեքենայական զործիս իւր
կանգնէր որպէս թէ ընդդէմ Լատին դաւանութեան,
և կամէր խափս տալով բրել իրօք զիմովս : Սակայն
շնորհիւ ծնողաց և ուսուցչաց իմաց՝ որ 'ի մանկու-
թեան, և բարի խրատիւք Պարոն Ահազազի և այլոց
նոյնանման բարեսիրտ բարեկամաց, փրկեցայ 'ի լա-
րեալ որոգայթից Պարոն Ջառ Ջայ, և գրեցի զամ
անցսն Պարոն Պարոյրայ, խնդրելով և ընդ նմին
հանել զիս և տալ յայլ իմն դպրատուն, ուր
ապահով մնայցեմ 'ի փորձութենէ :

Սակայն՝ որպէս կասեն, անձրեւի տակից փախ-
նելով անկայ շունօրթակի Խոզմուկի տակ . քանզի
Պարոն Անսելմոս նոր վարժապետս, ունէր գիտորա-
մանկութիւն Ջառ Ջայ լիութիւր, յաւելեալ 'ի նոյն և
զանագորուհութիւն : Այսպէր ուրիմն սկսաւ նախ
զովել զխոհական զգուշաւ որութիւն իմ, խնդակից
լինելով ինձ 'ի վերայ փրկութեանս 'ի մեծէ որոգայթէ,
և ապա սկսաւ կանգնել զմեքենայս իւր նմին նման
ընդդէմ առաջին վարժապետիս . յորոյ վերայ յաղ-
թանակ կանգնելոյ պէտք ոչ էր մեծի նեղութեան,
կամակից ունելով զյօժարամատութիւն իմ : Յեա

այսորիկ սկսաւ զվարդապետական քարոզութիւն , մեծ հոգ ցուցանելով զսան փրկութեան հոգեոց , որում ծայնակցութիւն իմ ստանալով՝ սկսաւ ապա առանձնակի զփրկութենէ հոգեոյ իմոյ խորհել :

Այլ զի՛նչ օգուտ ինձ երկարել ՚ի վերայ այսպիսի անբրիտանէականցիլ բանից . այոքան միայն տեսմ՝ որ՝ յաւուր միում Հայկոյ արիւնն շարժելով յերակունս իմ , “ Պարոն Անտըմոս , ” ասացի . “ քոյ քարոզութեան հետեանքն բոլորովին ներհակն են մեր Երկնաւոր Վարդապետի պատուիրանին . քանզի թէ ես հետեւմ քոյ վարդապետութեան , պիտի հեռանամ յիմ Ազգային հաւատոյն , և զուցէ յԱզգէս իսկ . և՛ մի արասցէ Տէր , զուցէ թէ ասելութեամբ և ո՛ր բերիցիմ առ Եզրարս իմ . այն ինչ մեր Երկնաւոր Վարդապետն եւթող մեզ ՚ի վերայ աշխարհի ՚ի նշան իւր զՍէր : Սիրովս այստեիկ ես հաւատամ , որ Ազգային կրօն իմ բաւական է առաջնորդել զիս յերանութիւնն ցանկալի . և եթէ այդքան փոյթ ունիս ՚ի վերայ փրկութեան հոգեոց , ահա բաց է քեզ ընդարձակ դաշտ ՚ի մէջ Հեթանոսաց . որք ոչինչ իմիք այնքան կարօտին որքան անվհերք և արի օրտից առ ՚ի միջամուխ լինելոյ : Քանզի ես Քրիստոսնայ եմ և զաւակ Քրիստոսնէի . հաւատամ յայն զոր Հարբ իմ հաւատացին և Սուրբ Եկեղեցի իմ քարոզէ : Այլ թէ գեաւ հչ հաւանիս իմ ասութեան և հարկաւոր համարիս տարածել զանօրութեան զվարդապետութիւն քոյ և ՚ի մէջ այլոց

Քրիստոնէից , ասոր՝ ասոր յինէն ուրեմն , և սերմոնն աս թէ՛ քոյոյ Ազգի . որոյ Հոգն պիտի առաւել Համարիցես քան զայլոյն ։”

Ի սութիւն իմն զայրացական տիրապետեաց զհնի խօսիցս , և ամենայն ջանք Պարոն Անտելմսի անմարթ եղեն աս թէ թագուցանել զասելութիւնն՝ որ յգացաւ թէ սրտի իւրում ։ Զհնի սակաւիկ մի Հոգի ասնոյ , “ Եթէ զու փոքր ինչ մտազրութեամբ խոհայցես թէ վերայ բանիս , Արամայիս ” ասաց զեղնաշութ զիմօք . “ Երկրայիմ՝ ոչ որ խեղոյն փոխեսցես զհարժիս քոյ . որպէս բազումք առաւել խելօք և Հասկացողք—”

“ Ի՛չ ընդունիմ , Պարոն Անտելմս , ” գոտաւսանեցի . “ քաւ լիցի ինձ ընդունել թէ նոքա՝ զորս նշանակել կամիս , Հասկացողութեամբ են արարեալ կամ ասնեն . քանզի փորձաւութիւն այս քանի առաւրս ետուն ինձ Հաստատել քաջ թէ մտի , թէ Հարահնարութիւն և անազորունութիւն յարաւորութաւ —”

— “ Ի՛նչ է , բաւ է , չկամիմ աւելի լսել , ” գոչեաց Պարոն Անտելմս զժնեայ կերպարանօք և ահարկուշարժուածովք . որ ազդեաց թէ յիս փառս տալ Ատառժոյ որ յայլ երկրի չէի ։

Իսկոյն ընդ միայնանալս զրեցի աս Պարոն Պարոյր Հանել զիս և յայտմ՝ զպրատանէ . որինակ զայս . “ Ես ուղիղ ասաց՝ որ ասացն , թէ սամբուրի սուշի ձայնն թէ հոռութաւ շատ Համեղ կ’թուայ . և յիրաւի որ

այդպէս . քանզի թէ Պարոն Զառչ բաւականանայր կիսով , Պարոն Անսելմոս ոչ շատանայ եթէ ոչ բովանդակապէս շրջելով զմիտս իմ . վասն որոյ որքան հանու իս որ հնար իցէ հեռացն գիտ ՚ի փորձութենէս , և ես շատհամարեցայց զոր միանգամ ուսայս ցարդ .”

Ելի ուրեմն և յայս գոգրատանէս՝ առանց իրիք ապաշաւանաց , մի միայն գեղջն էր վասն քանի ընկերակցացս զորս անդէն թողի . ընդ որս բարեկամութեանն սէր սկսաւ էր յղանալ ՚ի սրտի իմում . Ինչ և իցէ՝ ետու սոցա զիմ հրաժարականն ողջայն , հանդերձ բազում բարեմաղթութեամբ , և ելի ՚ի գոգրատանէն : Անհարկ համարիմ նշանակել այսրէն , թէ առաջինն Պարժապետն էր Պրօտէստանտ Միշնէրի , և երկրորդն Զիզուիթ :

Զառաջինն սրում գառահեցայ՝ ընդ մտանելս ՚ի տուն Պարոն Պարոյրայ , էր Արեմիս գրադեալ ՚ի կարի : Արդեօք որոք նոր գեղեցիութիւն էր ստացեալ սա ՚ի միջոցի սակաւօրեայ բացակայութեանս , թէ որոք սիրուն տեսած չլինելով յայնմ միջոցի՝ առաջինն դէմք ինձ այդքան քաղցր թուեցաւ . և կամ արդեօք սկսեալ էր նազելին Սաթինիկ ՚ի մտացօնս անկանիլ . թողում քոյ կշատատութեան Ընթերչոյ . այսքան միայն ասեմ որ զարդիս յոյժ գեղեցիկ երևեցաւ Արեմիս յաչս իմ : Սերտին լուացեալ էր , ձայնն ևս բացեալ և ուրախ գիմօք զարդարեալ : Պատուելի մայր նորին գրադեալ էր յառանին զորժա իւր , և յոյժ ուրախացաւ ընդ վերագառնալ իմում :

“Ես չօտարցի սկզբից՝ որ ունայն էր քոյ ժամանակ տանուէլ տալն . և ոչ Պարոն Պարոյրայ խելքու մն էր գոյման այդ բանն . բայց լաւ էր որ քոյ կամացն էր թողած մնալ կամ դուս դալն , թէ ոչ ո՞ր գիտէ ինչ փորձութեան մէջ կ'անկանիր :”

“Փորձութեան մէջ արդէն անկայ , Պատուելի Տիկին ,” ասացի ես . “այլ փնտք Աստուծոյ փրկեցայ յայնմանէ անտի ձեր հրամանոց բարի աղօթիւքն :” Յայս բան սակաւիկ մի շառաղնեցան զէմք գեղեցիկն Աբուսմիտեայ , սակայն Տիկինն խելոյն սկսաւ . “Իբ՛աւն ասեմ , քեզ համար ես աղօթք արարեալ եմ . և ուրախ եմ որ լսելի են եղեալ :”

Զկնի սակաւուց հանդիպեցայ մնացելոյն ամենեցուն առ հասարակ , և ՚ի սեղանի սկսաւ Պարոն Պարոյր հարցանել զանցս անցից իմոց . “Ի՞նչ շմեծածառուես ,” ասաց . “թէ քոյ խելքոյն ես դուրս պրծեալ ՚ի նոցին լարեալ թակարդիցն . այլ քոյ Ծնողաց և Խնամածուաց հեռեւորութիւնն էր՝ որ փրկեաց զքեզ : Թէ սոքա քեզ ուսուցեալ չէին քոյ Ստեղծողի շնորհն , և քոյ Ազգի սէրն ՚ի մանկութենէ քոյ սրտումն տպաւորած չլինէին , քոյ խելքն չէր կարողանալ զքեզ փրկել ՚ի մեծ փորձութենէն յորոյ մէջ դու անկար : Ծնողաց աւաջնն պարտականութիւնն առ զաւակունս իւրեանց այդ է , Սիրելի , զոր քոյն քեզ են արարեալ . որոց միշտ պիտի ողորմի տայցես : — Բայց զարմանալի է՝ իբրաւի , որ զկնի այս քան լուսաւորութեան և ճշմարտութեան տա-

բաժեցոյ ՚ի միջի ամենայն Քրիստոսնէից, զեռ և ստքա ջանաման ան մեր անմեղ Հօրի մէջ սպրդիւ մտանել և երկզառակու թիւն արկանել, և ոչ երկնչին ՚ի Բարկու թեննն որ հասանելոցն է՝ վասն սերմանելոյն զսերմն անտիրութեան ՚ի միջի Համազգեսաց և Համեղարց :

“Որպիսի անձինք էին —” կամէր հարցանել Տիկիւնն այլ Պարոն Պարոյր կարճեսաց զխոսս նորա՝ ասելով. “Կու լաւ գիտես որ սորա սիրան լցեալ է խոժոռութեամբ, վասն որոյ ինչ շահ աւելի զդուելոյ. մինչ զեռ քաջ զիտես այդպիսի բան բոլորովին ներհակ է կամացս. պիտի ջանամք մին օր յառաջ մտանալ ապա, որ միանգամ անցանն :”

“Տեսեր հօրս բնութիւնն,” ասաց Գեղամ զհի յառնելոյ մեր ՚ի սեղանոյն. “միշտ այդպէս ոչ թողու իւր տանն որոք բանի վերայ վաս խոսել. թէ լաւութիւն լինի շատ կիտափազի և կուբախանայ լսել և խոսել ևս. և մեղ ևս միշտ այդպէս կ'խրատուանել. քանզի միշտ լաւ խոսքերից օգուտ կ'ծագի :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Կ՝

Թ՝———Ն :

Ո՞վ որ քանն հարկուոր է ծնողաց, կամ ընտանեաց, կամ բարեկամաց և կամ խնամակալուաց, որ իւրեանց խնամատարութեան ներքոյ անկած ման-

կանց միտքն ՚ի մատաղութեան անդ մարզել առա-
քինական կանոնոյք : Քանզի մաքուր է միտք
յայնմ ժամանակի որպէս զսպիտակ անդրոշմ պա-
տառ , յորոյ վերայ՝ նախ քան զորոք մուլութեան
պատկեր դրոշմն , պէտք են փոյթ ասնել զրոշմն և
տպաւորել զառաքինականս . զկնի մի անգամ ապա-
ւորելոյն , այլ աւելի նկուլութիւն չէ լինել անխոնջ
պահպանութեան : Ով ոչ կարացէ ՚ի յուշ ածել
զանցս հնգամայ հատակի իւրոյ , այն ինչ կարծեմ
բազումք գտանիցին՝ որ ՚ի խորին ծերութեան ևս ,
կարեն ՚ի յուշ ածել զբանս պատահողս ՚ի շորս ամի
հասակին : Զի որպէս ստի :

՛Ուսումն մանկութեան քանզ է ՚ի քարի :

Ուսումն ծերութեան զիւր է ՚ի պաղի :

մանկական միտք մաքուր լինելով և պարաստ
վասն տպաւորութեան , որ միանգամ նա՛ս դրոշմնցի՝
անջնջելի մնայ անդ որպէս քանդեալ ՚ի քարի : Եւ-
զի՝ ՛Վիտք մարդոյ հաստատեալ են ՚ի խնամս չարի
՚ի մանկութենէ իւրմէ :՝ վասն որոյ շատ հարկաւոր
է որ ՚ի մանկութեան անդ ջանալ շօջիւլ զայն յա-
ռաքինութեանն ճանապարհ , տպաւորելով ՚ի նմա
զպատկեր իւր Սօղոմոյին , զսէր Մարդկան , և
զիսաս իւրոյ Ազգի :

Ապա թէ ոչ ժամանէ ժամանակն ազաշաւանաց ,
և խղճուկ մանուկն՝ որ խայտոյր միամիտ և անկաս-
կած , և նազելով ճեմէր ՚ի վերայ երկրի որպէս գան-
մեզ գտան , առանց խիթալոյ եթէ սխիբիմ՝ թ շնամին

մարդկու թեանս սողոսկի յաներևոյթս որսալ զանձն
անմեղի, — անխ, նոյն խղճուկ մանուկն՝ զկնի խափ-
ման Ի չարէն և անկման, զոչեսցէ հառաչելով .
' Զմեղս մանկու թեան և զանգիտութեան իմոյ մի
յիշեր Տէր՝ սահայն և ոչ հառաչանք կարեն
աւերել զպատկեր աղիտից Ի մանկական միտս անդ
զբոշմելոց : Եթէ Ի մատաղութեան անդ ունէր մա-
նուկն զխելս կատարեալ հասակի, ոչ կարօտանայր
արդեօք այլում օգնականութեան . այլ զի անցանին
ամք բազումք մինչ Ի հասանել կատարելութեան,
և Ի միջոցի անդ հասակին պատահին դէպք բազումք
և փորձութիւնք բազումք, յորոց մանկական
միտք ոչ կարեն զգուշանալ, որոյ վասն՝ անբա-
ժարելի պարտականութիւն խնամածուաց է հոգ
տանել աւանդի իւրեանց :

Հանգոյն անցաւոր ուղեորի զան ամենեքին յայս
աշխարհ կատարել զբաժին վիճակի վասն ինքեանց
անօրինելոյ . անցանին ընդ բազում երկիրս յածե-
լով և ընդ բազումս ևս միայն շրջագային մտօք .
և առաջնորդութեամբ Կախախնամութեան ելանին
ընդ լեռինս և իջանին Ի խորս, տեսանին և ճաշակին
զքաղցրութիւն և զդառնութիւն աշխարհի : Ի
վերայ լեռին Մեծութեան զգուշացունէ Մեծտոր
մի երբէք մեծամտել, այլ մեալ Ի հաւասարու-
թեան . և մի իւրիք հաւասալ անյողողողութեան,
այլ Ի մտի ունել զունայնութիւն : Կոյնպէս և
Ի խորս Զաջողութեան խրատէ մի իւրիք ընկճել :

այլ զգէմ ունել վեհանձնութեամբ . և յամենայն ժամ յամենայնի ունել զՅոյս մեծ :

Այսպիսի փորձառութեամբ անցանէ ծաղիկն դալար հասակի բաղմաց . և երբ ժամանեն ՚ի չափ վայելչութեան , անկարողութիւն ելանէ նոցին ընդ առաջ և ազգէ եթէ անցեալ է ժամն :

Ո՛վ մանկութեան երջանիկ օրեր . ախոս , քնչպէս շոյս անցանէք . սիւ ոյժ , սիւ կարողութիւն , ուր , ուր փախչիք : Ո՛վ թէ որպէս անցանէ ժամանակն այն՝ երբ ոչինչ աշխատութիւն կարէ վատակեցուցանել զմանկութեանն ժիր կարողութիւն : Մանկահան խելօք կարծէ մարդ թէ կարողութիւն իւր տեսել ունի մինչ ՚ի սպառ . վասն որոյ շմանայ զյարգ իբիւն երբ ՚ի ձեռին ունի , և ապա ախտայ՝ երբ շատ յետի է ախտասլն : Ինչևիցէ՝ յուսացեալ ՚ի Տէր որ պարգևիչն է ամենայն բարութեանց որպէս և կարողութեան , ակն ունիմ գի շնորհօք՝ նորին կարողացայց ևս ժամանել ՚ի նպատակ իմ ցանկալի :

Այսու յուսով յառաջ մատուցեալ սկսայց ՚ի սկզբանէ անտի պատմել զնոյն ինքն զԱբամայիսայ , զորոյ զվարուցն ոչինչ երկրայիմ և բարեմիտ ընթերցողք իմ փափագեցին իմանալ զգիտարկն : Որոյ վասն՝ առեալ զթիւ պատմութեան ՚ի սկզբանէ անտի , մատիցուք կարգու ՚ի ճառն . խնդրելով զընթերցողին բարեմիտ ունկնդրութիւն ՚ի վարձ իմոյս աշխատանաց :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Զ .

Սի---ծ---

Թիւ ծննդեան Աբամայիտոյ ոչ է յայանի, և ոչ անուն երկրին ուր ծնաւն . սակայն կարեմք խուզարկութեամբ Հնագոյն մասանից գտանել զՀայրենիս նորուն որ է Հայաստան : Երկիր սիրելի և անչալի , երկիր որ բոլոր գիւթն և զմեղք , որոյ և Հողն է որհնեալ : Քանզի ասա՝ եթէ Համարձակեցայց ասել , արարաւ մարզն առաջին ի Հողոյ երկրին . ասա Հանգեաւ երկրորդ Հայրն մարզիութեանս . և ասա՝ նախ քան զամենեսին ընկալեալ եղև Քրիստանեականն Տշմարտութիւն : Աստի տխուհեան մարդիկ ընդ ամենայն երեսս աշխարհի : Ազտեցան և մառացան՝ ամենայն ցեղք գնախկին Հայրենիս իւրեանց, բաց ի ցեղէ Քաջին Հայկայ . որ ըստ վեհանձն ազնուամտութեան իւրոյ անկեաց խորագոյնս զճառագոտութեանն իւր ի բարեւից երկրիս : Զօրացաւ ճառս և մեծացաւ և ընդ Հայանեաւ նորա երբեմն բազում ազգք Հանգեան : Յանցանել ժամանակաց և ի բազմանալ մերոց մեղաց , անկաւ երկիրն ընդ ձեռամբ այլոց ազգաց երբեմն անողորմից՝ ըստ չափութեան թեան մեղաց մերոց . և երբեմն սողմաճաց՝ ըստ զթու թեան Երկնաորին . որք լրեցին և վեր ի վայր արարին , պեղեցին և Հերկեցին . սակայն շնորհիւ Նախախնամողին մեաց ճառն անվանող

Դի տեղը ողն : Եւ թէ և Հնացաւ և նաւաղեցաւ , սակայն՝ արժանն օրհնեալ ելով , ոչ ոք խլել կարողացաւ : Յարեան հողմք և մրրիկք և շարժեցին զձ առն . թափեցան պտուղքն և տարեալ եղնն Դի բուռն հողմոյն Դի չորհսին կողմունս աշխարհի . ' Էր որ անկաւառ ճանապարհաւ ' և եղև կոխան , և թաշուեք երկնից կերան զնա . և այլն անկաւ յապառաժի ' և ընդ բուսանելն չորացաւ , առ Դի չգոյէ հիւթոյ . և այլն անկաւ Դի մէջ փշոց ' և ընդ նմին բուսեալ փշոցն հեղձուցին զնա . և այլն անկաւ յերկիր բարի և պարարտ ' և բուսեալ արար պտուղ հարիւրապատիկ :

' Ի մէջ այսքանեաց թշուառութեանց և ազգի ազգի պատժոց ու պատուհասից , յարեաւ և Շահ Աբբաս . որ զմայլեալ սեսլեամբ երկնաբերձ ծառայն , ցանկացաւ ունել զպատուաստ իմն յայնմանկ և յիւրում երկրի Դի նորն ջուղա : Ուր զարդացաւ և զօլացաւ մինչ Դի բարձունս ամբարձաւ . մինչ նախանձարեկ լինելով պարտիզպանին սկսաւ անկնամ թողուլ զինամեայն . յարեան և հողմք մրրիկածուփք , և՝ զի խորդ էր և երկիրն , շատ շոյտ սկսան թափել պտուղքն և ցիր ու ցան լինել ընդ ամենայն կողմունս Արևելից : Անկան ուր և անկան , և շատ շուտով իսկ զօրացան . այլ՝ աւանդ , հանգոյն ինքնարոյտ անկոց , որ որպէս շոյտ աճին նոյնպէս և շոյտ թառամին , այսպէս և այժմ Դի բազում տեղիս շիք այլ իմն յիշատակարան բաց Դի հետոց զձեւոց ' Ի +աբի : 1 : Բայց և այնպէս կարեմք մեք

հաւատեւ զԱբամայիսայ, եթէ էր ՚ի պողոց անտի՝
որք բուռն հողմոյն զօրութեամբ փռեցան ընդ
Արեւելս: Այսքան ծանօթութիւն տուեալ, մատի-
ցութք արդ ՚ի պատմութիւն:

Ծնաւ Աբամայիս ուր և ծնաւ, առ կուսակա-
լութեամբ Իսլամայ Գեծի՝ յաւուր ուրբութեւ,
յորում աւուր հարսանիք էր դրացւոյ ուրում
Ահոսի. ուր և մայր նորա կոչեցեալ էլով. անդ
երկուէք ծննդեանն կալան:— Արդ՝ թողում քեզ
Ընթերցող, հաշուել և գտանել զթիւ ծննդեան
սորա. որ յոյժ հեշտ եղիցի և դիւրին, եթէ զկերպն
զիտիցես:— Ի տղայութեան անդ անկաւ ընդ պատ-
ժապարտութեամբ ակարութեան, որ չեթող զնա
աճել ՚ի հասակ ազին իւրոյ: Մինչև ՚ի չորրորդ ամ
հասակին, յոյժ սակաւ դէպք եղեն արժանի յիշա-
տակի. ՚ի հինգերորդում ընկալաւ զերկու խրատս,
որք անջինջ ազաւորեցան ՚ի յիշատակի ուշոյ նա-
բուն: Մին էր ՚ի գորովագութ Մօրէն, որ վասն
անշնորհ բարբառոյ՝ աղ ու բիրար ցանեալ ՚ի բերան,
եհար ու ժղին. և այս մի միայն խրատ անդէն և անդ
՚ի սեղրան՝ որպէս թէ զգինտ մնաց յականջին: Այսու

1: Թեբրէս գոյնէն այլ յիշտփախարան, որոմ շիշեմ
արժանաշեւ անարիպման. ամալի իւրթելի է Բե
նահրախուն և իւրգաւորտ մեր՝ զմանապարհորդու-
Բեմն զանցս իւրեանց, հոգ քարեալ անցաշեւ իշեն
յօրագրախն դաքմաւթիւնս իւրեանց:

երևի թէ որքան օգուտ ծնանէ մանկան մի միայն խրատ՝ որ առանց ժամանակ կորուստ տալոյ, մատակարարի ըստ տեղւոյ և հարկաւորութեան - որով և փրկի մանուկն ՚ի բազմաց վշտաց հետ զհետէ և առտակաւ սակաւ կրելոց վասն նոյն յանցանաց : Միւս խրատն ընկալաւ ՚ի բարեյիշատակ Հօրէն, վասն խաղալոյ ՚ի փողոցի ընդ վատ ընկերաց :

Աղորմի՛ երկոցունց ևս . քանզի ոչ միայն այսպիսի խրատիւք, այլ և ուսմամբ գիտութեան հոգ տարան ՚ի մանկութեան անդ տապաւորել ՚ի միտս նորա զառաքինութեանն գիտութիւն : Այլ՝ ափսոս, որ շատ շոյտ զրկեցաւ Արամայիս յայսպիսի բարութեանց, և ՚ի մատաղութեան անդ վարեցաւ ծփիլ ՚ի վերայ արեաց խռովայոյզ ծովու աշխարհիս : Ելնա ՚ի նաւ գնալ ՚ի — :

Ո՛վ միամտութիւն, միամտութիւն . կարծէր Արամայիս յաւուր բաժանման, թէ յառաւօտու հասանելոց էր ՚ի Հնդստան և յերկոյին դառնալոց առ ՚ի ննջել ՚ի տան : Քանզի երբէք անցեալ չելով ընդ ծով և ոչ տեսեալ զայլ իմն երկիր, կարծէր եթէ չգուցէ այլ քաղաք բաց յայնմանէ անտի ուր ծնաւն : Այսքան խուփ է միտք մարդոյ նախ քան զաշխարհատեսութիւն : Ինչևիցէ՝ սկսեալ էր ուրախ ուրախ անցուցանել զօրն, զմայրեալ ախորժելի տեսարանօք ամիանց ծովուն . ուր ծառք բարձրաբերձք երևէին որպէս թէ վազս առեալ մի զմիով ընթանային ՚ի յերկրի :

Չկն սահաւուց զգաց զգլխոյն զիժ զալ, և ամենայն զգացողութիւնք՝ որ միանգամ պատահեալ են ծովային ճանապարհորդի, պատահեցաւ և ամա: Սակայն քան զամենայն մեծ վիշտն եղև. երբ երեկոյն ժամանեալ՝ շեան Արամայիս ոչ գտուն, ոչ զընտանի և ոչ զբարեկամս իւր: Թողումք Պատուելի Ընթերցողաց նկարագրել զվիշտ նորուն: «Մնօք բարեաւ, Սիրելիք իմ, մնօք բարեաւ յամայր երջանկութեամբ:» սկսաւ Արամայիս հառաչելով կարգալ ՚ի սրտի իւրում, մինչ անուշակն քուն եհօս նմա յօգնութիւն և պարգևեաց հանգստութիւն: Արդ՝ մողթելով նմա բարի ճանապարհ մասացումք պատմութեան անցից նորա ՚ի ճանապարհորդութեանն:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Է .

Զուգայ:

Անբազաքավարութիւն մեծ լինէր թերևս՝ եթէ առանց փոքր ՚ի շատե ծանօթութեան զՋուզայ, յառաջ անցանկաք ՚ի պատմութիւն այլոց քաղաքաց: Սակայն այս ինչ յայանի լիցի, զի մեք ոչ երաշխաւոր լինիմք տալ զստոյգ և ճիշտ պատմութիւն. քանզի՝ որպէս յանցեալ զլիտոյ ասացաք, չունելով զյիշատակարան իմն ՚ի ձեռն, աւելի

քան զկար մեր համարեմք զնոյն . և թողումք ճարտար գրչաց զպատիւն կատարելոյ զայն՝ զոր մեքս անկարանամք : Այն անհնարին իմն է ձեռնարկն , նամանաւ անդ ամենազիւրին յոյժ վասն Զուղայեցւոց . որք՝ ոչ միայն զպատմութիւն երկրի և զիւրօրէից իւրեանց , այլ և զանցս մերայնոց սփռելոց անտի ընդ ամենայն կողմունս կարեն հեշտահա հաւաքել յօրագրութեանց , ի յիշատակարանաց և ի համապատասխանութեանց անցելոց : Յուսալի է՝ զի սակաւատող գրութիւնս տուիթ յօրգորանաց լիցի Հայրենասիրաց , կատարումն փափագանաց բազմաց տալ . սր և օգուտ մեծ մատակարարիցէ Ազգային պատմութեան :

Միւս տեղեկութիւն ևս արժան համարիմք տալ Ընթերցողաց մերոց . զի հատուկտիր նշխարքն Ազգային տեղեկութեան՝ զոր յառաջ եղեալ եմք ի գրել , յականջալուր գրուցաց են ամենայն . և պատմիչքն ունելով զսովորութիւն չափելոյ զժամանակ պատմութեան իւրեանց՝ ժամանակօք իշխանաւորութեան Ակոսի կամ Բաքոսի , զժուարութիւն զժուարին կամ անհնարին լինի գտանել զճիշտ ժամանակ : Օրինակի աղազու , տես թէ կարող իցես գտանել զժամանակ այտորիկ՝ որ ճշմարտագէտ պատահեալէ : Աստիւով ուրումն իմանալ զթիւ մեկնելոյ իւրոյ ի տանէ իւրմէ՝ ինդրեաց յումմանէ գտանել զայն : Ֆաթալի Շահն նոր թաղթ էր նստել , և օրն լինելով շարաթ հայրս զնացեալ

էր ՚ի բաղանիս համ-ճ. իմ մայրն զնայոյս պատրաս-
տութիւնն էր տեսման, և ես լայման էի և ասում
չիմ զնալ. հայրս ՚ի տուն եկն ասաց պիտի զնամ՝
Քանի տարի եղև ։

Արդ ըստ Ազարիայի 230 ամօք յառաջ շինի
Նորն Զուղայ. և զի Շահ Աբբաս, ըստ որում
Մեծն կաշիցաւ՝ էր և իրաւապէս քաջախորհուրդ և
աշխարհաշէն, մեծամեծ արտօնութեամբ քաջա-
լիբութիւն բազում տայ Հայոց բնակչաց քաղա-
քին՝ բարգաւաճել զիւրն տէրութիւն ՚ի ձեռն վա-
ճառականութեան ։ Արժապետքն արհեստին ոչ
վերջաննցան յերևան ածելոյ զկարողութիւն հան-
ճարոյ իւրեանց. ձգելով զաշխարհս հեռաւորս
՚իմի հողորդակցութիւն կապակցութեան, ՚ի ձեռն
տուր և ասութեան ։ Աստի անցանելով և միջամուխ
լինելով ընդ ամենայն մասունն Հնդկաց, Չինաց,
Բարմայից, Յամաքակղզւոյն Մալազայ, Սիամայ,
Ջալայ, և ուրոց կղզեաց. և անտի ընդ Ծոցն Պար-
սից անցանելով ընդ Գօմրերուն կամ Բանդար
Աբբաս, Բասրա, Բաղդաատ մինչև ՚ի Մեծն Պօլիս ։

Ի քաղաքիս Մեծի էր՝ որ Զըսուդ Մինաս Զու-
ղայեցի կուտեաց զհարստութիւն իւր արքայավայել ։
Քանզի անցեալ վաճառօք անդր՝ պատահէ Ջխաի
ԵՔրայէշոյ ուրումն. որ բարեկամութիւն ցու-
ցանելով երթայ ՚ի տուն Մինասայ. և անդ տեսա-
նելով զազի ազուեսու, մեծ զումար զբամոց մա-
տուցանելով զնէ զնոյն. ցուցանելով թէ ՚ի մեծի

յարգի էր այն ի միջի Օսմանցւոց : Յերկրորդում նուազի ճանապարհորդութեան , օայ Մինաս զամենայն զոր ունի և զնէ զազիս աղուեսուց . սակայն փութով իմանայ եթէ պատրեալ էր ի չարամիտ Ջըխուսէն : Սուլթանն՝ ըստ սովորութեան այնց դարուց ծպտեալ կերպարանօք , գտանէ զՄինաս յառաջ թաթախու՝ դառն տեսուր նստեալ սա գրան կարաւանբահին : Հարցանէ զազգէն՝ և իմանալով եթէ Հայ վաճառական էր , հնարէ տեղեկանալ զպատճառ արտմութեանն . քանզի Գուռն Օսմանեան միշտ ճանաչեալ է զյարգ և զպիտանութիւն վաճառականաց՝ մտնաւ անդ Ազգիս : Պատմէ Մինաս զչարահնարութիւն Ջըխտին , և անծանօթ Սուլթանն արգահատեալ զնա՝ ոչ միայն բանիւ այլ և քանի մի սկեալ , « Գնա և ուրախ ջատիկ արա իվաղիւ , այլ զզոյշ մի երժանագին վաճառիցես ըզվաճառդ » : Քանի առաջ զկնի՝ հրաման ելանէ ի Գրանէ երեւիլ ամենայն ջրանէրի յանդիման Սուլթանին , իւրաքանչիւրոց կրելով ի զուխ զազի աղուեսու : Եւ Մինաս՝ քաջ ի մտի պահելով զհորհուրդ անծանօթ Բարեբարին իւրոյ , կարողանայ զկնի դարձին կառուցանել զերիս հրաշակերտ պալատս ի մի շար կցեալս , որք ցայսօր անմուռնչ քարոզ են մնացեալ Ջուղայեցւոցն մեծազործութեան : Եւ ի յիշատակ անցից այսորիկ ստանայ Մինաս զմականունդ Ջըխուդ :

Միւս երեւիլին է Աղա Աւետիք՝ որ կառուցա-

նէ զեկեղեցիին Սուրբ Աստուածածնայ ՚ի Մէլյանն ,
 և պատուիրէ շթողուլ զՍոջայ Պօղոս մտանել
 անոր . քանզի նա առաւել հարուստ է քան զիս ,
 ասէ , և կարող է կառուցանել զմին վասն ինքեան :
 Խօջայ Պօղոս առ քինու նախատանայն՝ կառու-
 ցանէ ՚ի նմին թաղի և յանդիման նոյն եկեղեցոյ՝
 զհրաշակերան գայն տուն Աստուծոյ յանուն Սրբ-
 ւոյն Սանփաննոսի , որ մականուամբ ճանաչի Շու-
 աքարան՝ այսինքն Ստուերարկող . զի Շուաք՝
 Ստուեր լսի : Այլ զի յանսիրութենէ ոչինչ բարի
 հետեւել ունի , այսպէս և առաջին պատարագն
 ՚ի Շուաքարանի մատուցաւ վասն անդրանիկ որդւոյ
 վատարազդին Պօղոսի :

Յայտոցիկ կարճ ՚ի կարճոյ պատմութեանց կարէ
 նկարագրել ընթերցողն ՚ի մտի , թէ յճր աստիճան
 հարստութեան և մեծութեան հասեալ էին Զու-
 դայեցիք . որոց մին կառուցանէր զպալատս մեծա-
 մեծս և հրաշակերտս յիւրոյին գոյից , և մլեսն զե-
 կեղեցի հրաշափառ Ստուերարկող . որոց անսխին և
 եթ՝ զհնի հարիւրսւոր ամաց , ՚ի զարմանս զբուէ և
 զԵւրոպացիին ճանապարհորդ . մանաւանդ շինու-
 թիւնն՝ որ այնքան ճարտարարուեստ երևի , որպէս
 թէ ճարտարպետն նոր երեալ իցէ ՚ի միջոյ անտի :

Միւս ևս օրինակու կնքեսցուք զփաստ Զուդայ .
 որ յոյժ կարճատե եղև առ նախանձու կարճամիտ
 յաջորդաց երկայնամտին Շահ Աբրատայ : — Շաֆ-
 բազ՝ մի յերեւելի Ադայից , թերևս և մեծամեծալ

առ անչափ հարստութեանն, ասի՝ թէ յամուսնացուցանել զորդի իւր, հրուիրեալ իցէ զՇահնի կոչունս. առ որ և արկեալ կամուրջ արծաթի, կամ լաւ և ստեղծեալ իցէ զանցս զետոյն Զանդարուդայ պարկովք զբամոյ, վասն անցից Շահին յիւր կողմ: Փարթամութիւն այսպիսի նախանձուկս արկանէ արքային, որ երեի լինել Արբաս Արկարդ. որ յօրէ յայնմանէ՝ այսինքն ի միջոյ եօթըն և ասաներորդ զարու, խորհի հանդոյն քարաւոնի տառապեցւոյանել զազգ մեր մինչ ի սպառ. վասն որոյ առաքէ խնդրել զհորահարսն Շաքրազայ ի կանանոցն արքննի: Այս խայտառակութիւն ի խոր խոցէ զսիրտ՝ և ամէ աւեր ասնն Շաքրազայ. որպէս և իւր մեծամտութիւն է ամ կործանումն ասնն Զուդայ:

Քանզի՝ որպէս ասացաք, Արբաս Արկարդ խորհելով չարիս վասն Ազգիս, հարուցանէ հալածանս ի վերայ նոցա. պատճառ պատճառելով զգինն զործութիւն լինել ընդդէմ՝ Ղուրանի Օրինաց: Սակայն Փոխարբայ՝ այսինքն Վելիբ նորին, խորհուրդ տայ թողուլ զնոսա ի նմին. տարով նմա հասկանալ թէ զինին ինքնին կործանումն ամցէ ի վերայ ազգին. վասն որոյ հարկ է ասէ, թողուլ զնոսա արծակ համարձակ զեղխել ի նոյն:

Յետ այսորիկ Մահմուդ Շահ Աղուան՝ իրրե ամի Տետան 1721) — 30 յարուցանէ զսաստիկ հալածանս ի վերայ Զուդայեցւոց. և տառապեցուցանէ յոյժ

յոյժ : Եւ զոր սա անկատար թողու . Կարբբ
 Ի լրու մն հասուցանէ : Մեզ անխորժ երե ի ձանձ-
 բալի պատմութիւն տառապելու թեանց և եթ, որով
 ընուն ոմանք զգիրս . յորմէ ոչինչ օգուտ քաղի՝ այլ
 յաւեա աղելսորով առնելով զսիրտ , կամ քինախն-
 զիր թշնամութեամբ և կամ վհասութեամբ ընու
 զընթերցողն : Չունիմք արգարե զբազումս Ի պատ-
 մել , սակայն զոր միանգամ լուեալն եմք՝ քաղեսցուք
 սնտի գմին , առ Ի տալ սակաւութեան Թեան
 տառապեցուցիչ հարբտահարութեանցն :

Պալատն մեծախառոյց՝ ուր զարդիս Պայծառա-
 փայլ շայազգի Ապետ ամն բնակի , էր առն երե-
 ւելի շայ վաճառականի ուրու մն Աղա Չինի ան-
 ուամբ , ոչ առաջինն այլ վերջին . որ յաւուրս իւ-
 բու մ բարեբաւտութեան , զարդարեալ էր զայն ամե-
 նախառաւ որ հրաշակերտութեամբ : Թողեալ զայ-
 զի որ Ի մէջ տանն , ունէր և դամարանոց Ի վերայ
 չորից մեծամեծ սեանց . յորս ազուցեալ էին մե-
 ծամեծ հայելիք : Աղա Չինի յայն աստիճան թը-
 ուաւութեան հասանէ Ի հարտահարութենէ , մինչ
 պարտաւորի՝ զինի վաճառման ամենայն ստացուա-
 ծոցն , հանել և զհայելիսն անգամ և վաճառել ,
 առ Ի հասուցանել յարքունիս . որք առանց իրիք
 իրաւանց կամ պատճառանաց՝ այլ լոկ աղքատա-
 ցուցանելոյ ազագաւ զշայս , առաքէին զանողորմ
 հարտահարիչս կեղեքել զերեւելի երեւելիս Ազգիս
 նմանս Աղայ Չինեայ . որ՝ ոչ յազեցուցանել բա-

ւելով և ոչ հանդուրժել կարողանալով, ստիպի
 չիկերջոյ գրաւելով զտուն իւր՝ զաղթել ՚՛ Մազրաս
 Հնդկաստանի : 1

Այսպիսի հարստահարութեանց տոկաւ յոյժ գրժ-
 ուարին էր արդարև ո՛ր և իցէ Ազգի . որոյ վասն սկսան
 Ջուղայեցիք թողուլ լրաննել զտուն և զընտանիս ,
 և զունդագունդ սիսիլ ՚՛ իննդիւր անգորբութեան
 յայլ և այլ աշխարհս :

1 Միւս օրինակսս հարստահարութեան՝ որ յաստարս
 Պերդարահեցաս, ոչլարիէն յաստարս յասալի պարստութեանս :
 Սիֆօն՝ որդի Հայրապետի Քաւալարի Ջուղայ , էր
 ՚՛ ծառայութեան Աբդուլայ խանի տաւաղեպին Աս-
 պանանայ : Հրամանս տաւաղեպին Բանդարգել էզեն
 սպասաորս Քաւալարի խանի՝ Պերձասորի Հալի Հալըճ
 խանի . վերջինս էրեայ ՚՛ Ասան Աֆնադրիչի , և ա-
 սանայ իրիս իրասանայ իւղել քառեւլ զՍիֆօն , զսեն
 մերձորս Աբդուլայ : անէ յանձն Սիֆօնէն . վասն լի-
 նելոյ սորս ՚՛ ծառայութեան նորս : Նսրեւլ ուրեմ
 ՚՛ իրաւի գինեբոսոյ՝ սպասաորս նորս շինի գանակոծ
 սանելոյն սպանանէն զանձն . յամի 1824 Նոյեմբերի 9 :

Պարստիբեւլ ևս էր Հալի Հալըճ իրժանել զաղջոյն
 Ջուղայ , սոյն քան Նիկողոսեանս և էի տալիցաս :
 Եւ Հալի Հալըճ՝ ընդ սասալագոսն սպասաորայն ,
 յեք ի զաւղեւոյ և զԲաղասն ՚՛ Պերդայն , էրեայ
 ՚՛ Գեղի իւր . անցանելով ընդ տաւան և տերել վաս-
 րսմբ տաւաղեպին :

Այսքանս բնւ լիցի վասն իմանալոյ զպատճառն ազման Ջուզայեցւոց, որք մազապուր փրկեցան քանիցս անգամ ՚ի հանրական կտորածէ: Սակայն խորաքնին զննողութեամբ երեւի յայանի, զի թիւ մեղաց մերոց միայն է՝ որ օժեհալ է զայս կործանումն. քանզի նախանձ և հակառակութիւն՝ դժօխային ծնունդք սառանայի, զինեալ են զեղբարս ընդդէմ իրերաց ՚ի մասնութիւն և ՚ի կորուստորումն զայլ ինչ զասանեմք զպատճառ բաց յանուստմուտիւնէ. ուսումն՝ ստեմ, Ատուածսիրութեան և եղբայրսիրութեան:

Չարդիս ՚ի քառասուն ու չորս հազար տանց Ջուզայեցւոց՝ վարելոց ՚ի մեծէն Շահ Արքայսայ և յայլոց, զի աւելի քան զհազար և հինգ հարիւր սուէն մնացեալ են ընդ ամենայն, եթէ ՚ի քաղաքին և թէ ՚ի զիւղօրէս, սրպէս և ՚ի թէհրան: Իրաւեցաւ ելի՛ յիշատակ. որում շատ յարմար զայ սուտութիւն Մեծին Արասշիտի ՚ի ժամ մահուանն. «Աւնդ փառացս անցաւորի» — Այլ յուսամք՝ սրպէս և բոլորով սրտիւ ըզձամք, զի սուտմն ճշմարիտ զիտութեան՝ որ զարդիս սկսեալ է փառել զլոյս իմաստութեան, օացէ վերանորոգութիւն անցեալ փառացն Նոր Ջուզայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ը .

Բասրայ :

Ջկնի Ջուղայ հարկաւոր է մեզ անցանել ՚ի Շիրազ . և անտի յայլ երկիրս՝ ուր սխեցան Ջուղայեցիք : Արդ՝ Շիրազ անուանի էր յոյժ մանաւանդ վասն մաքու թեան օգոյն , և արքայանիտա իսկ եղև երբևմն , ՚ի պայծսռութիւն քաղաքիս՝ հինգ հարիւր զերգատտանք Աղղիս , պարզեցան միոյ յարքայորդւոց . առ թագաւորութեամբ չկարացաք զիտել որոյ . այլ՝ աւանդ , զի զարդիս պակաս քան զհինգ զերգատտանս մնացեալ են անդէն . որք և ունին զազգային Եկեղեցի : Ոչինչ պատճառ կարեմք գտանել նուազման մերայնոց անդուոյս , բաց յայնմանէ զոր պատմեցաք վասն Ջուղայ :

Բասրայ՝ երբևմն վաճառանոց անդի ՚ի մէջ Աբելեբեան կողմանցս և և Պարսկատտաննայց և թուրքատտաննայց , կառուցեալ յաջակողմն բարերիբ գետոյն Շաթրլ Արարայ՝ Գեա Արարիոյ , որ կազմեալ է ՚ի միաւորութենէ Եզեմական գետոցն Եւփրատայ և Տիգրիսի , բնծայէ զցաւալին տեսարան աւերման Ջուղայ ՚ի զերեզմանատան իւրում :

Գեան է բնգարձակ և նաւարկելի մեծամեծ նաւուց : ՚ի Բասրայ մինչ ՚ի Ղօսնայ՝ ուր նաւազիդք զետոյն բնակին , է իրբև զվաթսուն մղոնս . և անտի նոյնքան մինչ ՚ի ծով : Իրբև հարիւր ամօք

յառաջ՝ երևելի էր յոյժ Բասրա, և վաճառատեղի մեծի առ և տրոյ. և վաթսուէն ամօք յառաջ՝ էին Խնմա իբրև զհարիւր և քսան հինգ առ նա յԱզգէս. որք զվառս առաջնոյն յիշել կամելով, սովոր էին ասել ցեկս օտարս. 'Բա՞ղ աղ խարաբի Բասրայ.' այսինքն՝ զկնե՞ աւերման Բասրայ՝ եկեալ ես : Այլ՝ ո՞վ աղէտիցս, զի՞նչ ասել արդեօք ունէին, եթէ՝ արդ բացեալ զաչս իւրեանց, տեսանէին որ զկնի այդքան սակաւ ամաց չկան անդ և ոչ տասն առ նք : Օ՛ն, Խ բաց կաց տխրութիւն. և թո՞ղ մեզ զէթ միով օրինակաւ՝ պատմել զվառս ընդունայն աշխարհիս :

Իբրև հարիւր ամօք յառաջ՝ էին Խ Բասրա բազմութիւն երևելի երևելի անձանց մերազնեայց. յորս Ազա Յարութիւն՝ որդի Էմիխազի որ այրեցաւն կենդանոյն Խ Նազրր Շահէ Խ Զուղայ, էր երևելին : Ազա Պետրոս ոմն նոյնպէս երևելի՝ որ յառաջադրեաց կանգնել զայժման Եկեղեցին, չաջողութեան հանդիպեալ զբաւէ զտեղին առ Ազա Յարութիւնի. և ինքն մեռանի թերևս առցառոց օրտին : Ազա Յարութիւն յէզ զխաչիկ անուն զոմն Խ Կոստանդնուպոլիս, բերել զհրաման վասն կառուցմանն : Ի սմին ժամանակի հօր Տէրութիւնն Օսմանեան թուլացեալ գոլով սակաւիկ մի յառաջնայ անտի զօրութենէն, Բէրիմ Խան արքայ Պարսից՝ որ զաթօս թագաւորութեանն հաստատեալ էր Խ Շիրազ, կամելով յինքն զբաւել

զառ և տուր Արևելեայց, ՚ի մտի եղ տիրել Քասրայ. և բաղրաղայս հայթհայթեալ՝ առաքե գԱղեղ Խան յամի 1775 պաշարել զքաղաքն : Սուլէյման Աղա՝ որ կառավար էր քաղաքին, արխապէս զդեմ ունի ամենայն զօրութեանն Սադեղայ. սակայն զկնի երեքասան ամսոց ընդունայն ակնկալութեան օգնականութեան յՕսմանեան Դրանէ, զօրավարս քաջ՝ որ արժանին էր ամենայն փառաց, պարտաւորի ՚ի մեծի անձկութենէն անձնատուր լինել յամի 1776 :

Դ զաշնադրութեան հաշտութեանն պարտաւորի Սուլէյման՝ վտան փրկանաց քաղաքին, սակ արկանել ՚ի վերայ քաղաքացեացն : Յայսմ պահու վտանգի՝ յարեան զայ ազգասիրական մեծահոգիութիւն Աղա Յարութիւնի. որ՝ առ ՚ի փրկել զեղբարս իւր ՚ի հարստահարութեանց և ՚ի կեղեքանաց, յառաջ մատուցեալ յանձն առնու ինքնին հատուցանել զբաժին սակի Հայոց և հաւաքել ՚ի նոցանէ առ յապայս : Սորա օրինակի հետևն յԱրբայեցեոց և ՚ի Մահմետականաց մի մի էրեւելիք : Այս փարթամութիւն քաղաքացեոց կասկած ՚ի սիրտ արկանէ Սադեղայ. որ՝ զհրիս որդիս երից ազգասէր արանցս յիշելոց, կամի ունել ՚ի պատանդի վասն խաղաղութեան աշխարհին առ յապայս : Այսորիկ աղազաւորդի Աղա Յարութիւնի Աղա Ստեփան՝ տարեալ պահի ՚ի Շիրազ, յարքունականն պալատի :

Յանառակ և ՚ի ցոփ արքունիս աստ՝ կորեաւ Աղա Ստեփան, և կորոյս զտուն մեծ անուն հօր իւրոյ. որ՝

հետ դհեակ առեալ զլուր անառակութեանց որդւոյն, սփտիւր զանձն յուսով առ յապոյ ուղղութեան: Այլ ՚ի լուր զինեմուութեանն, հասաւ յոյս ամենարժան հօրս . և սուգ առեալ ՚ի վերայ որդւոյն որպէս թէ մեռեալ, ետ պաշտօն առնել վասն փրկութեան հոգւոյն:

Ջկնի լրման ժամանակի պատանդութեան՝ զարձաւ Աղա Ստեփան, և հաստատեաց զհարժիս վառազօտիկ հօրն . որ ՚ի հոգի խոյեալ ՚ի վերայ թըշուտաութեան ասն իւրոյ, չերկարի ՚ի կեանս: Սակայն Ստեփան՝ մասն եղեալ զօրով զեղխութեան և անառակութեան՝ որք իբրև զթրթուր շատ շոյս ծախեն զմանկութեանն դալարիութիւն, կանխէ քան զհայր իւր յաշխարհիւ օրհասին:

Եւս վախճանի սոցա՝ զարձաւ Խաչիկ ՚ի Պօլսոյ, ածելով զհրաման արքունի վասն շինութեան մատրան միոյ . յորում թոյլ առնի կախել զերկուս կանթեզս վասն ընթերցման Սուրբ Գրոց: Եւ Յովհաննէս Բեթղէհէմ՝ կտակահատար Աղա Յարութիւնի, շինէ զընդարձակ Եկեղեցին որ արգ կանգուն կայ . գոյիւք նորին ըստ կտակազրոյն:

Բանդար Արբաս 'Կառնանգիսք ԱԲԲասոյ՝ անուանեալ ՚ի պատիւ Շահ Արբասոյ Մեծի, որ յառաջն կոչիւր Պամբեռն, միայն անուանի և որպէս զստաջին իջեան վատրանդիցն Ջուզայ:

Բուշեա՝ Տերութիւն Պարսից Զանաջու ՚ի տեղի Բասոյ առնել վաճառատեղի Արեւելեան վաճա-

սականութեան : Այլ ոչ Բու. շեռ. և ոչ այլ բազում
քաղաքք կարեն ՚ի համեմատութիւն ինչ գալ Բառ-
բայ՝ ըստ դրեցն . և թէ ինէր վերջինս ընդ իշխանու-
թեամբ Եւրոպացւոյ Ազգի ուրուք , փոյթ ընդ փոյթ
՚ի վէզ գայր ընդ հոյակապ քաղաքաց անգամ : Գոն
գարդիս ՚ի Բու. շեռ. իրբև եօթն աունք յԱզգէս .
որք և ունին դազգային Եկեղեցի գեղեցիկ :

Բեր այժմ անցուք ՚ի Հնդստան . ՚ի Հնդստան՝ որոյ
համբաւեալ ծառն օկերեր հրապուրեաց ՚ի միւս
կողմանէ՝ դասու մն ՚ի Զուգայեցւոյ Լքանէլ ըզ-
հայրենիս իւրեանց , և մտարանդի դեալ յաշխարհ
անծանօթ : Սուբաթ՝ որ նշանակէ Պատկեր , երևե-
լի էր յոյժ վասն առ և տրոյն , ուր երբեմն գոյր
բազմութիւն յազգէս . սակայն զմի միայն յիշատա-
կարան Ադա Յովհաննէանի՝ որպէս Քալանթար Յա-
կորի Գերաքեանց Զուգայեցւոյ , կարացաք գտանել
՚ի վերջ՝ զրեանց . որպէս ՚ի վերջ Շարակինոցին տը-
պելոյ ՚ի Սուբբն Էլմիածին յամի 1789 . և Ադօթ-
մասուցին տպելոյ ՚ի Նորն Նախիջևան 1790 : Ո-
րովք երևի զի Ճշմարիտ Ազգասէրս՝ յայնքան Հե-
ռաւ որութենէ տարածեալ ուղիղ գառամար գմիտս
առ Հայրենիս իւր և առ Ազգ , փոյթ ՚ի մէջ առնու-
իւրովսանն կարողութեամբ վասն յառաջադիմու-
թեան միայն , և վերանորոգութեան փառաց երկ-
րորդին . ոչ միայն՝ առատանուէր արդեամբք իւրովք
տպագրել տալով զՇարակինոցն՝ այլ և բարեաննչ
բաղձանօք խնդրելով գայլ և ս հարկաւորագոյն զը-

րեանս տպագրել աալ ՚ի Սուրբ Աթոռէ ոչն՝ - ընդ նմին և 'կառուցանել տալով իւրովք գոյիւք զերկուս բարեկարգ Գարոցս և արտաքին մահացութեանց Ուսումնարանս՝ ՚ի Նորն Նախիջեան - մին յանուն Սուրբ Աստուածածնի և միւսն Սրբոյն Գրիգորի Լուսուորչի ։' Այսու կարճապատ յիշատակագրութեամբք ՚ի յայտգան մեծամեծ զործք, ազգասիրական եռանդ և մեծագործ հոգի ազնուամիտառնս - որով կարեմք եզրակացուցանել զի եթէ ՚ի հեռուորս այսքան, ուրիմն և ՚ի մօտաւորս զէթնայնքան տարածեալ իցէ զիւր աջ քաջալերիչ - այլ ախտն, որ չկարեմք գտանել զաւելի ծանօթութիւն - և թէ ոչ վասն այսոցիկ սակաւատող յիշատակարանաց մասննից, թերևս և անուն իսկ մեծագործ Բարեբարիս անյիշատակ մնայր ՚ի սպաս ։ Որչափ պարտապան եմք մեք զբախանութեան, և՛ ախտն, որքան սակաւ ճանաչեմք զյարգ նորուն - երանի՛ առուք՝ որ տենչալի սէր առ երկնայինս օրնունութիւն, օրիւնս տարածեցի յամենայն մասունս Ազգիս ։

Գրանեմք և յԱզգաբարի Մագրասայ 1795 Շամսամայ, զի բարեյիշատակ ազգասէրս վաղճանեալ է անդ ՚ի Սուրբ, յիճներորդում՝ Նիբհան՝ որ է մտառան Մարչ ամայ - ՚ի կենդանութեան իւրումնը շանաւորելով զտացուածս իւր 3, 50, 000 ուս փոց 'վասն վանօրէից և այլոց ըստ բարի կամաց իւրոց' Երանի՛ թէ իմանայաք զնշանակութիւն բառիս ոչ-

չոյ . արդեօք սպառնալու ա գործ ինչ , որ ըստ իս յոյժ հաւանական երևի :

Տեսաք զձեռագիր նամակ մի երևելի և մեծանուն Ազգասիրիտ առ Արքայան Յակոբ Առաջնորդ Ջուղայ , թուեալ 1788 Մարտի 28 . յորում՝ զկնի մեղմօրինակ զանգատանաց , հատասակ զկարծիս մեր որ ՚ի վերջ անցեալ Գլխոյ . թէ թիւ մեղաց մերոց յաւէտ և պատճառ մերոց նուազման . ‘ մենք անք միմեանց վատուզող ,՝ սակ ՚ի գրիս , ‘ որպէս այ կարելի մեր ետպէս որտոմէ մենք Աստուածանէ բարի դասնէն՝ միւս անգամ ևս սակ , ‘ քանի պահասմանամք չարիքն ի վիշտացանու մանք .՝ և այսոցիկ ասու թեանց հաւաստի և բաւական պատճառս օայ , զոր խնայեմք նշանակել ասոս : Միւս իմն անդիկութիւն՝ արժանի ծանօթութեան , և այս . զի յիշէ Արքայանին , թէ ՚ի չորեքտասան քահանայից ասաքելոց վասն Գեղարեւելոս , երեքն վիճակեալ էին վասն Սուրբութայ . յորոց մին վաղճանի , և մնացեալ երկուքն պահաս համարելով վասն Ժողովրդոյ շաքաւեւան , շէտրս տանանոյս ՚ի Պատիւ պահէն վասն Գեղարեւելոս . և այս ժողովրդոց կէսն՝ սակ , իւր ընտանիքն էին :

Եթէ առ իւրաքանչիւր քահանայ՝ զհարիւր ոգիս հաշուեցուք , կարեմք մակարերել՝ եթէ յիսուն ու հինգ ամաւ յստաջ , էին ՚ի Սուրբ իրբե չորք կամ հինգ հարիւր ոգիք յԱզգէս մերսէ . յորոց և ոչ հինգ ոգիք մնացեալ են անդ : — Զճնչ եղևն օւրիմն : — Սարսուեցուցիչ հարցումն իրաւի .

յորոյ վերայ խորհել ոչ բաւականանայ միտք . զի՝ մեղաւոր ինչ իցեմք արդեօք քան զԱռապարիշտըն և զՄահմետական , որք աճելով աճին և բազմանան , այն ինչ ՚ի միջոցի սակաւ աւուրց կիսոյ դարու միայն՝ մին առ հարիւրն մնասցեն ՚ի մէնջ : Ողորմած Տէր . դու , որոյ սղորմութիւն անչափ է , սարսափելի օրինակ ես տուեալ վասն ապագայից իբրատու :

Օ՛ն անդր , դարձցուք յայլ կողմն . սակայն՝ յոր կողմ և շրջեցուք , ոչ կարեմք շրջել զպատկերն . որոյ վասն անախորժ է մեզ հարկանել զնոյն լար թաղծական .

Ուրեմն՝ հարևանցի անցեալ յիշեցուք զԲուսթայ՝ ուր զոյ փոքրիկ եկեղեցի մի և իբրև Հինգ տունք յազգես : Մուշէրանդար՝ մի եկեղեցի խոնարհած և երկու տունք : Չիչբայ՝ մի եկեղեցի և երեք տունք : Սէլաբարդ՝ մի եկեղեցի կիսաուեր և մի տուն : Դաքայ՝ մի եկեղեցի և ասան ըհինգ տունք : Գուալիեր՝ մի եկեղեցի և ընդ Ազրա երեսուն ու Հինգ տունք : Ի կողմանս Մալայու , Պինանդ՝ մի եկեղեցի և երկու տունք : Սինգափուս՝ մի եկեղեցի և ութ տունք : Բթափիայ՝ մի եկեղեցի և ընդ Սամարանդ և Սուբբայայ տունք երեսուն : Ի կողմանս Բարմայից , Մոլման՝ Հինգ տունք : Բահն՝ մի տուն : Երֆայանիսան Ամբապուրա՝ երեք տունք : և ՚ի Ռանդուն՝ քսան տունք և մի եկեղեցի յանուն Սրբուհւոյ Աստուածածնայ . կառուցեալ յամի 1769 ար-

դիամբք գերա՛ւ չակ Վեզիր Գրիգորի :

Չայս սահաւատող ծանօթութիւն՝ յորում ազգային մեծ Աստուած պաշտութիւն երեի ՚ի կառուցման Եկեղեցեաց, թողումք այլոց կշռապատու թեանայսքան միայն ասասցումք, զի ոգին այն՝ որ ոչ շատանայր Հազար եկեղեցեօք ՚ի միում Անւոյ մինչ յաւել ՚ի նոյն և զմի, երեի սահաւին յետ այսքան դարուց անկորուստ մնացեալ և առ մեօք : Մի անտեղի երեեսցի ասութիւնս անծանօթ ընթերցողին, թող զիտիցէ թէ փառաւոր եկեղեցին Պինանգայ՝ որ յանուն Սրբոյ Լուսաւորչին, կառուցաւ յաւելումս մեր ՚ի բարեյիշատակ Պարոն Խաչատրէ Գալստանեան Շիրազեցւոյ իւրովք իսկ արդեամբք, զողջնս վասն իւրոյ գերդաստանի միայն : զի ժողովութեալք տեղւոյն չէին ընդ ամենայն աւելի քան զերիս տունս Ինչ և իցէ՝ դարձցումք անդրէն ՚ի Քարմաստան, առ ՚ի սահաւումք ծանօթութիւն տալ վերոյիշատակեալ զերեւելի ասնէն Գրիգորէ, և զազգային Հնութեանց ինչ ասնել զյիշատակութիւն ըստ կարեւորին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Թ .

Բրժաստան . Մարտոս և Կուլիօնա :

Ի մէջ զանազան ազգաց բնակչաց Բարմայ աշխարհի՝ էր երբեմն զի Ազգն Տլայնայ էր մեծազօրն .

որոյ թագաւոր նստէր յընդարձակ քաղաքին փեզուայ, յորոյ ՚ի բերդամիջի զարդիս արօրազիր լինին երկրագործք : Արդ՝ ՚ի բարերաստութեան այսր ազդի, բազումք ՚ի մերայնոց անցին յայս կոյս Գանգեսայ, և տեղի բնակութեան կալան ՚ի Արնին քաղաք՝ որ կայ յարեւելից առ հարաւակողմն Ռանգունայ : Արնին՝ որպէս արդ Ռանգունն, էր նա ահանդիսառւոր՝ բաց ՚ի մերայնոց, յաճախէին Անգղիացիք և Գաղղիացիք ևս վասն առ և արոյ . ուր շինեցին վերջինս և զեկեղեցի մի, որոյ երկից կողմանց պարիսպքն միայն արդ կանգուն կան : Աւնէին և մերազինք զփայտակերտ եկեղեցի, և ժողովուրդն բնդ ամենայն էին իբրև վաթսուէն տունք : Ի յառնել Գիւլեսպակն Ալաւմ փռայի՝ կիսաստուածոյն Բարմայից, ընդդէմ Տըլայնի, յաւեր դասնայ Արնին յամի Տեառն 1756 . որպէս և մայրաքաղաքն փէզու ՚ի հեռեեալ ամի . և ՚ի տեղի Արնինայ՝ կառուցանէ բազմահանճարս աշխարհակալ զնորն Ռանգունն, որ նշանակէ վաղճան պատերազմի . ուր ժողովն մերազինք ցրուեալք յառաջնոյ անտի :

Աւելորդ համարիմք յիշել՝ զի եկեղեցի մեր որպէս և տունք որ ՚ի Արնին, հրոյ ճարակ եղին ամենայն, որպէս և քաղաքն զլիսովն յաւեր և յապականութիւն . սակայն՝ ոչ կարեմք զանց առնել զաղէտալի կատարածիւ Տէր Մարգարայ՝ որպէս և զժամգրչին մեր : Զի՝ որպէս լուսք, ՚ի պաշարման անդ քաղաքին՝ ՚ի կռել զժողովուրդն ձայնիւ

զանգակի գաւ Դ մէջ զիշերի Դ աստիւտութիւն
 Ծննդեան Տեսան, համարի Տլայն քաղաքագեան
 զձայն զանգակին իբրև. զնշան յարձակման տուեալ
 առ Բրմայս . և . առանց հարց ու փորձի հրամայե
 իսկոյն հասանել զգլուխ երկոցու նց կարծեալ գա
 լտարացս : Յաւերակս անդ Սընինայ տեսնի ցարդ
 զերեզմանատուն ազգիս, Դ միջի վայրենացեալ մայ
 բեաց և մոցառաց . սակոյն կէս տասանաքար և
 եթ տեսաւ Դ պատուական սգիտակ մարմորեոնէ,
 ու ներով միայն զանուն ննջեցելոյն . ու սօի ոչինչ
 ծանօթութիւն կարև որ եղև քաղել :

Յայսմ ժամանակի նոր զօրացեալ էին Անգղիացիք
 Արևելեան կողմունս, և ունէին զվաճառատեղի
 մի Դ զլուխն Կէզրէջայ, առ երի Բասին քաղա
 քի . ու ք զկնի սակաւ ուց զտղտազոզի փոխադրեալ
 զթնդանօթս ամբացուցանեն ըստ կարև որին : Չկնի
 զօրանալոյ Ըլավմ ֆոայի՝ հրաման ընկալան Անգ
 ղիացիք ունել զնոյն արտունութիւն որպէս առ
 ժամանակօք Տլայնի . դաշամբ օզնելոյ Բրմայից
 Դ ժամու հարկաւ որութեան : Սակայն զկնի սակա
 լուց Դ մտարանջել առաջնոյ ազին, հաւատա
 զրուժ գոհալ Անգղիացուց ձեան տան Տլայնի և
 զբզ են զիրաւացի ցառումն Յաղթականին : Խա
 բազեան Գրիգոր որ կայր Դ սպասու Ըլավմ ֆոայի,
 զիսոզ առիթ գոհալ ցուցանելոյ զհաւատարմա
 թիւն իւր, հրաման ինկրեալ Դ Գրանէ անցանէ
 բազմութեամբ բնանարարձ նաւակաց ընդ Բասին :

ի գլուխն 'Ազգրէ ջայ, վաճառականութեան աղա-
 զա - ուր պատուով ընկալեալ Անգղիացի վա-
 ճառականաց, պարզէ առաջին նոցա գյուցակ վա-
 ճառաց իւրոց՝ մոմոյ, փոսկրի և այլն: Խնդու-
 թեամբ կայնուեն Անգղիացիք զխայծն - և զկնի սա-
 կարկուտեան հրաման սայ Գրիգոր՝ և հարիւրա-
 ւոր անձինք շալակեալ զմեծամեծ ժանիս փղաց
 բերեն ի վաճառատեղին նոցա - ուր հանեալ զթա-
 զուցեայն սուր իւրեանց ի ժանեացն, տիրապետեն
 ամբոցին և հիմնայտակ առնեն - որով և Գլուխն
 'Ազգրէ ջայ կայ մնայ առ Բրմայս ցայսօր ժամա-
 նակի: Զայնու ժամանակաւ դեռ ի աղայութեան
 էր կարողութիւն ընկերութեան Արևելեան Հնդ-
 կաց, այն ինչ Բրմայից գորացեալ յոյժ - որոյ
 վասն ոչ կարացին Անգղիացիք առնուլ զվրէժ մեա-
 սուն - մանաւանդ զի չուենին և դարգարացի իրա-
 ւուես:

Անձարի Գրիգոր փառօք և պատուով վասն հա-
 ւատարիմ ծառայութեանն, ոչ միայն տիրողութեք
 Վէզրի և պաշտօնատարութեամբք որ ցայն ժա-
 մանակ չէր առեալ ումք օտարականի, այլ և
 կարուածովք բովանդակ քաղաքին Ալեքսանդրի մինչ
 ի վաղճան կենացն: Զկնի որոյ ձեռն արկեալ
 ի կառուցուած եկեղեցւոյն Ռանզուկայ ի գոյից ան-
 տի իւրոց, և կեցեալ փառօք ցվաղճան կենացն,
 թողեալ է զհետ իւր զմի միայն սերուեդ ի գտուեր
 կողմէ՝ զԳրիգոր Սարգիս Մանուկ, թոռն Աղա-

զարի Յակոբեան՝ երևելի վաճառականի, ՚ի մօր
կողմանէ :

Յանկալի էր մեղ զ՛նչ ահաւոր քաղաքէն Մադ-
րասայ տալ ընդերկար ծանօթութիւն, այնու զի
կոչեցաւ երբեմն՝ *Դասայ Պէր Տաշը*՝ որ՝ թէ ար-
դարեւ այդպէս, երևի ըստ օրինակի այլոց քաղա-
քաց յոյժ վաղանցուկ եղեալ : Յաւիմք իբաւի՛
վասն չկարելոյ աւելի անդեկութիւնս տալ զըսգ-
մաց երևելեաց Ազգիս, որք ճոխացեալք հարս-
տութեամբ համբաւաւ որ եղին անդք : Չարդիս ոչ
զոն անդ աւելի քան զ՛նզեաասան տունս ընդ ամե-
նայն, որք և ունին զեկեղեցի մի յանուն Սուրբ
Աստուածածնայ կառուցեալ յամի 1772 : Տեղի
Եկեղեցւոյս էր նախնի հանդուստրան Ազգիս, ուր
ունէին զփոքրիկ մասուս մի և ՚ի դաշտին որ կո-
չի Կապլենէդ, ունէին զփառաւոր Եկեղեցի կա-
ռուցեալ Յամի 1712 - զոր առ ակրութեամբ Անդ-
ղիացւոց պարտաւորեցան լքաննլ, ՚ի պատճառս ոչ
ներելոյ նոցա բարձրաչէն շինուածոց մեալ առե-
րի բերդին : Սոյն օրինակ արարին Անզգիացիք և
ընդ Լաախնացիս :

՚ի պատճառս սակաւութեան ժողովրդեան ոչ
կարէին մերազինք կանգնել զայլ փառաւոր Եկե-
ղեցի ըստ ցանկութեան իւրեանց, որոյ վասն հար-
կեցան առ ժամանակ մի շատանալ մասրամբ հան-
գոսարանին, զոր ՚ի վերջոյ օժանդակութեամբ Տե-
րութեանն ընդլոյնեալ արարին յոյժմեան ժամա-

տուն : Այս առաջին նուազ է՝ յորում պատահեմք
Անգղիացւոց Տէրութեան օժանդակել Ազգիս Ի կա-
ռուցումն ազօթասեղոյ :

Եօթն մղանօք Ի քաղաքէն՝ կայ Ի ձեռս Լատի-
նացւոց փոքրիկ Եկեղեցի մի Ի Մամլան գեղջ ,
Ի վերայ փոքրիկ բլրոյն Մանթանուանելոյ . նմանա-
պէս և միւս մին՝ ութ մղան հեռու որութեամբ
Ի վերայ Սուրբ Թովմաս կոչեցեալ լերին , ուր գն
չիբեմք Երեւելաց Ազգիս , վարձանելոց յօթ և
տասն և տասն ը ութ դարու : Այս տապանաքարք՝
որպէս և պահերք որմոցն , յայնի վայնն զկի-
ղեցիս լինել Ազգիս . այլ թէ զհարգ անցին Ի ձեռս
նոցա անգիտելի է մեզ :

Կայ և կամուրջ մի արկեալ Ի վերայ Աղիար գե-
տոյն՝ մերձ սա գեօղն Մամլանայ և Սոյգապէտայ ,
Ի Պետրոսէ Ոսկանայ Յամի 1725 . որ և կառուցեալ
է զանդուդս Մանթ լերին 133 աստիճանօք :

Ազգային գրագիտութիւն՝ ընդ համբէն Հնգկա-
սան , Ի քաղաքի տա սկսու զառաջինն պայծա-
րանալ : Բարեյիշատակ այրն՝ որոյ Լանիւք սկսու
աստ ազգագուտ գործն տպագրութեան յառաջ
վարել , արժանի է մեծի զովասանութեան . եթէ
վասն գործոցն և թէ վասն ազգասէր Լանիցն Արդ՝
Տէր Եւրոթիւն Էմուտն Էրագեցի՝ Ի քահանայու-
թեան պատահեալ տարաբաղդութեան , կորուս-
նէ զերկուս որդիս Ի միջոցի միոյ շարթու . և
սա ցաւոց սրտին առանձնացեալ Ի լեառն Բարա-

քուայ, կեայ ընդ Գարվիշաց իրբև եօթն ամաց մի-
 ջոցաւ : Լեառնա այս հեռի է Ի Շիրազայ իրբ եր-
 կուց ժամուց ճանապարհաւ . յստորոտս որոյ է
 գերեզմանատուն ազգիս : Աստ Ի վերայ լերինս միտ
 գնէ աշխատասէր քահանայս Պարսկականին բար-
 բառոյ, յորում՝ ըստ ունեակութեան Ազգիս, հանդի-
 սանայ գերազանց, Ջկնի ժամանակաց՝ տեղի տուեալ
 բուռն թախանձանաց ընտանեաց, իջանէ միւս ան-
 գամ Ի քաղաքն . և անտի ելեալ գնայ Ի Մազրաս,
 քահանայագործութեան պաշտօնաւ : Պարսկանոն
 սովորութիւնքն պատմեալ գքահանայէս, երևին
 ընկալեալ գոլ Ի Գարվիշաց աստի : Ատ գամանէ
 սչ ներել եկաց կարօտաւորաց շրջիլ առ գուրս
 վասն հաւաքելոյ գտուրս, այլ յորդորել գնոսս
 յաշխատութիւն . և Ի միում նուագի կերտել տը-
 ուեալ զսափոր, առաքել Ի տուն մեծատանց,
 որով և հաւաքել զառատ տուրս վասն կարօտաւո-
 րին : Ամենաբարի օրինակ ընդհանուր զործածու-
 թեան :

Ի վերջութե տասներորդ դարու՝ սկսանէ զտպագ-
 բութիւն Ազգարար ամսական օրագրին, որպէս և
 այլոց մատենից . սակայն՝ որպէս միշտ տարաբաղտա-
 պէս գէպ լինի Ի միջն մերում, Ի պակասութենէ
 յարմարաւոր անձանց՝ վաղճան առնուլ գործոյն
 ընդ սկզբնաւորողին, սոյնս և տպագրութիւն
 Մազրասայ գողցնս վաղճան առնու ընդ բարեյի-
 շատակ առնս ազգասիրի :

Ի շնորհս զերազանց զհառ-թեանն Պարսից բար-բառոյ՝ արժանանայ ազգասէր այրս շնորհաց Աւա-լաջայ Մահմադալի Խանի՝ Նարարին Արիաթայ և Մազբասայ, հրաման ընկալեալ ի նմանէ ապագրել և զՊարսերէն և զԱրարերէն մասեանս. զորոյ հրա-մանագրին զդատահէն տեսաք զեղեցիկ Պարսիկ և Արաբացի զբով զբռչմեալ ի մէջ 253 և 254 իջաց յիշեալ Ազգարարի՝

Ժամանեցաք արդ ի վերջոյ ի մայրաքաղաքն ա-մենայն Հնդկաստանեսոյց ի՛ Քաղաքն Պալատանց,՝ որոյ ստորագրութիւն՝ պէտս ունելով մեծահատոր մասննի, թողումք այլում հարտարագոյն զբշ-մեք ի խուզարկութիւն ազգայինն փութասցուք ծանօթութեանց՝

Յիջաննն ի նաւէ՝ առաջինն որ սրտահէ նա-ւորդի և Հայոց Զբլից, կամ՝ ըստ այլազգեսաց, Ար-մինիլն Գաթ, շինեալ՝ որպէս ասի, ի Սուքիասայ ու մեմնէ. որոյ՝ և փողոց իմն ցարդ կրէ զանուն, Տասն վայրկենաչափ ընթացիւք ժամանեմք յեկե-ղեցին՝ Նազարեթայ յորջորջեալ. զոր Աղա Նա-զարէթ կիրանլ սայ իւրովք զոյիւք յամի Տեառն 1734 Սխալ անուանակոչութիւն իմն՝ 1 յաճախա-կի ի զործ ամեալ, ի յուշ ամէ ինձ զշողոքոր-զութիւն Աթոռոյն Հաովմայ. որ՝ ի ժամանակս զօրութեան Նապօլեանի, հայթհայթէ մուծանել

1 Տե՛ս շորձանագրութիւնն ի ճակատ արեւելեան դրոմն.

քանակաց պաշտաման զմտացեալն Սուրբ Նապո-
 լիան : Այլ՝ ոչ շողորդութեան ինչ աղագա-
 եթէ ոչ սխալմամբ՝ Ադա Նազարէթս ևս այս երբեմն
 սրբի և Սուրբ Նազարէթ՝ յորջորջի յանգիտաց :
 Երկու փոքրիկ տաճարք յաջնէ և յահեկէ սրբոյ
 սեղանոյն՝ մին յանուն Սրբոց Առաքելոցն Պետրո-
 սի և Պողոսի, և միւսն Սրբոյ Հօրն մերոյ Լուսա-
 ւորչի, կառուցեալ են ՚ի Հին Երեսնցի Յարու-
 թիւնի սրգի Ադա Պետրոսէ յամի 1763 : Ճարտա-
 բապետ փառաւոր դմբէթի գանդակատան՝ եղեալ է
 Հայազգին Ղևոնդ Զուղայեցի : Պատուական ժա-
 ժացոյցն մեծ՝ հաստատեալ ՚ի նոյն, սրպէս և բնա-
 կարանն քահանայից, են անմահ յիշատակարանք
 Խաչկոյ Առաքելեան՝ մեծանուն վաճառականին
 Զուղայեցոյ : յորոյ երևելի արարս՝ քան զամե-
 նայն արժանի օրինակի դասեմք մեք գայս, զի ջա-
 նայր բառեալ զմութացեանութիւն ՚ի միջոյ ազգին,
 և քաջալերել զամենեւին յառ և տուր : Ինքնին
 օրինակ տալով, և յորդորելով զամենեւին զնել զո՛
 և իցէ իրս՝ թէ և առ օրին անպէտս, ՚ի կարօտա-
 ւորաց՝ քան տալ նոցա զառձեան պատրաստ զը-
 բանս իրր յորորմութիւն : Զի փող տալով՝ ասէր .
 քաջալերեցես զնա ՚ի պարսպորդութիւն : այլ
 զնելովդ զիբ իմն՝ յորդորեցես յաշխատութիւն և
 ՚ի վարժումն վաճառականութեանս — Զքնչ ասա-
 ւել ազգասիրական և եղբայրսիրական, և արժա-
 նի ՚ի սիրտ ամենեցուն քանզակման :

Նախ քան զոյն՝ զոյր ՚ի քաղաքիս ժամատուն մի և հիւրանոց Ազգիս . այլ այժմեան հիւրանոցն՝ կառուցեալ է ՚ի բարեպաշտ Յարութիւնէ Պետրոսեան իւրովք զոյիւք . ըստ յիշատակարանի բարաւորին յամի Տեառն 1820 :

Որպէս ՚ի Մազբառ՝ նոյնպէս և ՚ի Կալիպթա ՚ի վերջ ութ և տասն երորդ դարու սկսանի տպագրութիւն Հայկական գրոց . թերեւ և շարժեալ բարի նախանձու առաջնոյն : Եւ օր յաւուր յառաջացեալ սկսաւ պայծառանալ ՚ի սկիզբն ինն և տասնին , ազգասէր ջանիւք Տէր Յովսեփայ Ստեփաննոսեան , Պարոն Զնթլումի Աւետեան , և Իմաստախնդրեան և Օճանասփիւռեան Ընկերութեանց : Ազգասէրն Պարոն Զնթլում ընծայեաց զիւրն տպարան Մարդասիրական Ճեմարանի մերոյ . ուստի և ոչ սակաւ պտուղք զուարճալիք և օգտաւէտք ընծայեցան Ազգիս առ ժամանակս ժամանակս , բաղմաջան քրտամբք Պարոն Յովհաննիսի Ավդալեան . բազմաբղիւն վարժապետի նոյն Ճեմարանի :

Յանցելում ամի հաստատեցաւ աստ և Ընկերութիւն Արարատեան՝ վասն տարածելոյ զգրագիտութիւն ՚ի մէջ համօրէն Ազգիս . որոյ գործք թող վկայեցցեն վասն ինքեան :

Թե՛ և Կօմանդանտ Էրմանուփաբ Մարգար ոմն՝ թերեւ մի ՚ի զօրավարայ Նարարին Բանգալայ , երևի առ ժամանակօք պահեալ զտուն զպրոցական ուսման վասն մանկանց ազգիս , սակայն չկա-

բեմք իրաւամբ ասել՝ եթէ գոյր որոք կանոնաւոր
ուսուցման Կ քաղաքիս, մինչ Կ ժամանակս բա-
րեյիշատակ Յարութիւնի Գալուցեան Էւրոպիաց-
ւոյ, որ՝ ազգասէր յօժարամտութեամբն կարողա-
ցաւ յընթացս քսան և հինգ ամաց կառավարել
զառանձին ուսուցմանս վասն Ազգիս մոնկանց :
Յամի 1825 ազգային հրաւիրանօք միացաւ ու-
սուցմանս այս ընդ ազգային Մարգարիտիան Ճե-
մարանի. զորմէ արդ ժամ է մեզ խօսել սակաւուք :

Ազգային և Ազգասօզուտ ուսուցմանս հաստա-
տեցաւ յերկրորդում Ապրիլի 1821 Զանիւք Աղ-
գասէր անձանց, մանաւանդ բարեյիշատակ Մնա-
ցականին Աարզանեան, որ՝ զկնի բազմամեայ աշ-
խատանաց, կարողացաւ Կ կատար հասուցանել
զբազմաժամանակեայ ցանկութիւն իւր : Սակայն
բարեյիշատակն Աստուածատուր Մուրադխան՝ ե-
րեի նախ քան զսառնել զնոյն ցանկութիւն
լուսաւորութեան և յառաջագիմութեան Ազգի-
այլ՝ ոչ ժամանելով անսանել զկատարումն ըզմից
իւրոց, թողու կտակաւ զգումար սթ հազար
աււփոց առ այս վախճան :

Էւանդ ազգային յառաջագիմութեան երեի յայտմ
միջոցի ախիւս տարածեալ զօլ յամենայն մերա-
զինս, որք յամենայն կողմանց Հնդկաստանեայց,
Ջալու, Մալայու և Բրմաստանայ մտտչին վհհանձ-
նարար զաջ ազգասիրական կարկառել առատա-
պէս : Ողորմածասրտութիւն և առատածանու-

Թիւն երեւելի են արդարեւ ՚ի գովելի ձիրս Ազգիս, յոր կարեն իրաւապէս պարծել և մերազինք այսոցիկ հողմանց, գորոց ոչ ներե չափ մատենիս ճառել ուրոյն. այլ՝ ոչ կարեմք առանց յիշատակութեան Թողուլ զերկուս սկանաւոր ազինս, արժանիս յաւերժից յիշատակաց. յորոց մին փողով, և մի սն հանճարով իւրով մեծապէս նպաստամատոյց եղեն յառաջառութեան Ճեմարանիս: Առաջինն է Գեորգ Մանուկ երեւելի վաճառականն Բթավիու ՚ի Զալս, որ ոչ միայն առատաձեռն նպաստիւք օգնական եկաց կառուցման, այլ և՛ երեսուն հազար ռուփիս կաակաւ աւանդելով, հոգացաւ ևս զՏաստասութենէ Ճեմարանիս: Կրօնպէս և Մաղրտայ զգրատան հաստատութեան համար, աւանդեալ է ազգասէր հոգիս զերեսուն հազարս ռուփոց: — Եւ երկրորդն է Յովհաննէս Յարութիւն Իսահակ Ազաւուրեան Բարոցի, որ կարգեցաւ նախկին Հայ վարժարեա Ճեմարանիս Սա ոչ միայն ջանացաւ յեղուլ ՚ի մաս մանկանց դամեկայն զխոտութիւնս՝ որում ինքն էր զիտակ, այլ՝ որ մեծն է, յառանձին վարձուց իւրոց վարձեալ զայլազգի վարժապետ՝ ուսանէր ՚ի նմանէ զազգի ազգի մակացութիւնս, առ ՚ի հաղորդել աշակերտաց իւրոց. որք ևս՝ զյարգ արժանաւորութեանն ծանուցեալ, ՚ի ժամանակի մեկնելոյն՝ նկարելուտուն զկենդանազիրն ծախիւ քիւրեանց:

Թիւ մերազնէից Կալկաթայ են ընդ ամենայն իրբեւ հարիւր տունք:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի .

Բարտ :

Անցեալ ցարդ հարեանցի ՚ի տես զանազան քաղաքաց , և ծանօթացեալ ըստ կարեորին պատմաբանական ծանօթութեանց ազգայնաց , հաճեսցի Ընթերցողն միւս անգամ զարձուցանել զաչս իւր ՚ի կողմն նաւին՝ որ բարձեալ տանէր զԱրամայիս : Շատ լիցի իմանալ՝ թէ էանց սա ընդ քաղաքս քաղաքս ՚ի ճանապարհորդութեան իւրում , մինչ ժամանեալ եհաս ՚ի — առ Խնամածուն՝ կամ Մեծաւորն , որպէս կոչեցաւ յայլ ուրիշ :

Արդ՝ Մեծաւորս այս էր իբաւապէս մեծաւոր , ոչ միայն աշխարհային մեծութեամբ՝ որ բաւական համարի առաջի ոմանց ստանալոյ զպատիւ Մեծութեան , այլ՝ և մեծահոգիութեամբն , մեծագործութեամբն և մեծաւ հանճարովն : Փոյթ մեծունէր ազգիս մանկանց զարգացման , յորոց զկարօտաւորս խնամ տանէր իւրովք ծախիւք տալ ՚ի զատախարակութիւն , յորոց և մին էր Աւահէ . զոր զկնի զատախարակութեան պահեալ և սնուցեալ առ իւր մեծաւ խնամով , տուն ուտեղ արար զնա : Այսու եղանակաւ՝ բաց յիսկական որդեոց , եղեալ էր արժանազով այրս Մեծաբու և հոյր բազմաց օտարաց . ՚ի փառս իւր և յօղուտ Ազգին : Խնամ

մծ տարաւ սա և Աբամայիտայ՝ ոչինչ ընդ հաս-
յիւ բմէ իսկ որդւոյ , և փոյթ կալաւ ՚ի մասադու-
թեան անդ նորուն՝ ասլ զնա վարժել ՚ի զիտու-
թիւն ազգային զպրութեան . և զկնի զարդացմանն՝
կամելով մասուցանել նմա և զօտարին զիտութեան
օգնութիւն , առաքեաց զնա ՚ի — . որպէս յԱռաջ-
նում Գլխոյ անդ յայտնեցաւ , առ Պարոն Վահագն :

Որ միանգամ անցք անցին ընդ նա առ Պարոն
Վահագնեաւ՝ որպէս և զկնի շուոյ նորա , յաւամբ
մնացեալ իցէ ՚ի յիշողութեան Ընթերցողին . մնայ
միայն զարդիս պատմել՝ որ յեա այնորիկ պատահե-
ցաւ . յելանելոյն Աբամայիտայ ՚ի զպրատանէն :

“ Զօրաննա , որգևակ . ” ասաց Տէր Յուսիկ ցԱ-
բամայիս՝ յերեկոյի ելանելոյն ՚ի զպրատանէն . “ լու-
պահեցեր զերասու իմ ՚ի փորձութեանդ առ ուր . զնա
և քաջ լիւր . զի՛ եթէ ՚ի մասադ ախ քոյ կարացեր
զգէմ ունել շարահարութեանց անքրիստոնեա-
վայիլ աղանդաւորացդ այդոցիկ , զին՝ չ ոչ ակն
ունելի է ՚ի քէն զկնի լրման հասակիդ : Երանի՛
քեզ՝ որ փրկեցար . և երանի՛ այնոցիկ ես՝ որ քեզ
պէս յզոու շաւորութեան իւրեանց կոհցին միշտ . ”

Յնա այսց քաջալերական բանից , սկուա Տէր
Յուսիկ հարեանցի իմն կղանակաւ տալ զժանօ-
թութիւն մեքենայագործութեանց աղանդաւորաց՝
մտնաւանդ Զիզիթաց . որ՝ թէ և ոչ նոր իմն
մասն իմ , երեւեր զբաւել զուշադրութիւն ուն-
կնդրաց . մանաւանդ Եիկնոջն Պարոյրայ , որ՝ ՚ի

զարմանս զբաւեալ, հիացեալ էր եթէ զհարգ կա-
րող եղէ փրկիլ ՚ի լարեալ որոզայթից նոցա :

“Ո՛չ իւր ինչ է պարծանքն այնքան,” ասաց
Տէր Յուսիկ, “որքան Ընտանեաց և Ինամակաւ-
ուաց նորա, Տիկին. և՛ եթէ ամենեքին փոյթ յան-
ծին ունիցին տալաւորել ՚ի մատաղ սիրտ մանկանց
զքաղցր սեր Հայրենեաց, ոչինչ պահպանութեան
պէտք եղիցին յետ այնու :”

Այս օրինակ էանց զիշերն առաջին, և ո՛չ վեր-
ջունեցաւ սիրելի բարեկամն իմ Բարկէն զալ
՚ի վաղիւ ինձ ՚ի տեսութիւն. այլ՝ ո՛չ ուրախացաւ
յորժամ եսնս զի ես ՚ի նոյն յանձոտնի կարծիս իմ
կեայի յառաջին : Բայց և այնպէս՝ զաշնսդրեցաք
մի ևս խօսել ՚ի վերայ բարբառոյ : այլ Թողուլ
՚ի կամս անձնիւրոց քաղաքավարել ըստ իւրումն
յօժարութեան :

“Որովհետև քոյ բան ու զործոյ մէջ մտանելոյ
ժամանակն է արդ, ուրախ եղեց իմանալ զյա-
ռաջադրութենէ և կամ զակնկալութենէ քու մեծ-
Յօժարակամ գոցես զիս ՚ի քու մզ կարօտութեան,
նպատասխանոյց լինել բարեկամական խորհրդովք և
ձեռնառութեամբ իմով. ուստի՛ հաւատաք լեր,
ո՛չ փոքր ինչ կարես քաղել անձին օգուտ :”

Շնորհակալ եղէ յոյժ ՚ի բարեկամէս՝ վասն ինք-
նանուէր ձեռնառութեանն, խոստանալով ո՛չ վեր-
ջունել ՚ի կարօտութեան անսալ խորհրդոց նո-
րա. այլ՝ զ սպասեալ մնայի արդ հրամանաց Մե-

ծաւորիս , անմարթ էր ինձ իսկ և իսկ բուռն Հարկանել զիմիք զործոյ :

Այլ անցին աւուրք բազումք , որ՝ ըստ երևուածին , թուէին ինձ ամք բազումք , և ոչ բնկալաք ոչ զգիր և ոչ ինչ լուր , ոչ ՚ի Մեծաւորէս և ոչ ՚ի Պարոն Ահազնէն , ոչ ես և ոչ Պարոն Պարոյր : Եւ նոյնութիւն աւուրց և բանիցն ու զործոյ այնքան ձանձրացուցին զես , զի եթէ ոչ վասն քաղցր ընկերակցութեան Գեղամայ և Աբայի՝ մանաւանդ զեղանւոյն Արանմիտեայ , չգիտեմ յոր խոր վհատութեան ոչ խորատուէի : Սակայն և այնպէս զտանէի ժամս պարապոյ միտ դնել զբաւոր պարապմանց իմոց , յորս գտեալ զկի զծարանութիւն իմե յոյժ զուարճացուցիչ՝ այնու զի անցք պատմութեանն մասնաւորապէս զիմոյ արգեան վիճակի բերէին զնմանութիւն , հեղի զայն Անդղիականէն ՚ի մերս . մատակարարել ցանկալով մերայնոց և զնոյն զուարճութիւն՝ զոր եսս զգայի :

Այս ցանկութիւն զուարճայուցանելոյ ՚ի միոյ , և իղձն զբաւելոյ զփառս զովասանութեան ՚ի միւսոյ կողմանէ , վառեցին բորբոքեցին զերևակայութիւն իմ անգր քան զչափն ձկանլ ՚ի խուզարկութիւն նորանոր և զժուարալուր բառերից : Եւ ըստ ստութեան Երևելի Ազնուականին՝ զորոյ ձեռագիր բանաստեղծութեան զմի տուն քաղցաք Ներկրորդ Գլխոյ ևս . թէ՛

' Գրարաւ բառգիրքն մօխր ,
 Ծանր և անլուր բառեր գոփր ,
 Եւ ողջ էլ կիր առ անխօփր ,
 Ասա ըզուն զարգարու մաս , '

մօխ և ես իրաւապէս 'ի մէջ բառարանի - և գօփ
 գրառս այնքան ծանր և անլուրս , որ ոչ միայն
 գրեթե բոլորին՝ այլ նոյն իսկ և գգրողին ցաւեցու-
 ցանէ գգլուեալ առ 'ի գտանել զնշանակութիւնն :

Ինչ և իցէ՝ զկնի բազմաց անօգուտ տարժան-
 մանց , կարողացայ յամբողջ գործոյն ժամանակ . այլ՝
 աւանգ խարուսիկ յուսոյ . զի ոչ միայն վաստակս և
 ծախքս ընդունայն եղեն՝ քանզի զնոյ չգտանելով
 հարկեցայ ձրի բաժանել տալ , այլ՝ և ոչ զունէ
 քաջալիբրահան իմն բանի արժանացայ ժառանգման :
 'Աս մանաւանդ՝ կրիտիսք անակնկալք կանխեցին՝
 առանց կոչման , տալ զվճիտ կարծեաց իւրեանց .
 'ի վերայ գործոյ՝ գորոյ և ոչ զթերթ անզամ հա-
 տեալ էին վասն ընթերցման : " Զայլ գործ և զգո-
 բին նմանա՝ ընթերցեալ եմ ես յայլ ազգի լեզուս ,"
 սակր մին . " վասն որոյ զի՞նչ պէտք շայնբէնինն :"
 — " Լսեմ շատ կոշտ բառիւք լցեալ է գործն ,"
 սակր միւսն . և այլ ոմն ջանայր գտանել զսխա-
 լութիւն իմն բառի , կամ՝ զունէ , տառի , զի ցուց-
 ցէ այնու . զգիտութիւն իւր :

Այսպիսի անակնկալ և պարսաւազէս բանք , և
 այն ևս յայնպիսի անձանց՝ որոց ոմանք և զհինգ

տող անգամ գրել չկարէին, բաւական էր նման բքոյ խամբացուցանել զեռանդնն և իցէ բանասիրի Պէտք էին փորձեալ համբերութեան ԅովբայ տանել այսպիսի անկոչ ստգտանաց, և ոչ եռանդուն բնաւորութեան իմում. որ՝ առանց աւելի կշռադատութեան, հաստատեցի ՚ի մտի ոչ այլ ևս աշխատ լինել զբաւորական երկասիրութեամբ: Աւտ՝ որ ամսասալին է, զոհեցի անխոհմութեան և զայլ աշխատանս բազմաց աւուրց տարժանութիւնս, մասնելով զամենայն ՚ի հուր:

Որչափ մեծ խտիր տեսանի յայսմ ՚ի մէջ մեր և Եւրոպացւոց ազանց, յորոց միջի հազարաւոր երկասիրութիւնք ազգի ազգիք զան յերեան յամենայնում աւուր, սիրել տարածել զլոյս իմաստութեան ՚ի միջի երկրագոլաց նորուն. և որոց զրիչք՝ ոչ միայն զչնորհակալութիւն և զգովարանութիւն ազգին՝ այլ և զվարձ աշխատանաց իւրեանց վայելին իառօք. մինչդեռ ես՝ առանց վարձու ինչ ակնկալութեան, շարժանացայ և ոչ միոյ զովարանական և քաջալերական բարբառոյ: Այլ այս ամենայն անցելոց են բանքս և ոչ ներկայից. զի հաւատամ թէ զբականութիւն սկսեալ է ստանալ զարժանին զյարգ ՚ի մերում աւուր, և ՚ի միջի մերում:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Ա .

Անիտէճո-թիւն :

Ինց զականջս ընդդէմ՝ սրտողին բանից ,
 Եւ մի հաւատար շողոքորդ ասից .
 Վայրկեան մի միայն անզգու շութեան՝
 Գլորիւ կարէ ՚ի վիճ դառնութեան :

Այնքան ուստիկ տիրապետեաց սեամադձ սրտիս ,
 զի լցաւ երևակայութիւն իմ ինքնահնար ծննդովք
 դառնութեան : Ոչ այլ քաղցրանային ինձ իմ ան-
 մեղ պարապմունք , և ոչ իսկ քաղցր ընկերակցու-
 թիւն Գեղամայ կամ Աբայի՝ և ս և զնդանւոյն Ար-
 տեմիսեայ , կարէին ինչ ամոքել և բառնալ ՚ի յու-
 շոյս զանախորժելին զյիշատակ :

Հանդոյն կատուախորակին Զիւլ Բլասայ՝ որ
 ՚ի ժամ քաղցուն յոյժ ախորժելի երևեցաւ նմա , և
 զկնի իմանալոյ ՚ի պանդոկապետէն՝ եթէ մտով կատ-
 ու ի էր պատրաստեալ ախորժահամն այն խորտիկ՝
 Օլլա Պօտրիզա , այնքան խառնակեցաւ սիրտն՝ մին-
 չև որ միանգամ պատահէր նմա ՚ի ճանապարհին ,
 կատու երևել յերևակայութեան նորա . սապէս և
 իմս երևակայութիւն ամբոխելով այսու պատահա-
 բաւ , որ միանգամ հանդիպէր ինձ՝ կարծէի զըստ-
 դասնոզս զորժոյ իմոյ տեսանել ՚ի նմա . նա՛ զիտօսս
 և զանմեղ ծիծաղս ամենեցուն յարմարէի իմու մս
 մի միայն կուսկած անաց :

Ոչ գտանելով զանդորրութիւն ՚ի ասն , չոքայ ՚ի ինդիբ Բարկէնի . գտանել ՚ի նմանէ գրարեկամականն խորհուրդ՝ զոր այնքան յօժարակամ խոստացաւ ինձ աալ ՚ի կարօտութեան : Այլ՝ զնորհակն իմում կարօտութեան զտի ՚ի նմանէ . զի՝ ընդդէմ իմ յօժարութեան , սկսաւ Բարկէն զքամբասանս ընդդէմ բազմաց , և բորբոքեաց զգայրայթ որտիս առաւել քան զառաջինն . զոր զժուարութեամբ բազմաւ սոնձելով , “ Ոչ կամիմ աւելի լսել . ” ասացի . “ զի՝ եթէ սա կամ նա ասացեալ են զքան արհամարհանաց , զհետ իմ են ասացեալ . և ոչ առ երեսս՝ զի լուայց . ընդէր ուրեմն զժուարտանելով զնոյն առ երեսս իմ , յաւելուս ՚ի ցաւս : ”

“ Բարեկամական պարտիք միայն — ” — “ Բարեկամական պարտիք այն լինէր , Բարկէն , եթէ ջանայիր լուեցուցանել զայդպիսի ընդմայրարանութիւնս , հեռացուցանելով ՚ի լսողութենէ իմմէ ըստ կարեորին . զանէ վասն մտացս անդորրութեան : Այլ ինչ և իցէ՝ որպէս ասացիս արդ խել , ոչ կամիմ աւելի լսել ՚ի վերայ բանիս . ցոյց ինձ միայն՝ եթէ կարող եղէց որոք պարապմամբ անցուցանել զձանձրութիւն առաջ : ”

Յետ ձիգ յուզմանց և անհամեմատութեան հակամտութեանց երկոցունցս , հաստատ՝ ցի ՚ի մտի զնալ զհետ ազնիւ արհեստի նախահարց մերոց . և սկսայ հանապազօրդել ՚ի վաճառանոցս : Հաճելի յոյժ եղև Պարոն Պարոյրոյ իմ այս վերջաւորու-

Թիւն , և սկսաւ քաջալերել ՚ի նոյն . զնելով ինքնին , և յորդորելով նոյնպէս և զայլս առնուել յինէն զվաճառս իմ' : Քաղցրութիւն շահու շուտով մտանալ հտուեն ինձ զցաւ զբաւօր աշխատանացս , և անդորրութիւնն առաջին տիրապետեաց կրկին մտաց իմոց : Անդուել ջանիւք կարացի առ սահաւ սահաւ յաւելուել ՚ի մթեր վաճառացս , որոյ մեծագոյն զնողն եղև Արտեմիս . յիմոյս կողմանէ յօժարէի՝ նախ քան զամենեսին , առաջի առնել և ցուցանել նմա զամենայն զոր բերէի ՚ի վաճառանոցէ . և ինքն ևս յիւրմէ կողմանէ՝ պատրաստ էր քաջալերս տալ մատաղաւորց աշխատանաց իմոց : Սակայն՝ դժուարին լինէր մեզ զալ ՚ի համեմատութիւն ՚ի զնահատութեան . զի՝ ոչ որպէս սփորութիւն է ՚ի մէջ զնողի և վաճառողի , միոյն ջանալով պահասեցուցանել և միւսոյն յաւելուել յարժէս վաճառին , այլ անզբաղաբձն այսորիկ բոյորովն :

Բազում աւուրք անորժելիք անցին այսպիսի քաղցր զբաղմամբ , որք՝ ամաչեմ խոտովանիլ , մտանալ հտուեն ինձ զԱւհազն և զսիրեցեալ ընտանիս նորա : Յաւուր միում՝ այն ինչ պատմէի Բարկէնի դյառաւաղիմութիւն և զահնկալութիւն իմ' , զարմացայ նշմարել զայլայլութիւն զիմաց նորա . զոր շոյտ պատրուակելով , ջանացաւ ուրախութիւն ցուցանել ՚ի վերայ յաջողութեանս . այլ այնպիսի կերպարանօք և հասկիչալ բարբառով , որ

տեղի տային երկրայութեան :

“Աւրախ եմ յոյժ՝ Արամայիս , ՚ի վերայ յաջողութեան քոյ . և՛ որովհետև ցանկամ առաւել յառաջադիմութեանդ , խորհուրդ մի բարի տամ քեզ՝ ուստի մեծամեծս կարես ակնունել : Բաղդ իմն է փորձոյ , բարեկամ՝ յոր թէ բարեբաղտ գտանիցիս , ուրեմն նիստ՝ և՛ որպէս իմաստունն ասէ , կեր՛նիր և ուրախ լիբ : Արդեան աշխատութիւն քոյ վաստակարեկ՝ ոչ կարացեկ ՚ի բազում ամս հասուցանել զքեզ յայն աստիճան մեծութեան , յոր այս սակաւ ավոանդ փորձ ամբարձցէ . զի՛ որ միանգամ հարկաւ որն է , այս է . ասլ զմի՛ և առնուլ զհարիւր կամ հազար :

Ո՛չ այնքան յօժարութիւն խրատու իմաստունցն՝ ըստ մտաց Բարեկենի : Հետեւելոյ , որքան սեր մեծութեան՝ կամ որ նոյն է փառասիրութիւն յորդորեաց զիս հետազօտել զառաջարկութիւն նորա Որ՛ ոչ այլ իմն էր , քան զնել ինձ զբաղտ ՚ի վիճակարկութեան փողոյ . որ ըստ Անգղիացւոց կոչի Lottery : Վաստա՛ ՚ի բաղդ՝ ըստ օրինակի Ահասբու , կամելով ցուցանել զանձն , հաւանեցայ ընդ առաջարկութիւնն . և նու իրեալ զբազմօրեայ քըրտանց իմոց արգասիս , մնացի աւուրն բաղդափորձութեան :

Որովհետև ետու՛ զրեթէ , զամենայն զոր ունէի ՚ի զին բաղդի , վասն որոյ ոչ կարացի ՚ի միւսում աւուր մեծ շուք զնել փանաքի վաճառականու-

Թեան իմոյ . ընդ որ տնաճեցան . Պարոյրեանք ա-
մենեքեան :

“Չգոյշ լիբ՝ Արամայիս , ՚ի բարեկամեղ քու մե-
յայդ մանէ ,” ասաց Գեղամ . “ և մի կարծիցես
թէ աջողութեանդ ինչ ցանկութեամբ յորդորեաց
զքեզ յայդ շապլութիւն : Աչ այնքան փող՝ որ-
քան ծանօթութիւն աշխարհի և բանի ու զործոյ
է Հարկու որ քու մոյ այժմեան մատաղ տիոց . և Հա-
ւաստի և ս եմ , զի ոչ խորշիցիս քրտամբք երե-
սացդ ուտել զհաց քոյ :

Սահայն՝ ելք իրացն ներհան գնացին կտակածանաց
Գեղամայ , և աջողեցաւ ինձ բազդ ՚ի վիճակար-
կութեան : “ Տեսեր , բարեկամ , զբարի խորհուրդն
իմ . ” ասաց Բարկէն՝ որ եկեալ էր խնդակից լի-
նել ինձ ՚ի վերայ բարեբաղդութեանս . “ միամիտ
լիբ , խորհուրդ իմ միշտ բարի եղիցի վասն քոյ .
զի ցանկամ՝ զկնի սակաւուց , տեսանել զքեզան-
կախ յու մեքէ և տէր քու մոյ բանի ու զործոյ , ”

Արդիւնք զործոյն գերախտապարտութիւն իմն
առ Բարկէն՝ բարձին ՚ի վերայ ուսոցս , յորմէ ոչ
ազգարարութիւն Գեղամայ , ոչ բարի խորհուրդք
Պարոն Պարուբայ և ոչ ակնարկութիւնք զեղան-
ւոյն Արտեմիսեայ կարացին թեթեացու ցանել , Չի՛
ոչ կարէի ժխտել ինչ ՚ի բարեկամէ , որոյ բարի
խորհրդով ժամանեալ էի այդպիսի անակնկալ
բաղդի . և՛ ոչ իշխեի շահսալ խորհրդոց այնորիկ ,
որոյ բարեցանկութեան զփորձն առեալ էի հաւատ-

տեսաւ : Այսու տեղեկութեամբ յուսամ ներդա-
միս լիցի ինձ ընթերցողն , իբրև պատմեցից զա-
ռաջագրութենէս ելանելոյ ՚ի տանէ Պարոն Պարու-
բայ , և բնակելոյ յառանձին տան :

Որովհետև զարգիս իմ մի միայն խորհրդականն ե-
ղեալ էր զողջես Բարկէն , վասն որոյ և իւր տունն
լեալ էր մերս խորհրդարանն . ուր նաև վայելի
զգուարձալի ընկերակցութիւն Պարոն և Տիկին
Ջարմայրայ . որ՝ արդեօք փոխութեամբ իմս
ախորժակի , թէ իւրեանց քաղաքավարութեան ,
յոյժ հաճոյական թուէին ինձ :

“ Յնչ լինի քեզ , Պարոն Արամայիս , ” ասաց
Ջարմայր . “ զոր միանգամ ասացի քեզ յաւուր մի-
ում . թէ՛ շատ ուրախ էի վասն ցանկանալոյդ ըն-
կերութիւն պահել ընդ Բարկէնի . և տեսե՛ր՝ ըստ
ակնկալութեանս , որպէս շուտ յառաջացար : ”
Նայնպէս և Տիկինն ցանկայր երախտաւոր հանդի-
սանալ , վասն իմումս յաջողութեան : Ինչևիցէ՛
յաւուր միում գնի բազում խօսակցութեան , խոր-
հուրդ ետ ինձ Բարկէն բնակել առանձին : “ Զի՛
ունիս արգ զկարողութիւն , և հարկէ քեզ ունել
գտեղի իմն՝ ուր կարիցես ընդունել զբարեկամս քոյ
և զայցելուս . որոց և քեզ մամանեսցէ փոխարի-
նել զայցելութիւն . և այսու եղանակաւ ծանօ-
թացիս աշխարհի և մեծացիս և ևս : ”

Անխոհեմ որպէս և էրն խորհուրդս այս , սակայն
և այնպէս սրտի մտօք հաւանեցայ կատարել : Եթէ

սահաւիկ մի գմտաւ ածեալ էի, որ՝ թէև արգարև ունէի արդ զկարողութիւն, բայց այդ բաւական պատճառ չէր՝ և ոչ իսկ պէտա ինչ ունէի, վասնելոյ զայն: Ծախել զփող՝ ի պահանջել հարկի, է խելօքութիւն. որպէս՝ և յանհարկ տեղ վասնելն է անխելօքութիւն. վերջնոյս նման էր յոյժ իմս արար: Սահայն՝ արբեալ էի ես արդ, ոչ ՚ի գինւոյ՝ այլ ՚ի մեծութենէ:

Աշխարհաստեան Պարոն Պարոյր՝ խկոյն ընդ բանալ բերանոյս, իմացաւ եթէ անշահ լինէր ընդգիտութիւն իւր. վասն որոյ կարճ կորեալ զխոս իմ, “Առաջադրութիւն քոյ՝ Արամայիս, բոլորովին ներհակ է,” ասաց, “կամոց իմոց. որպէս և գիտեմ բարեկամաց և Մեծաւորի քոյ եղիցի. վասն որոյ խորհրդատարեցից զքեզ ՚ի բաց կալ անտի. ապա թէ ոչ՝ վկայ լեր ինձ, զի անպարտ եմ ես ՚ի հետեանացն. քոյ բարին դու գիտես:”

“Չինչ պակասի քեզ ՚ի մեր տան,” ասաց Տիկինն լցեալ աչօք. “ունին ինչ գանդատելոյ. չընչին դու մարն արդեօք երեկեան՝ այդպէս շոյս մտաւնալ ետուն քեզ զբարեկամս քոյ:”

Յանուն բարեկամի՝ սկսայ աստ և անդ տկանել, և զոր ցանկայիս ոչ կարացի տեսանել: Աւուրբ յառաջ՝ և ոչ կասէի արդեօք ՚ի խնդիր ելանելոյ ցանկացելոյս, մինչ ՚ի սենեակ իւր իսկ անխտիր. այլ՝ առաջադրութիւնս սերկեան, խորդութիւն իմն ածեալ ՚ի վերայ՝ չներէր և ոչ միայ քայլափոփ

առնուլ ՚ի կողմն այն կոյս :

“ Ասոր զու մեզ ողջիս արամացուցեալ էս ,
Արամայիս , ” ասաց Տիկիկնն կրկին , “ և մանա-
ւանդ ” — “ Արամիս ուրբի է եղեալ . ” ասաց
Արայ իսկոյն . “ ապա թէ ոչ՝ պատրաստ լինէր քեզ
հանդիպելոյ . ինչ և իցէ՝ ուր և եղիցիս , ցանկամ
քեզ յաջողութիւն ՚ի սրտէ : ”

“ Ո՛չ լուար ձայնի իմում , բարեկամ . ” ասաց
Գեղամ . “ ահա տեսանեմ զյառաջարան խորհրդոց
քումդ կարծեցեալ բարեկամի . երթ , այլ զգոյշ
լեր ՚ի վերջարանութենէն : ”

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Բ .

Ա՛նկոսավարութիւն :

Մի ըստ միողէ պատմութիւն անցից՝ որ անցին
ընդ իս ՚ի սակաւօրեայ ինքնագլուխ կառավարու-
թեանս՝ կամ լաւ և ստեղ անկառավարութեանս ,
ձանձրոյթ ածցէ Ընթերցողի . որոյ վասն հարեան-
ցն անցեալ պատմցից , թէ առաջին փոյթ իմ եզե-
վարձեւ զփոքրիկ առն մի վասն բնակութեան . որ
անհաճոյ երեւցաւ Բարեկամիս , և խորհրդատրեաց
զմիւս մի մեծագոյն՝ վասն առաւել օղաւորութեան
Յետ այսորիկ կամեցայ ունել զսպասաւոր մի ՚ի վար-
ձու , որում նոյնպէս ընդդիմացաւ պատճառելով
զսովորութիւն երկրին՝ որ է ունել զյատկացեալ

սպասաւորաւ իւրաքանչիւր գործ . վասն զի՝ սոց-
գութիւն սպասաւորացո որպէս և բաւոր երկրակա-
նաց . կախեալ է զԺաղրայի սնտեօք . յորոց մին՝
եթէ հպիցէ ՚ի հաց , կորուսանէ զազգութիւն . և
միւսն՝ նոյնպէս կորուսանէ զնոյն , թէ ճաշակիցէ
զհպեալն քոյ կամ նորա :

Այսպէս ուրեմն՝ հետեւ յով սովորութեան , փո-
խանակ միոյ պարտաւորեցայ ունել զբազում սպա-
սաւորա . որք՝ ըստ չափու բազմութեանն , այն-
չափ և առաւել մեասարեր լինեին : Եւ ոչ վարձ
սոցա էր այնքան չնչին՝ որքան Բարկէն ապահա-
վեալն էր ինձ ՚ի սկզբանն . զի՝ արտաքոյ վարձուց,
ունեին ևս զսովորութիւն խորելոյ յամենայնէ՝ որ
միանգամ ՚ի ձեռս իւրեանց զնեալ լինեին . և որ՝
ըստ սովորութեանն , համարեալ էր չո՛չ շահն իւ-
րեանց . այն ինչ ճշմարտապէս ոչ այլ ինչ էր՝ քան
զկողոպտումն ստացուածոց տեսան : Հանդիպեալ
ուրում սպասաւորի միոջ՝ որ նստեալ առ ճանա-
պարհաւ քերէր զօրօճ կամ զո՛վրիս և լիզոյր ան-
տի , իմացաւ զպատճառն՝ թէ չկարելով այլ իմն
եղանակաւ խորել ՚ի գործաւնութենէն , կարեալ
էր զայն եղանակ առ զանցառու զսովորութեամբն
չգտանել : Այսպէս և ես չգտի զմին սովորականց
ի ծառայութեան իմում :

Չկնի կարգադրութեան սպասաւորաց , պարա-
պեցաք ՚ի հանդիւրձանս տան . հոգալով զպիտոյն
հարկաւորս վասն հանգստութեան . այլ՝ և յայսմ

ներհակ գառ ինձ Բարիէն, և եցոյց թէ պարտէր ինձ գնել և զայլս որք՝ եթէ ոչ առ այլ իմն, զէթ՝ վասն զարգարանաց էին հարկաւորք: Անսացի ուրիմն բարի խրատաւորն, և պատաւորեցայ այսու ազագաւ յաւելուլ զարձեալ ՚ի թիւ սպասաւորացս, զի սրբեալ պահեսցեն զայնոսիկ:

Այսպիսի վայելուչ գրազմունք՝ ոչ ներեցին ինձ գրազում աւուրս, հանդիպել ումք ՚ի Պարոյրեանց, մինչև Գեղամ ինքնին եւ ինձ յայցելութիւն: Տհաճութիւն իմն կամ զթախծութիւն կարէի պարզ նշմարել ՚ի դէմս նորա, սակայն ոչ համարձակէի հարցանել զպատճառն: Վասն զի՝ կորուսեալ էի գրարեմտութիւնն շնորհակալու սրտիւ ընդունելոյ գրարի խրատ բարեկամաց, և դառն թուէր ինձ յանդիմանութիւն. նա՛ նշոյլ իսկ այնմիկ:

“ Այսպիսի բաղդի միշտ ոչ հանդիպել լինի, Աբամայիս. ” ասաց Գեղամ. “ զգուշութեամբ պահեա՛ զոր ունիս. և ՚ի տեղիս անհարկս մի վատներ շոյլարար: ”

“ Ուրիմն և դու՛ Գեղամ, մի ՚ի տեղիս ունայիս վատներ գիրաւս քոյ, ”

“ Ա՛, սիրելի՛. ևս ոչ երբէք կարծէի՝ եթէ բարեկամական իմս ազգ դառն թու իցի քումդ ախորժակի. սակայն յուսամ՝ որպէս և բուրբոլ սրտիւ ըզձամ, զի մի երբէք կարօտասցիս այնմիկ: ”

Զկնի մեկնելոյն՝ հաւատացոյց զիս բարեկամս, եթէ տհաճութիւն Գեղամայ ոչ այլ ինչ էր քան

գնախանձ ընդ փառս իմ . և առ ՚ի քամահանս այնորիկ , խորհուրդ ետ ինձ կոչունս ասնել և խըրախութիւնս կատարել : Եւ՝ առանց սպասելոյ իմում հաւանութեան , պատրաստեցաւ ինքնին ՚ի գործ դնել զառաջագրութիւն իւր :

Յոյժ մեծակոչ եղև խրախճանն , և՝ ըստ քմաց բարեկամիս , յոյժ շքեղաշուք . զի՝ ոչ գոյր պակասութիւն իմիք : Համադամ ուսելիք և բնգիլիք , շքեղ լուսաւորութիւն և երաժշտութիւն հանգերձեալ էին ըստ բաւականին խոհականութեամբ իւրով . և զուարթութիւն կոչնականաց՝ յայտնի ապացուցանէր զհաճութիւնն զոր գոսյին : Այսպիսի զուարճութեամբ ուրեմն անցաւ զիշերն ՚ի գրլուխ . այլ՝ իրաւն ասել , ոչինչ բերկրութիւն զգացի ես : Չի՝ ելով կոչնաւեր , պարտաւորելի՝ առ ՚ի շահել զսէր ամենեցուն , միտ դնել անընդհատ ցանկութեան կոչնականացս . որոյ ՚ի արիտուր վայելիցի զսասիկ զլիացաւ առ մարդիւ , որ և էած զկիսատ հիւանդութիւն ՚ի վերայ իմ : Երանի՛ թէ այս միայն լինէր վարձ իմոց աշխատանաց . այլ այդքան բարերարդ չգայ : Չի՝ եկն Բարիկէն պատմել ինձ զոր միանգամ լուեալն էր առ գուրս , ՚ի մասին խրախճանի իմոյ :

Եթէ չգոյր այլ իմն հնար յաւելլոյ ՚ի զլիացաւ , շողակրատութիւն Բարեկամիս միայն բաւական էր ՚ի նոյն . զոր առ ՚ի կարճ կտրել յայտնեցի նմա զանհանգստութիւն իմ : Սակայն՝ զսն-

ժութու թիւն նորա տեսանելով առ նոյն , պարտաւորեցայ ՚ի վերջոյ յայտնել զանախորժութիւն իմ ՚ի լսել և ևս : Սակայն՝ որքան փոքր որ լսեցի , զեռ ևս բաւական էր ՚ի պղտորել զմիտս իմ ընդդէմ ոմանց , զորս ճանաչէի իսկ ոչ : Վաստակ յանձն առնուել , ծախել զփող անխնայ , ջանալ շահել գտեր , և ՚ի վերջոյ ծաղածանանի լինել պարագորգաց :

Ինչ և իցէ՝ ելի յերկային ՚ի ինդիր Գեղամայ , և զանգատ կալայ զնմանէ վասն շնորհայանալոյն ՚ի հանդիսի իմում : Արայ պատճառեաց զՅԵՐԵԻ որում ոչ հաւանելով , “ Ինչ . ողջ ևս յԵՐԵԻ էիք լինալ . ” ասացի : “ Ո՛չ , Արամայիս . ” զարձոյց Գեղամ . “ Ճշմարիտ պատճառ չգալոյ մերոյ էր , չտալ քեզ տեղի տակոյ առ յապոյս՝ թէ և մեք պատճառ եղաք քում : միտառ . և՛ կամ շառ ևս ասել , չկամեցաք ներկայութեամբ մերով քաջալերել զքեզ ՚ի շառ իզ՝ որ շահ բերել չունի քեզ Գիտեմ՝ զի ոչ կարօտիս խրատու , որպէս յանցելու մն առացեր . վասն որոյ՝ մի համարիցես զիս ասել ինչ , քան զյայտնութիւն ազատ մասց իմոց : ”

Գրան է յամենայն ժամ խրատ՝ այլ առաւել զառնազոյն յորժամ մատուցեալ լինի ՚ի տարածամ պահու : Որպէս հիւանդի՝ ՚ի սկզբան առաւել զառնանայ ու մզ առողջացուցիչ դեղոյ , մինչ ՚ի գայբանալ և խոշտանգել խօթութեան՝ քաղցրանալ այնուհետև նորին զառնութեան . սոյնպէս և աս-

սացելոյն բարութիւնն հառնանայ յոյժ խրատ ՚ի սկզբնաւորութեան ակտիւն , մինչև յանցանել զայրութիւն՝ խելքն ՚ի գլուխ եկեալ , ինքնին ելանել ՚ի խնդիր նորուն :

Այս օրինակ հիւանդութիւնն իմ՝ որ յանակնկալ վիճակարկութենէ անտի , գեա ՚ի սկզբնաւորութեան ելող , իրաւ ՚ի յոյժ անախորժ առնէր զխրատ՝ թէ և ՚ի ճշմարիտ բարեկամէ մատուցեալ : Բաց յայսմանէ՝ բարի խորհուրդքն և ս իմ բարիբարեկամիս , միշտ առ ներհակն մատակարարեալ անախորժագոյն և ս առնէին զնոյն : Խոյս ետու ուրեմն յամենայնէ՝ որ միանգամ անախորժ թուէր ինձ , և սրտի մտօք հետեւցայ Բարիկենին ազգաբարութեանց . որ՝ միշտ նորանոր հանգերձեալ զբուարճութիւնս ՚ի մէջ նորածանօթ բարեկամաց , ոչ ներէր ինձ և ոչ զժամ մի միտ զնել զործանութեանց իմաց :

Բայց՝ հիլ է կարացեալ ընդդէմ բնութեան մարտնչել , որ ես կարողանայի : Զի՝ ամենայն ինչ որ շնորհեցաւ մեզ ՚ի բնութեան , վասն անդորրութեան են և սփոփանաց . զոր պիտի ՚ի կիր արկանել ըստ կարգադրութեան Նախասահմանողին բնութեան . ուստի՝ յանցանել մեր ըստ շտի , խառնակեմք զբնութիւն և ածեմք աւեր ՚ի վերայ : Որպէս և ես՝ զգիշերս ՚ի ցերեկ փոխարկելով , և զպէտս կենաց ՚ի զեղիսութիւն , շատ շոյս զփորձ առի իմուսն կարողութեան : Անհարկ եղիցի ինձ յաւե-

լու, թէ հիւանդութիւն սաստիկ և երկարատև՝
եղև հատուցուին անմիտ ընթացիցս :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Գ .

Ա Ղ Մ Ն Մ :

Ձիգ և շատ ձիգ արդեօք տեսել ունէր պատ-
ուիրանազանցութեանս իմոյ պատուհաս՝ որում և
արժանին իսկ էի, և զուցէ ադետալի իսկ առնոյր
գհատարած, եթէ չէր խնամ տարեալ Պարոյրեանց
ի ժամու կարօտութեանս : Ձկնի աւուրց անզգայ-
ութեան՝ յորս անհնար է ինձ ՚ի յուշ ամել ինչ,
տեսի գրեզամ առ երի բարձուս բազմեալ յա-
թուսուջ : Կիրտեցի ՚ի յուշ ամել զանցեալս, այլ
ի զուր . ցանկացայ հարցանել, սակայն և այն-
պէս արգել գրեզամ . յայտնելով զպատուեր բժշկին
առ այն :

“ Առ վաղի՝ յուսամ, ժամանակ շատ գտցուք
խօսելոյ . այլ այսօր պարտ է քեզ լուութեամբ ան-
ցուցանել, և մի գրադեցուցանել զմիտս քոյ . վասն
որոյ կ'ոց հանդարտ մինչ ցայն ժամ : ”

Չ'անացայ ըստ ազգուութեանն ոսնձ արկել բը-
նու թեանս, սակայն ընդ վերադառնալ ուշոյ յի-
շատակիս առ սակաւ սակաւ, սիսան և միտք իմ
աստանդել : Յիշեցի զԲարկէն և զնորընծայ բա-
րեկամս՝ որ պար ստեալ զինև զօրամենայն զուար-

Տանային . յիշեցի զվերջին գիշերն զոր լուսացու-
ցաք , զթու լութիւնն ի լոյս տունջեան , և զՎերմ
որ յետ այնորիկ անկաւ ի վերայ իմ . այլ զչնի այնր
վե՛հ մեծ անկաներ ի մէջ յիշողութեանս :

“ Ո՛ւր է Բարկէն , ” գոչեցի . յետ ընդ վայր
ջանահար իննելոյ ի յուշ անկէլ զանկեալն ի մը-
տացս . “ հւր է նա ” Առ այս բան զէմք Գեղու-
մայ այլագունեցան , և մատամբ առ բերանսին նը-
շանացի առնելով ինձ ի լուսել . “ Ասացի քեզ սպա-
սել մինչ առ վաղիւ , ” ասաց զհնի սակաւ իկ լը-
սութեան . “ և յուսամ որ անսայցես . զի մի գարձ-
ցի հիւանդութիւն քոյ միւս անգամ ” :

Չիզ ժամանակ անցաւ խորին լուսութեամբ յեր-
կոցունց կողմանց . և ընկողմանեցաւ Գեղամ ի վե-
րայ ակտոսոյն , կափուցանելով զաչս իւր . թերես
և յորդորել զիս ի նոյն : Ջանացայ հետեւել օրի-
նակին , սակայն քուն փախուցեալ էր յաչացս .
ուստի յայնկոյս և յայնկոյս շրջեցիլով , նշմա-
րեցի զստուեր իմն ի սրահին : Հետաքրքրութիւն
մղեաց զիս ի հետադոտութիւն . որոյ վասն մերթ
յայս և մերթ յայն կողմն անկանելով՝ առ ի փոր-
ձել եթէ ննջէր պահապանն իմ , ելի հանդարտո-
րէն ի մահճէս և յուշիկ մերձենալով անշշունչ —
Ո՛վ . — կարող թնչ իցեմ մոռանալ զտեսիլն զոր
ա՛ սի . — Արտեմի՛ս — ի սրահի իմու՛մ — ի ծննկա
իջեալ — և ազօթմատոյց ի ձեռին : Կարծեցի առ-
աչօք ինչ տեսանել . արորեցի զաչս և սկանե-

ցի կրկին, սակայն նոյնն էր՝ նոյն ինքն գեղանին, «Ո՛ր ազաշնորհութեան», գոչեցի. և անկայ թալկացեալ:

Թնդիւն անկմանս բաւական էր ՚ի շրուցանել զմին, և զարթուցանել զմեռն. որք և հազ ճեպով կտլեալ տարան զիս առ մահիճս, ուր անկեալ ծածկեցի զերեսս: Զկնի սակառուց ողի առեալ, «Գեղամ, Գեղամ», — գոչեցի. — «Եթէ այս օրինակ խելագալեսցիս, Արամայիս —» — «Ոչ Գեղամ, ոչ չեմ ես արդ խելագարեալ. անցու խելագարութիւն իմ առաջին: Յերազի էի՝ Գեղամ, իրաւի յերազի: Պատրեցայ —» — «Յուչ՝ Արամայիս, գոր յիշեցիս քեզ զպատուիրան բժշկին, թէ կամիս առօղջանալ:»

Սակայն շարժեալ ելով անգր քան զչափ, ոչ կարացի խկ և խկ հանդարտել. այլ տռեալ անցս զգացողութեան, հեղի հեղեղս արտասուաց: Զկնի զազարման՝ գոի զԳեղամ միայնակ ընկողմենալ ըստ առաջնոյն, որում և ես շատ շոյտ հեռեցի. թեթեացեալ գոլով զլիտոյս: Զարթեայ առ վաղիւ կազուրեալ ոգւով, և տեսի զՊարան Պարոյր առ երի իմ բազմեալ: Որ՝ զկնի բազմաց քաջալերական և յորզորական բանից, «Այս առաջին զամ չէ», ասաց. «որ տքնեալ եմք ես և իմայինք առ սընարիւ քով: Արամայիս. այլ — ինչ և իցէ՝ մի խոովեսցի սիրտ քոյ, թէ զյանդիմանութեան ինչ ունիցի՞մ զբան առ քեզ, Քամեալ ես բաւականին

զմբուր պատուհասի պատուիրանազանցութեանդ ,
և քաւ լիցի ինձ յաւելուլ ՚ի նոյն : Պարտ է քեզ
ինքնին ընարութիւն առնել արգ ՚ի մէջ բարւոյ
և չարի , և շահ անձին քաղել ՚ի նեղութենէդ .
շնորհակալու սրտիւ ընդունելով զայն , իբրև զխր-
բատ մատուցեալ ՚ի բարեբարէն . որ ' յանդիմանէ
զորդի զոր ընդունի ' :

“ Խրատն զոր ունիս քաղել ՚ի պատահարէդ այս
է , Արամայիս . մի երբէք պարապ մնալ , զի պա-
րագութիւնն է մայր ամենայն չարեաց և թըշ-
ուառութեանց . զորոյ զփորձն առեր քաջ՝ երբ որ
քոյ օրինաւոր զորձն թողեր և պարապորդութեան
զհետ զնացեր : ‘ Քրտամբք երեսաց քոց կերիցես
զհաց քոյ ’ ասաց Ամենազութ Ստեղծողն ցմարդն
առաջին . զոր՝ ուղիղ դատողութեամբ և արդեան
փորձառութեամբդ կարես վկայել , թէ վասն բա-
րութեան մարդոյն օրինադրեաց : — Միւսն այս է՝
զի անխախտ պահեսցես զկարգ բնութեան սահմա-
նեալ ՚ի Մարդասիրէն . որ՝ ողորմածութեամբ իւ-
րով կարգեալ է զցերեկ վասն աշխատանաց , և զգի-
շեր՝ հանգստեան . զոր ՚ի խախտելի՝ մնասես քու մզ
բնութեան . նոյնպէս և պարգեւեալ է դատաս բա-
րութիւնս վասն պահպանութեան կենաց . որովք
պարտիս գոհանալով բաւականանալ , և մի տնջալ
համեղութեանց . զի՝ թէ առ անգամ մի կորուս-
ցես զբաւականութիւնդ , տնջն զհետ համեղու-
թեանց երթալով երթայ և զօրանայ . որով և կա-

բուսանեա զախորժակդ : Բայց յայտմանէ՝ Համե-
ղութիւնքդ այդոքիկ առ սահաւ սահաւ թուեա-
ւորելով . հիւանդութիւնս բազմատեսակս ածեն
ի վերայ և կարճեն զկեանս : ”

Չկնի սահաւուց եթող զիս Պարոն Պարոյր և
զնաց . բայց իւր աստութիւնքն ոչ գնացին ի մտացու
Ըշխարհատես և փորձաած մարդ որպէս էրն՝ քան
զայս յարմարագոյն ժամանակ ոչ կարէր գտանել
վասն տպաւորելոյ զբարի խրատս իւր ի մտի իմում :
Վասն զի բարձեալ էր հիւանդութեան զպարտակն
անմտութեան ի մտաց իմոց . և վերածեալ ի յիս
զբարեմտութիւնն իմ տառաջին : Ո՛վ անխմանա-
լի բարութեանն , որ զհիւանդութիւն անգամ վասն
բարութեան մարդոյն պատշաճեցուցանէ :

Սկսայ ես ինձէն խորհել ի վերայ անցեալ ըն-
թացից իմոց , և զարհուրեցայ . նկատելով զվիճն
մեծ բացեալ աստաջի իմ . յոր զահալէժ արշա-
ւէի արգիօք , եթէ հիւանդութեան չէր զկայտը-
տեալ : Ոչ միայն շնորհակալ եղէ յամենամեծ
Ի՛նն՝ որոյ անքուն աչք տքնին հանապազ և յիմ
պէս անարժան էակի վերայ , այլ և բոլորով սըբ-
աիւ մաղթեցի՝ փրկել զիս ի փորձութենէ՝ ևս և
յստ յսպայս :

Ի խոհալ իմում , տեսի զի Պարոն Պարոյր զանց
էր արարեալ բոլորովին առնել զյիշատակութիւն
ինչ զԲարկէնէ . այլ Պարոն վաճաղն արդէն զգու-
շացուցեալ էր զիս կամիրաւ , հեռի մեալ ի վատ

ընկերաց • զորով զանց առնելով՝ հասեալ էին ինձ
արգեան նեղութիւնքս : Ինչ և իցէ՝ ժամանում
Գեղամայ թեթեացոյց զմիտս իմ ՚ի վարանմանէ :

“Չի՛նչ հոգք ամբոխեն զքեզ, Արամայիս •
ամիսի կալ զմիտս քոյ, բարեկամ, — օ, ներս-
դութիւն, սգալիցայ —” — “Ո՛չ, Գեղամ, ո՛չ-
դու նոյն ես որ էիր, ես սղալիցայ • բայց միայն ՚ի ճա-
նաչողութեան իմում, այլ ո՛չ յընտրութեանս •
և՛ թէ սէր քոյ առաջին անյողդողդ իցէ առիս, ա-
հա՛ ձեռն իմ, ” — “ Բաւական է, սիրելի • ըստ
պարտականութեան իմում զգուշացուցի զքեզ մինչ
՚ի վերջն, որում եթէ ունկն մատուցեալ էր քոյ
թերեւ և փրկէիր ՚ի տառապանացդ • սակայն՝ ըստ
իմ կարծեաց, փորձութիւն՝ թէ և փոքր ինչ նե-
ղութեամբ, հարկաւ որ է վասն օգտի մարդկան :
Որպէս ոսկի՝ որ որքան մաքուր և իցէ, փորձու-
թեամբն ՚ի բովս առաւել մաքրի յտակութեամբ-
տոյնպէս և մարդ՝ որքան մաքուր և իցէ, փոր-
ձութեամբ նեղութեան առաւել մաքրի պայծա-
ռութեամբ : ”

“Այլ՝ ո՛ւր է Բարեկէն, ” հարցի ցԳեղամ •
“ զիմորդ ցարդ չէ երեւցեալ : ” — “ Թերեւ և
կարծէր թէ չես ազրելոց, Արամայիս ” ասաց Գե-
ղամ ծիծաղելով • “ սակայն՝ աչինչ երկու անամ թէ
ընդ առնուլ զընդ առողջութեանդ, ընդ հուպ
եկեացէ խնդակից լինել ըստ օրինի սեռն բարե-
կամի : ”

Որպէս ասաց Գեղամ, նայեալսն և եղև . զի հուս-
 ընդ մեկնիլ նորա, երևեցաւ Քարկէն . և կամե-
 ցաւ քաղաքավարել ըստ առաջնոյն : Բայց խելոյն
 յայտնեցի նմա պարզարար գորոշմանէ մասց իմաց .
 և խնդրեցի զի և ինքն քաղաքավարեսցի ընդ իս-
 ըստ առաջնոյն, մինչ էիս ՚ի տան Պարոյրեանց :
 “ Որ միանգամ անցք անցին ՚ի մէջ մեր՝ զհնի տարա-
 բազդ բարերազգութեանս, որ ՚ի վիճակարկութենէ
 անտի, համարիմ ես զամենայն իրբև զչեղեալ . և ակն
 ունիմ տեսանել զնայն և ՚ի քէն : Որքան մտերմու-
 թիւն որ կայր ՚ի միջի մերու՞մ՝ նախ քան զյիշեարս
 զիսուած, ցանկամ զի սոսկ նոյնքան մնացէ և
 ոչինչ աւելի : ”

Գուն գործեաց Քարկէն շըջել զմիտս իմ, այլ՝
 անդրգուելի գտանելով, ել յերեսաց իմաց սպառ-
 նալեօք :

Գ Լ Ո Ի Լ Ս Ի Գ .

Յայտնութիւն :

Յետ Քարկէնի գնալոյն՝ յուզմունք անհնարինք
 պաշարեցին զիս միւս անգամ, խորհէի և խորհէի՝
 և զՔարկէնին արարողութեան շարժառիթ ճանա-
 շել ոչ կարէի : Քաջ ՚ի վերայ հասեալ արզէն
 եթէ գիտու՞մ նորա ՚ի յորդորելն զես ՚ի վիճակար-
 կութիւն կամ բաղդափորձութիւն, ոչ այլ ինչ

էր քան թէ նուազեցուցանել զչնչին գրամագրութեալ իմ, ուստի՝ յանակնկալ դիպուածին զգիմակ լաւամարդութեան զգեցեալ, զուն զործեալ էր տակաւին ՚ի զուեւ հանել զչարեկամութեան իւր դէտուսն, բարեկամութեանն սուրբ անուամբ:

Չպատճառ այսր ամենայնի անհնարին լինելով ինձ իմանալ, ոսանուի յայտ սակսի միոյ կործեաց ՚ի մուսն. երբեմն համարելով՝ թէ խանդ ընդ յաջողութիւնս աշխարհային մեծութեան զբռեալ իցէ զնա յայն. և երբեմն՝ թէ սիրելի լինելոյս աղազաւ. սակայն՝ և ոչ այդոքիկ էին բաւականին առիթ այգալտի ձեռնբրթութեան. զի՝ ամենեցուն թողեալ է արձակապէս հասանել երկոցունցն ևս, ջանիւ աշխատանաց՝ առաջնոյն, և քաղցրութեամբ վարուց՝ երկրորդին:

Ծիտեմն մտացս աւելանալով, ՚ի միտս անկաւ Պարոն Աւհագն. և սկսայ զգողանի հարկանել վասն համարոյն՝ զոր ունեի տալ նմա զգործոց իմոց: Բայց և այնպէս՝ յես բազմաց մտտանջութեանց, քաղցր մխիթարութիւն իմն եկն ՚ի վերայ իմ, ՚ի յիշատակ երջանիկ առբցն՝ ընդ երգաւ նորա անցուցելոց. և սկսայ առ աչօք սեփեւ երագել վասն ապագայից:

Յայսմ զուարճալի երեակայութենէ զարթեաց ժամանամբ Գեղամայ, որ ախորժեի զիմօք մատուցեալ, “Աչքդ լոյս” սասց, “Աբամայիս. ահա ցանկացեալն քոյ ՚ի բազմաց ժամանակաց.”

և մատոյց ինձ զթուղթ մի՝ զոր խնայն ծաննայ Պարոն Ահազագնին գող : “ Կեք և ս ընկալաք ՚ի նմանէ գյատուկ գիր , յորում՝ զկնի զանազան բանէրից , յաւելու ծանուցանել զվերագառնայոյն իւրոյ առ մեզ . ու սաի՛ ըստ զբութեան իւրում , ակն ունելի է տեսանել զնա յայտ քանի աւուրս վասն որոյ կրկին աչքդ լոյս : Յանկալով լինել աւետարեբ այսպիսի ուրախարար լրոյ , եկի ես ինձէն բերել զգիրդ . վասն որոյ՝ թողում զքեզ վերստին , առ ՚ի տալ քեզ Հանդարտօրէն վերժանել զնոյն . որ ինքնին պատմեսցէ զամենայն : ”

Կորձ թէև երն Պարոն Ահազագնին նամակ , սակայն և այնպէս ունէր զանբաւութիւնս զբուցաց պարունակեալ . վասն զի՝ սովորութիւն ունելով կշռելոյ զամենայն զբառս , իւրաքանչիւր բառ քիւր զոգցես զբան իմն նշանակէին : Զկնի պատմելոյ զճանապարհորդութենէն և զժամանմանէն ՚ի — . յիշէր ազա զանցս քաղաքին , որ անկեալ գորով ՚ի ձեռս թշնամեաց , խցեալ էին զանցս Հաղորդակցութեան բոլորովին . թոյլ տալով մտանելոյ միայն , այլ ոչ ելանելոյ :

“ Ոչինչ զարմանք ուրեմն , ” յաւելոյր ասել . “ վասն շքնկալնոյ զպատասխանի զրոյս ՚ի Կեծաւորէզ յայնքան ձիգ ժամանակ . կամ՝ յապագելոյ զիմն ցարզ : Իսկ՝ արդ բարձեալ ելով կասկածանաց , տուաւ և անցից արձակութիւն . վասն որոյ փութացոյ ծանուցանել զի ՚ի մօտոյ ունիմ վի-

բաղառնաւ յայդր . իմայնովք հանդերձ . զի իմ
ախարժակ չունի ինչ հակուծի առ բանակս զօրաց,
ըստ Մեծաւորի քում . որ՝ որպէս թէ ըստ Աննի-
բաղայ ծնեալ իցէ ՚ի նմին , առ ոչինչ զրէ զան-
ձին զվտանգ . խաղաղութեան երկրին միայն միտ
եղեալ :

“ Ա՛ղջ լեր ՚ի Տէր , որպէս և մեք ամենեքեան
ողջ եմք . և միշտ յիշեմք զգեզ :

Վոյդ որպէս միշտ .

Վ Ա Հ Ա Գ Ն

Այս սակաւ ասող գրու թիւն՝ ո՛չ յագեցոյց զմիտս
իմ մի անգամ ընթերցմամբ , վասն որոյ՝ կրկնեցի և
երեքկնեցի , սակայն սակաւին անյազ մնացի . զի՝
անպատշոյճ թէև երևէր , ունէր յինքեան պա-
րունակեալ զամենայն որում անձկայիս տեղեկանալ .
մանաւանդ վերջի բառն յիշէ՛՛ . ո՛վ մտիթարու-
թեանս :

Ուրախութիւն իմ տեսաց և մինչ ՚ի զիշերի .
և ՚ի քուն անգամ երազէի զգրութիւնէն : Ուստի՝
յարեայ ընդ առաւօան մեծապէս կազուրեալ , և
զոգընք ապաքինեալ . և ակն ունէի նորանոր լրոց
ուրախարարաց : Այլ՝ ո՛վ դառն աշխարհիս . ո՛ր
այն ուրախութիւն՝ որ անխառն եկեոցէ ՚ի վերայ
մարդոյ : Չի՛ ՚ի մէջ ուրախութեանս և բերկրալի
ակնկալութեանս , եկին մարդիկն ամենայն յորոց
յապատիկ գնեալ էի զբազում իրս՝ և իսնեցան զի-
նև . որք՝ ըստ խոստովանութեան ի բեանց . հնա-

իւր Բարեկենի միայն՝ տուեալ էին զայս գրոհ յիմ վերայ : Զի՛ առ ՚ի քէն վրիժուց անցելոյ առւր , համբաւ հարեալ գմբձ ՚ի մահ հիւանդութենէս , կուտեալ էր զամենայն զպարտատեարս ՚ի վերայ իմ :

Որովհետեւ շունէի զճար դէմ գնելոյ պահանջից պարտատեարց՝ քանզի սպառեալ էր դրամն իմ ամենայն , անկայ վերտօնն ՚ի վարանս , և կորուսեալ զզուարթութիւն իմ առուօտեան , անկայ ՚ի մահիճս միւս անգամ : Աոր յիշեցի զխրատ Պարոն Վահագնի վասն ընտրութեան ընկերաց , նոր փոշիմանեցայ վասն շահալոյ գհետ այնորիկ , և ՚ի գառնութեան սրտիս զսչեցի . “ Ո՞վ Աւահագն , Աւահագն :

“ Ա՛ , Արամայիս . և ուստի լուար զգարտենէ իմմէ , ” գարձոյց Աւահագն՝ զուարճալի գիմօք ելլաներով ՚ի վեր . “ Արդ իսկ իջի ես ՚ի նաւ , և հարցանելով եկի զքեզ գտանել . և զարմանամ եթէ ո՞վ պատմեաց քեզ : ”

Գայուստ բարի հրեշտակի՛ թերեւս և ոչ առուել մխիթարութիւն բերէր ընդ ինքեան ՚ի ժամուս , քան զՊարոն Աւահագնին : Աչ կարացի իսկոյն հաւատալ տեսութեանս , կարծեցի խելացնորութիւն եկեալ ՚ի վերայ . և սկսայ բռնորիւ զմիտս : Այլ՝ նոյն էր , նոյն ինքն Աւահագն . որ զուցէ յիմ պէս յապշութիւն զբաւեալ , գիտաւեալ էր առ զլիտով սանդխոցն : Ստատկութիւն

դրացմանը՝ թանկ ետուն ստիցս • թուեայ, անկայ
զլանջօք նորս, և եզէ անյու շ :

Գ. Լ. ՈՒԽԻԵ
ԵՆ :

Խնամովք Պարոն Աւհագնի՝ ոչ ընդ երկար ան-
ւեաց ուշազնացու թիւնս : Եւ՝ իբրև յիսկի, ան-
սի զնա՛ ի խորին մտածութեան Տեսն սուեալ զգը-
նալ ՚ի սրահի : Սակաւ բառքն քաղեալ ՚ի բերա-
նոյ կրպակաւ որացն, և Հանգամանք ասնս տուեալ
էին նմա՛ ՚ի սակաւ միջոցի անդ անզգայութեանս,
զբաւական ծանօթութիւն զանցելոց կենաց իմաց •
որպէս և որոշելոյ և վերջաւորելոյ վասն ապաւնոյն :

“ Արդէն լուեալ էի՛ Արամայիս, զասանձին
բնակութենէդ, ” ասաց Պարոն Աւհագն բազմե-
լով առ երի իմ, “ որ և մասնաւորապէս փութա-
ցոյց զվերադառնալս • սակայն — ինչե իցէ — զու-
միայն խնամ տնոր առողջութեանդ • ” շարունա-
կեաց հատկելալ եղանակաւ, Ըննալով թաքու-
ցանել զթախծութիւն իւր և երկիլ զուարթա-
զին, “ դու Ըննա՛ կազգութիւլ զքեզ, և թող իմ
հոգ լիցի ամենայն : Երթամ արդ պատրաստել զան-
դի, և ապա եկեալ տարայց զքեզ ՚ի տունն : ”

Ո՛չ յիս բազմաց դարձաւ Պարոն Աւհագն,
և առաքեաց զիս պատգարակաւ ՚ի տունն • ուր՝
բոս ակնկալութեանս, Հանդիպեցայ ամենեցունն :

որում ցանկայի հանդիպել : Անդ առ զբան՝ սպասեալ Քնայր ինձ զորովագութ Տիկիինն, առ ՚ի ձեռն տալ ՚ի վերելս սանդխոց . ՚ի միւսոյ կողմանէ շուրջ պատեցին զինե զերմականին, և անձկային ընկալնուլ զկարօտեալն համբոյր . և՛ ահա իջանէր Սաթիւնիկ օգնել մօր իւրում ՚ի վերելս իմ : Միւթարութիւն այսպիսի չէր իմ ճաշակեալ ՚ի բազմաց հետէ . ուստի՛ որպէս թէ նոր ոգի առեալ, սկսայ ինձէն ելանել ՚ի վեր :

“Ես չեմ մոռացեալ քոյ տուած դասերն, Աբամայիս,” ստաց Սաթիւնիկ քաղցրերես զիմօք . “քանզի՛ ՚ի հեռաւորութեան անգամ պարագէի միշտ ՚ի վարժել զայնս :”

Այս միամիտ ասութիւն զազգուութիւն մեծեա զհասեալ սրտիս, և անդորրութիւն պղտորեալ մտացս : Զի այնու սպահովացայ, թէ ընդ դասերին և զգաստունն ունէր ՚ի մօր : Երանի՛ թէ և ես կարողանայի այսպիսի միամիտ մտօք անմեղ համարս տալ :

Ինչև իցէ՛ դարձաւ Պարոն Ահազն զուարթագին զիմօք, և ստաց որ աւարտեալ էր գամենայն ըստ ցանկութեան իւրում . և՛ “ուրախ եմ, որ զարդիս ձինչ ունիս աւելի՛ քան զոր ունէիրդ յառաջ քան զելանելն իմ աստի : Ասան որոյ այժմ պիտի նոր սկսանիցես զաշխարհ, և յոյս մեծ ունիմ” որ ՚ի վերջին պատահարէ խրատեալ՝ բարիօք կատարեսցես :

Արդևս տառապանքն ՚ի չորից կողմանց թափեալ էին յիմ վերայ, սոյնպէս և արդ մտիթարութիւնն սկսաւ ՚ի չորից կուսէ պատել զիս՝ մայրագութ խնամովք Տիկնոջն, զուարթագին զուարճաբօսութեամբ Սաթիկան, և զուարճալի պատմութեամբ Պարոն Աշաղհի:

Այլ՝ ոչ բնդերկար տեսաց և այս երջանկութիւն. զի՛ յետ սակաւ աւուրց, առեալ զիս մեկուսի Պարոն Աշաղհի ստաց. “ Հարկաւոր է քեզ՝ Արամայիս, վերադառնալ արդ առ Մեծաւոր քոյ. քանզի՛ զիտեմ՝ պէտս ունիցի օգնականութեան քուս: Արդէն կայ նաւ ՚ի պատրաստի, և՛ ոչինչ մնայ բաց ՚ի քումսկ հաւանութենէ: ”

Չինչ մնայ ինձ յաւելուլ, քան թէ՛ առեալ զհրաժարականն իմ՝ ողջոյն բարեկամաց համայնից, ելի միւս անգամ ՚ի նաւ. դառնալ ուստի եկեալն էի:

Պայծառ էր օրն, և աջողակ հողմն, ուստի և զբարերաստ նաւազնացութիւն զուշակեաք վասն մեր: Սակայն՝ չէր այգպէս անօրինեալ վասն մեր ՚ի գերազոյն էկն, որոյ ակնարկութեան մնան հողմք և մըրիկք. որք և յարեան ՚ի միւսում աւուր և խռովեցին զժողով: Բարձրացան ալիք և զոչեցին հողմք, և ծածկեցաւ ամենայն՝ սեւթոյր ամպովք մթութեան: Ո՛վ օր արհաւրաց. որոյ յիշատակ անգամ սարսեցուցանէ զսկիբս:

Արովհետեւ՝ ոչ կարեաք նշմարել ինչ, որով և ուղղել զընթացս նաւ ին, վասն որոյ եթող նաւա-

պետն Տակասազրին զամենայն . հրաման միայն տալով ամենեցուն . Թեալ արթուեն և ՚ի պատարաստի : Իսկ մըրիկն երթալով երթայր և զայրանայր . մինչ և խորտակել զղեկ և զհայմս նառուն : Անդ էր տեսանել զմահ նկարեալ ՚ի դէմս ամենեցուն . և ոչ իսկ նառապետն քաջափորձ՝ ազատ մնաց յեկեղեղէն : Ար դարձեալ առ իս :

“ Կորեան . յոյս , Արախոյիս , ” սասց . “ այլ չիք հնար փրկութեան . ո՞վ թէ Քանաչէի զՅովնանն ՚ի միջի մերում : ”

Սակայն ոչ շատ ժամանակ էր մեզ որոնելոյ վասն Յովնանու , զի՝ թնդիւն և ցնցումն ամանին զուժեաց զառ զուրս հասեալն զփորումս : “ Մակոյկն ՚ի ջուր , ” զոչեաց նառապետն . սակայն՝ նախ քան զժամանակն ՚ի խոնարհ , զարկաւ մակոյկն ՚ի կողս նառուն և ՚ի կտարս ջախջախեցաւ : Յուսահատեալ նառապետն զահալէժ ՚ի ծովն զնացին , առ ՚ի լուղ անցանել ՚ի մերձակայն ժայռ , զորոյ զկատար՝ փրկուրք խորտակեալ ալեաց երեւցուցանէին փոքու իմն բարձրացեալ քան զջուր :

Հեռուելով օրինակի նոցա մտիւ ես ՚ի փորձ հանդիսին , և ՚ի միում վայրկենի իջի ՚ի խորս անդնոց . սակայն աջ Ամենակարողին՝ որոյ առանց հրամանի և ոչ մազ մի ՚ի զլիտյ անկանի , կորզեաց զիս անտի և ձգեաց ՚ի ցամաք : Անդ ՚ի գլուխ ժայռին էր տեսանել և զամանս ՚ի նառարեկեալ ընկերաց իմոց , այլ գեռ շատոնք մարս եղեալ

կոռէին ընդ ամենի արեաց . և ոմանք՝ աւանդ ,
 ծովակաւք ի ջնեալ էին ՚ի խորս :

Շուարեալ, կթուցեալ և հողմակած մայաք
 առաւօտուն լուսոյ , որ՝ ընդ ազօտ ծագեալ, ե-
 ցոյց մեզ զկողի մի մեծ , յորոյ սարաւանդակին
 անկեալ էաք ՚ի վերայ : Առաջին փոյթ մեր ու-
 բեմն եղե ժողովել զբեկորս նաւուն , որք անկեալ
 էին ՚ի մեր կողմն . յորոյ միջի բարեբազապէս զը-
 սաք և զմին ՚ի մեծ կայմից հանդերձ առասանօք .
 որով և կարող եղաք կազմել գլխատ և իջանել
 ՚ի ցամաք : Սահաւիկ մի հեռի ՚ի ծովէն սկսաք պե-
 դել զերկիր , և՛ ով սքանչելեաց , իբրև քսան քայ-
 լեք ՚ի ծովեզերէն յերկու կանգնաչափ ՚ի խորու-
 թենէ բղիեաց ջուր անուշահամ ՚ի յաւազոյն :

Յետ անցուցանելոյ զսապակ ջրոյ՝ անցաք ՚ի խըն-
 դիր ուտելեաց , սակայն ոչ յոյժ հեռի ՚ի տեղու-
 ջեն տեսաք զոսկերս մարդոյ առ խարուկաւ ան-
 ցուցելով : “ Անդաման է այս՝ մարդակերաց կըզ-
 գին , ” գոչեաց նաւագետն , “ վասն որոյ զգոյշ պի-
 տի լինել անձին : ” Արդէն տեսին ահաւոր զգու-
 շացուցեալ էր զմեզ յառաջագոյն , և զի՛ թէ
 դէպ լինէր , անհնար էր մեզ անզէն զգէմ ունել
 յարձակման վայրագացս , վասն որոյ՝ որոշեցաք զհնի
 ժողովելոյ սակաւիկ մի մբգաց զստեալ փութա-
 նակի ՚ի լստափայտ մեր , և՛ ապաւինելով ՚ի նա-
 խախնամոզն , թողուլ զայն կառավարութեան ա-
 լեաց : Լու է անկանիլ ՚ի ձեռս Մարգասիրին

Աստուծոյ, քան մարդկան անողորմից: Յուշ եղին
ինձ ազանդաւորքն այնոքիկ, որոց համաարած
սեր՝ ըստ վկայութեան իւրեանց, ձդի առ ամե-
նայն ազանց հողոց փրկութիւն. և ցանկացայ զի-
տեւի՝ եթէ զխորզ հաճեին ջարջ կամ Անսելմոս,
առաքելութիւն առ ազգ վայրենեացս այսոցիկ:

Ինչեւիցէ՝ զուզնաքեայ պաշար մեր շատ շոյա
չքանալով, անկաք միւս անգամ ՚ի վարանս և ՚ի վը-
տանդ սովալլուկ կորստեան: Յայսմ միջոցի կենաց
և մահու, փրկութիւն հողոյս անկաւ ՚ի միտս-
դի՝ թէ ոչ մարմնս, զանէ հոգիս փրկեսցի: Ասան որոյ
մտի ՚ի խորս մտածութեան, քննեցի զանցեալն,
զղջացայ վասն մեղացս, և թեթեալեանցի զտղճ-
մտանս: Եւ ոչ այսչափ միայն՝ այլ և յորգորեցի
զընկերակիցս իմ միարանել ընդ իս ՚ի մաղթանս,
և նուիրել զանձինս կամաց Սանդճին:

Դեռ կիսաս էին ազոթք, և ահա նշմարեցաք
զառազաստ. ահա և նաւ աջողակ հողմով թռու-
ցեալ առ մեզ: Ինդութիւն ընդ անակնկալս փրկ-
կութիւն ելից զսիրտ մեր անպատուժ ուրախու-
թեամբ. և երկիր պաղտաք անքուն Ահանն՝ որ հըս-
կէն ՚ի վերայ ամենեցուն:

Ծանօթութիւն :

Չինի տպագրութեան լուսաբի Յարդոյ բարեկա-
մէ ու մեմէ՛ եթէ յիշատակեալն մեր՝ յերես 120
մասննիս , Հայոց Ջրլից , կամ՝ ըստ Այլագեոց ,
Աբմինիւն Գաթ շինեալ է ՚ի Ներսիսէ Յովհաննի-
սեան Հայազգի վաճառականն . և ոչ ՚ի Սուքիասայ,
որպէս զրեալ եմք . վասն որոյ՝ Հնորհակալութեամբ
ընկալեալ զուղղութիւնն , պարտ համարեցաք ընդ
նմին ուղղել և զնոյն այսու ծանօթութեամբ :

